

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

**NEFRET SÖYLEMİ VE
YABANCI DÜŞMANLIĞI İLE
MÜCADELE BAĞLAMINDA
AYRIMCILIK YASAĞI İLKESİ VE
EŞİTLİK KURUMLARININ ROLÜ**

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

**NEFRET SÖYLEMİ VE
YABANCI DÜŞMANLIĞI İLE
MÜCADELE BAĞLAMINDA
AYRIMCILIK YASAĞI İLKESİ VE
EŞİTLİK KURUMLARININ ROLÜ**

ANKARA 2023

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

**NEFRET SÖYLEMİ VE YABANCI DÜŞMANLIĞI İLE MÜCADELE BAĞLAMINDA
AYRIMCILIK YASAĞI İLKESİ VE EŞİTLİK KURUMLARININ ROLÜ**

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

Adres: Yüksel Cad. No: 23 | 06650 | Kızılay/ANKARA
Tel.: +90 312 422 78 00 | Faks: +90 312 422 78 99
www.tihek.gov.tr | tihek@tihek.gov.tr

ISBN: 978-625-99550-3-2

Yapım

Ajans Düş Pınarı
Adres: Birlik Mh. 465 Cd. No:1/5 Çankaya/ANKARA
Tel: +90 (543) 235 12 25 - +90 (532) 658 93 11
Genel Ağ: www.duspinari.com
E-posta: bilgi@duspinari.com

Baskı Yeri ve Tarihi: Ankara, 2023

Baskı: Matus Basımevi Reklam Yayıncılık Tic. Ltd. Şti
Matbaacılar Sanayi Sitesi 1514 Cad. No:2 İvedik Organize Sanayi
Yenimahalle / ANKARA
Setifika No: 49558

© Raporda yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzensiz, kaynak gösterilmeden hiçbir ortamda alıntı yapılamaz.

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

**NEFRET SÖYLEMİ VE
YABANCI DÜŞMANLIĞI İLE
MÜCADELE BAĞLAMINDA
AYRIMCILIK YASAĞI İLKESİ VE
EŞİTLİK KURUMLARININ ROLÜ**

YÖNETİCİ SUNUŞU

Nefret söylemi ve sonrasında söylemlerin eylemlere aktarılması bir suç dönuşmesi meselesi sadece ulusal ölçekte değil aynı zamanda küresel ölçekte de bir insan hakları sorunu teşkil etmektedir. Felsefi arka planında "ben" ve "öteki" arasındaki ayırma dayalı ideoloji barındıran nefret söylemi, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gibi kavramlar modern çağın pandemisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde dijital çağın sunduğu geniş imkânlarla beraber özellikle sosyal medya veya diğer dijital platformlar nefret söyleminin hızla yayılmasını kolaylaştıran araçlar haline gelmiştir. Dahası çeşitli kişi veya grupları ötekileştirici nefrete dayalı söylemler, siyasi kazanç uğruna kamusal söylemleri de kuşatmaktadır. Nefret, münferit bir kişi veya toplumdaki birkaç kişiyi hedef almaktan öte ana akım hale gelerek demokratik değerlere, barışa ve istikrara yönelik bir tehdit oluşturmaktadır.

Nefret söylemi olgusuna dikkat edilmesi sadece ifade özgürlüğünün sınırlandırılması anlamına gelmemekte; ayrıca bu söylemlerin yabancı düşmanlığı, ırkçılık, ayrımcılık ve hoşgörüsüzlüğe dönüşmesini engellemek anlamına da gelmektedir.

6701 sayılı Kanun ile ihdas edilen Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), "*insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, ayrımcılıkla mücadele ve işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etme*" alanlarında faaliyet göstermektedir. TİHEK, ulusal insan hakları kurumu ve ulusal önleme mekanizması olmasının yanı sıra "eşitlik kurumu" olarak da yasal görev ve yetkilerini icra etmektedir. Bu kapsamda TİHEK'in eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması ve ayrımcılıkla mücadele edilmesi gibi önemli bir misyonu da bulunmaktadır. Mezkûr Kanun'un "Kurumun görevleri" başlıklı 9'uncu maddesine göre: "*İnsan haklarının korunmasına, geliştirilmesine, ayrımcılığın önlenmesine ve ihlallerin giderilmesine yönelik çalışmalar yapmak*", "*Ayrımcılıkla mücadele konusunda kamuoyunu bilgilendirmek*" ve "*Düzenli yıllık raporlar dışında, gerek görüldüğünde görev alanına ilişkin özel raporlar yayımlamak*" Kurumun görevleri arasında sayılmaktadır.

Bu rapor, 6701 sayılı Kanun'un bahsi geçen hükümleri doğrultusunda, nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı kavramları, bu kavramların insan hakları hukuku bağlamında değerlendirilmesi ile nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı ile mücadelede iyi uygulama örneklerine de değinerek eşitlik kurumlarının üstlenebileceği roller konusunda araştırma yapmak veya bilgi sahibi olmak isteyenlere bilgilendirici bir kaynak sunma gayesiyle hazırlanmıştır. Konuya ilişkin uluslararası ve ulusal literatür taraması yapılarak oluşturulan bu raporun yazımında emeği geçen değerli Kurum personeline teşekkür ediyor ve raporun kamuoyuna faydalı olmasını temenni ediyorum.

Prof. Dr. Muharrem KILIÇ
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkanı

İçindekiler

4	YÖNETİCİ SUNUŞU
8	KISALTMALAR
9	GİRİŞ
<hr/>	
13	I. GENEL KAVRAMLAR
13	1. Nefret Söylemi ve Nefret Suçu Kavramları
18	1.1. Nefret Söylemi Türleri
27	1.2. Nefret Söyleminin Sınıflandırılması ve Yoğunluğunun Tespiti
32	1.3. Nefret Söyleminin Yayılma Yolları
35	1.4. Bilişim Suçu Olarak Nefret Suçu
37	2. Yabancı Düşmanlığı ve İslamofobi
37	2.1. Yabancı Düşmanlığı
43	2.2. İslamofobi
<hr/>	
49	II. NEFRET SÖYLEMİ VE YABANCI DÜŞMANLIĞININ AYRIMCILIK YASAĞI/İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ VE İLGİLİ DÜZENLEMELER
49	1. İfade Özgürlüğü Bağlamında Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığının Değerlendirilmesi
54	2. Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi Bağlamında Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığının Değerlendirilmesi

59	3. İlgili Ulusal ve Uluslararası/Bölgesel Hukuk
59	3.1. Ulusal Hukuk
63	3.2. Uluslararası/Bölgesel Hukuk
<hr/>	
69	III. NEFRET SÖYLEMİ VE YABANCI DÜŞMANLIĞI İLE MÜCADELEDE EŞİTLİK KURUMLARININ ROLÜ
69	1. Eşitlik Kurumları ve Modelleri
72	2. Eşitlik Kurumlarının Görev ve Sorumlulukları
73	3. Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadelede Eşitlik Kurumlarının Rolü
78	3.1. Eşitlik Kurumlarının Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Kapsamında Yürüttükleri İyi Uygulama Örnekleri
82	3.2. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Konusundaki Çalışmaları
<hr/>	
87	IV. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AYM	Anayasa Mahkemesi
BM	Birleşmiş Milletler
CCIF	Fransa İslamofobi ile Mücadele Derneği
CERD	Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi
ECRI	İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu
EKİP	Emniyet Kolluk İşlemleri Projesi
EQUINET	Avrupa Eşitlik Kurumları Ağı
FBI	Federal Soruşturma Bürosu
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannameesi
m.	Madde
MSHS	Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
ODIHR	Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi
OHCHR	Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
Para.	Paragraf
s.	Sayfa
SETA	Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SKH	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
TCK	Türk Ceza Kanunu
TİHEK	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
UİHK	Ulusal İnsan Hakları Kurumu

Giriş

Eşit muamele görme ve ayrımcılığa uğramama hakkı ile ifade özgürlüğü, insan hakları ile ilgili sözleşmelerde yer alan en temel hak ve özgürlükler arasında yer almaktadır. Birçok hak ve özgürlük gibi ifade özgürlüğü de mutlak ve sınırsız bir özgürlüğü içermemektedir. Bu hakkın sınırlandırılmasına ilişkin ilgili ulusal ve uluslararası/bölgesel hukukta sınırlama sebepleri düzenlenmiştir. Nefret söylemi, ifade özgürlüğüne getirilen sınırlama sebepleri arasında açıkça sayılmasa da başta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatları olmak üzere ele alınan davalarda bu türden söylemler ifade özgürlüğü kapsamı dışında tutulmaktadır.

Nefret söyleminin genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Nefret söylemleri, çeşitli nedenlerle bir kişi veya gruba karşı nefret, şiddet ve ayrımcılığı savunan, teşvik eden veya haklı gösteren birçok ifade biçimini kapsamaktadır. Nefret suçuna kadar uzanabilen aşırı hoşgörüsüzlük biçimi olarak karşımıza çıkan nefret söylemi, genellikle ırkçılık, ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı gibi kavramlarla birlikte ele alınmaktadır. Kendisinden olmayanları "diğerleri" veya "yabancı" olarak değerlendirerek kişi veya gruplara karşı korku, ön yargı veya nefret olarak tanımlanabilen yabancı düşmanlığı, günümüzde nefret biçimindeki söylemlerin dayanağı olarak sıkça kullanılmaktadır. Modern çağın imkânlarıyla ırkçılık, yabancı düşmanlığı veya çeşitli kişisel özelliklere dayalı nefret söylemleri hızlı bir şekilde yayılım göstermekte; ayrımcılık, damgalama ve ötekileştirmeye sebep olarak toplumsal barış ve uyuma tehdit oluşturmaktadır.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), 6701 sayılı Kanun'a göre ülkemizde ayrımcılıkla mücadele konusunda münhasıran yetkili kurumdur. 6701 sayılı Kanun, herkesin hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada eşit olduğunu güvence altına alırken cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılığı yasaklamaktadır. Ayrıca Kurum, insan haklarının korunmasına, geliştirilmesine, ayrımcılığın önlenmesine ve ihlallerin giderilmesine yönelik çalışmalar

yapmakla; kamuoyunu bilgilendirmek, görev alanına ilişkin özel raporlar yayımlamakla görevlidir.

Bu rapor, mezkûr Kanun hükümleri doğrultusunda, nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı ile bu kavramların insan hakları bağlamında değerlendirilmesi, bunlarla mücadelede eşitlik kurumlarının üstelenebileceği roller konusunda kamuoyunu bilgilendirmek ve nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı ile mücadele noktasında genel çözüm önerileri sunmak amacıyla hazırlanmıştır.

Rapor giriş bölümünün ardından dört ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde; genel anlamda nefret söylemi, nefret suçları ve yabancı düşmanlığının kavramsal çerçevesi çizilerek nefret söylemi türleri ve sınıflandırması, nefret söyleminin yoğunluğunun tespiti, yoğunluk ölççeği olarak nefret söylemi piramidi, bu neviden söylemlerin yayılma yolları, bilişim suçu olarak nefret suçu ile yabancı düşmanlığı ve buna sebep olan unsurlar üzerinde durulmaktadır.

İkinci bölümde; nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı kavramları insan hakları bağlamında ele alınmıştır. Bu kapsamda; ifade özgürlüğü ve ayrımcılık yasağı ilkesine göre kavramsal bakış yansıtılmış olup konuya ilişkin ulusal ve uluslararası/bölgesel hukuk düzenlemelerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde; eşitlik kurumlarına değinerek bu kurumların nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı ile mücadelede ne tür roller üstlenebilecekleri örnek uygulamalarla aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu bölümde TIHEK'in alandaki çalışmalarından da örnekler aktarılmıştır.

Sonuç ve genel bir değerlendirmenin yer aldığı son bölümde ise dünyada ve ülkemizde nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı konusunda güncel durum paylaşılarak bunlarla mücadeleye ilişkin çözüm önerileri sunulmuştur.

TIHEK

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

GENEL KAVRAMLAR

I. GENEL KAVRAMLAR

1. Nefret Söylemi ve Nefret Suçu Kavramları

Tanımı ve yorumlanışı konusunda bir fikir birliği bulunmasa da duygu, düşünce, kanaat, tutum ve inançların; sözlü veya yazılı açıklama yolu başta olmak üzere her türlü aktarım şekillerinden faydalanılarak dışa vurulması "ifade" olarak nitelendirilmektedir. Nefret içeren ifadeler, diğer bir deyişle "nefret söylemleri" ifade türleri arasında en tartışmalı konuların başında gelmektedir.

Arapça kökenli olan "nefret" kelimesi güncel Türkçe sözlüğe göre "bir kimsenin kötülüğünü, mutsuzluğunu istemeye yönelik duygu" ve "tiksinme/tiksinti" anlamlarına gelmektedir.¹ İngilizce'de "hate speech", Almanca'da "hassrede" şeklinde ifade edilen nefret söylemi kavramı, Almanya'da nefret suçu (hassskriminalität/hassverbrechen), ön yargı suçları (vorurteilsverbrechen/ vorurteitskriminalität) terimleri ile birlikte kullanılmakta; Avusturya'da kışkırtma (verhetzung) anlamıyla ve İsviçre'de ırkçılığa karşı ceza normu (Rassismus-Strafnorm) kapsamında değerlendirilmektedir.²

Yaygın kullanımının aksine nefret söylemi kavramının evrensel bir tanımı bulunmamaktadır. Birçok devlet tarafından nefret söylemine denk düşen ifadelerin veya eylemlerin yasaklanması söz konusu olsa da yasaklanan ifadelerin veya eylemlerin ne olduğunun belirlenmesi noktasında ince ayrımlar olduğu gözlemlenmiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından yayınlanan "Nefret içeren ifadeler" konulu 97(20) sayılı Tavsiye Kararının, nefret söylemi kavramının tanımlanmasında temel referans olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür. Buna göre nefret söylemi, "(...)

¹ <https://sozluk.gov.tr/>, (E.T12.02.2022).

² Ahmet Aslan, "Nefret Söylemi ve Nefret Suçu Nedir?", *Perspektif: Anatomi Serisi*, 14.03.2020, <https://perspektif.eu/2020/03/14/nefret-soylemi-ve-nefret-sucu-nedir/>, (E.T15.02.2022); Schneider, Hans Joachim, "Hassskriminalität: eine neue kriminologische Deliktstategorie", *JZ*, 10/2003, s. 497; Lang, Kati, *Vorurteitskriminalität – Eine Untersuchung vorurteilmotivierter Taten im Strafrecht und deren Verfolgung durch Polizei, Staatsanwaltschaft und Gerichte*, Baden-Baden 2014, s. 36-37'den aktaran Uğur Ersoy, "Çağımızın Pandemisi: Nefret Suçları", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl:9, Sayı:35, Temmuz 2018, s. 116.

ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezcilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini” kapsamaktadır.³

Birleşmiş Milletler (BM) tarafından hazırlanan Nefret Söylemi Stratejisi ve Eylem Planı belgesinde genellikle belirli bağlamlarda kökleştiği, hoşgörüsüzlük ve nefreti yaydığı, küçük düşürücü ve bölücü olabileceği vurgulanan nefret söylemi kavramı; “*bir kişi ya da gruba kim olduklarına, diğer bir deyişle din, ırk, renk, etnik köken, milliyet, soy, cinsiyet veya diğer kimlik özelliklerine dayalı olarak saldıran ya da aşağılayıcı/ayırıcı bir dil kullanan her türlü söz, yazı ya da davranış biçimindeki her türlü iletişim*” olarak ele alınmaktadır.⁴

İrkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), Nefret Söylemi ile Mücadele Hakkında 15 No.lu Genel Politika Tavsiye Kararı kapsamında; sınırsız kişisel özelliklere veya ırk, renk, dil, din veya inanç, milliyet, ulusal veya etnik köken ile soy, yaş, engellilik, cinsiyet gibi statülere dayalı olarak bir kişi ya da grubun kötülenmesinin, yerilmesinin veya bunlara yönelik nefretin savunulması, teşvik edilmesi ve kışkırtılmasının; bu kişi veya gruplara yönelik her türlü taciz, hakaret, negatif kalıp yargı, damgalama veya tehdit ile tüm bu ifade biçimlerinin haklılaştırılması şeklindeki bir ya da daha fazla ifade biçiminin kullanılmasını nefret söylemi olarak kabul etmektedir.⁵ ECRI, Tavsiye Kararı'nın kapsamına giren ifade biçimlerine mahkemeler tarafından işlendiği tespit edilen soykırım suçları, insanlığa karşı suçlar veya savaş suçlarının alenen inkârı, önemsizleştirilmesi, haklılaştırılması veya bağışlanması ifadelerinin de dâhil olabileceğini belirtmektedir. Buna karşın, nüfusun belirli gruplarını aşağılamasının, alay etmenin veya karalamasının veya ayrımcı dil kullanımının nefrete tahrike sebep olabileceğini kabul ettiğini ifade ederek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AIHS)'nin ifade özgürlüğünü düzenleyen 10'uncu maddesi kapsamında her ne kadar kışkırtıcı veya rahatsız edici de olsa eleştiri veya nesnel temelli haber raporlaması ve analizi gibi ifadeleri nefret söylemi tanımının dışında tuttuğunu vurgulanmaktadır.⁶

Nefret söyleminin kavramsallaşmasında ifade özgürlüğü ile birlikte yapılan değerlendirmeler de mevcuttur. John Stuart Mill tarafından ifade özgürlüğünün ancak sebebiyet verebileceği zararlar nedeniyle sınırlandırılabilmesi, bir düşüncenin zarar

³ Anne Weber, *Nefret Söylemi El Kitabı*, Çev. Metin Çulhaoğlu, Avrupa Konseyi, 2009, s. 3. Tavsiye Kararı'nı yaptığı nefret söylemi tanımlaması, ırka veya etnik kökene dayalı nefrete, yabancı düşmanlığına (zenafobi) veya antisemitizme vurgu yapan bir içeriğe sahiptir.

⁴ BM, Strategy and Plan of Action on Hate Speech, bkz. <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf>, (E.T.12/2/2022).

⁵ ECRI, Nefret Söylemi ile Mücadele Hakkında 15 No.lu Genel Politika Tavsiye Kararı, CRI(2016)15, 21 Mart 2016, s. 16, para. 9.

⁶ Ag.e., s. 17, para. 12-13.

verici olup olmadığına toplumda belli bir zaman ve deneme süresi geçtikten sonra değerlendirilebileceğinden dolayı belirli düşüncelerin zarar verici görülerek peşinen kısıtlanmaması gerektiği ileri sürülmüştür.⁷ Baker, "nefret söylemindeki ifadelerin hoş olmayan içeriklerine ve ifadeyi kullanan kişinin amaçlarına rağmen bir değeri olduğunu, çünkü bu sayede kişinin sarf ettiği sözlerle aslında kendi yaşamını yönlendiren temel değerlere bir vurgu yaptığını ve otonomisini ortaya koyduğunu, otonomi ile kastedilenin kişinin farklı düşüncelere ulaşarak, bu düşünceler arasında kendi hükümüne varabilmesi" olduğunu savunmaktadır.⁸

Nefret söyleminin nereye kadar ifade özgürlüğü sınırları içerisinde kalacağı ve nelerin ifade özgürlüğü sınırlarını aşarak nefret söylemi oluşturacağına saptanamamasının yarattığı ikilem, kavramsal tanımlamayı belirsizleştirmektedir.⁹ AİHS'de nefret söylemi içeren ifadelerin doğrudan kısıtlanacağına dair bir hüküm bulunmamasıyla birlikte demokratik toplumda düşünceyi açıklama hürriyeti de doğrudan sınırsız bir hak olarak görülmemiştir. Sözleşme'nin 17'nci maddesinde yer alan "hakları kötüye kullanma yasağı" ve 10'uncu maddenin ikinci fıkrasında yer verilen istisnalara dayanılarak nefret ifadelerinin ifade özgürlüğünün korunmasından yararlandırılmaması yönündeki içtihat, pek çok devlet tarafından mevzuatta konuya ilişkin getirilen yasakların meşru bir zeminde uygulanma alanı bulmasını sağlamıştır.¹⁰

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), 1976 tarihli *Handyside v. Birleşik Krallık*¹¹ kararında ifade özgürlüğü ile ilgili temel ilkeleri belirlemiş; saptanan ilkeler, nefret söylemine ilişkin kesin bir tanımlama içermese de konuya ilişkin yerleşik içtihatlarda kullanılmaya başlanmıştır. AİHM, bazı kararlarında "hoşgörünün ve tüm bireylerin insan onuruna eşit şekilde saygı gösterilmesinin demokratik ve çoğulcu bir toplumun temel esaslarını oluşturduğunun altını çizmekte ve ilke olarak kısıtlamaların veya cezaların meşru amaç ile orantılı olması koşuluyla bazı demokratik toplumlarda dinsel hoşgörüsüzlük de dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı nefreti yayan, kışkırtan, haklılaştıran veya teşvik eden her türlü ifadenin yasaklanması ve hatta engellenmesinin gerekli olabileceğini" vurgulamaktadır. Bununla birlikte, belirli kişileri veya grupları aşağılayan nefret söylemi niteliğindeki somut ifadelerin AİHS'nin 10'uncu maddesinin korunmasından yararlanamayacağını ifade etmektedir.¹² AİHM, nefret söylemine ilişkin bazen yerel mahkemelerin yapmış olduğu sınıflandırmaları kabul

⁷ Timur Demirbaş, "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları", *DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ'a Armağan, Cilt: 19, Özel Sayı, İzmir, 2017, s. 2695.

⁸ Aras Türay, *Nefret Söylemi Bağlamında Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik Suçu*, Ankara 2016, s. 36 vd.'den aktaran Timur Demirbaş, a.g.e. s. 2695.

⁹ Serra Karadeniz, *Nefret Söylemi Kapsamında Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik Suçu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 8.

¹⁰ Elif Küzeci, "AİHS'in 10. Maddesi Işığında Nefret İçerikli ve İrkçi Nitelikli Düşünce Açıklamaları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 71, Ankara, 2007, s. 181.

¹¹ AİHM, *Handyside v. Birleşik Krallık*, B. No: 5493/72, 7/12/1976, para. 49.

¹² AİHM, *Müslüm Gündüz v. Türkiye*, B. No: 35071/97, 4/12/2003, para. 40-41; AİHM, *Necmettin Erbakan v. Türkiye*, B. No: 59405/00, 6/7/2006, para. 56.

ederken bazen de nefret söylemi olarak kabul edilmeyen beyanları da bu sınıflandırma içerisinde dâhil etmiştir.¹³

Nefret söylemi ve nefret suçu kavramlarının birbiri ile doğrudan ilişkili ancak birbirinden farklı kavramlar olduğunu söylemek mümkündür. Nefret söylemi gibi nefret suçunun (*hate crime*) da üzerinde evrensel uzlaşma sağlanan ve genel kabul görmüş tek bir tanımı bulunmamaktadır. Henüz yeni bir olgu olmakla birlikte kavramların hukuki anlamlarının ne olduğu konusunda yürütülen tartışmalarda olduğu gibi nefret suçu kavramı da farklı görüşler çerçevesinde dar veya geniş yorumlanabilmektedir. Literatürde nefret suçu kavramına özdeş "ön yargı saikli suçlar (*bias-motivated crimes*) veya ayrımcı suçlar (*discriminatory crimes*)" gibi ifadeler de kullanılmaktadır. Kriminolojik bir kavram olan nefret suçu, ulusal ceza kanunlarında tanımlanan bir grup suça atıfta bulunan şemsiye bir terimdir.¹⁴ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (Office for Democratic Institutions and Human Rights/ODIHR)'ne göre nefret suçları, "bir şahsa veya mülküne karşı işlenen herhangi bir suçun kaynağı o kimsenin ırkı, rengi, etnik kökeni ya da uyuşuğu, dili, dini, cinsiyeti, yaşı, fiziksel veya zihinsel engelleri veyahut buna benzer bir aidiyeti, gerçek veya algılanan bağlantısı, bağlılığı, mensubiyeti, desteği veya üyeliği ise, bu suç nefret suçudur."¹⁵ Nefret suçları, ön yargı saikiyle işlenen suçlardır. Bu anlamda, nefret suçu belirli bir suç olmayıp suç türünü tanımlamaktadır. Nefret suçlarının her zaman iki unsurdan oluştuğunu belirten ODIHR, ilk unsurun mevcut ceza hukuku kapsamında suç oluşturan bir eylemin işlenmiş olması yani temel bir suçun işlenmesi olduğu, ikinci unsurun ise bu suçun ön yargı saikiyle işlenmiş olması gereğidir. Nefret suçunu diğer suçlardan ayıran unsur ön yargı saikini içermesidir. Söz konusu saik suçu işleyenin bazı özellikler nedeniyle kasıtlı olarak suçun mağdurunu/hedefini seçtiği anlamına gelmektedir. Mağdur/hedef bazen bir veya birden fazla kişi olabileceği gibi belirli bir özelliği paylaşan bir grupla ilişkili mülk de olabilmektedir. Paylaşılan bireysel veya ortak özellikler ise ırk, renk, din, dil, etnik köken, milliyet ve benzeri özelliklerdir. Nefret suçunun kapsamına hangi özelliklerin dâhil edilmesi gerektiği her devletin kendi geçmişi ve koşulları ekseninde belirlenen bir olgudur. Nefret suçları, sadece failin saikiyle değil, aynı zamanda mağdur üzerindeki etkisiyle de diğer suçlardan fark-

¹³ AIHM, *Sürek v. Türkiye Davası (No.1)*'nda, ifade özgürlüğünün demokratik bir toplumun zorunlu temellerinden birini meydana getirdiğini, toplumun ilerlemesi ve her bireyin özgüveni için gerekli temel şartlardan birini teşkil ettiğini vurgulamakla birlikte AIHS 10. maddesinin "kırıcı, şok edici veya rahatsız edici" ifadeler için de gerekli olduğunu, bu durumun çokseslilik, tolerans ve hoşgörünün gereği olduğunu ifade etmiştir. Ancak 10. maddedeki özgürlüğün, harfiyen uyulması gereken ve ikna edici bir şekilde tespit edilmesi gereken bazı istisnalara tabi olduğunu, 10. madde bağlamında değerlendirilen ifadeler, bir birey veya kamu görevlisi veya nüfusun bir kesimine karşı şiddeti teşvik ettiği durumlarda devlet otoritelerinin ifade özgürlüğüne ilişkin müdahale gereğinin incelenmesinde daha geniş bir marja sahip olduğunu belirtmiş; şiddetin ve nefretin körüklenmesi için araç temin edilmesi noktasında nefret söyleminin kullanıldığına karar vermiştir. AIHM, *Sürek v. Türkiye (No.1)*, B. No: 26682/95, 8/7/1999, para. 58-62.

¹⁴ Judit Bayer ve Petra Bard, "Hate speech and hate crime in the EU and the evaluation of online content regulation approaches", Temmuz 2020, s. 22.

¹⁵ OSCE ODIHR, "Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses", Annual Report for 2006, Warsaw Poland, s. 9; Özge Apış, *Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik veya Aşışılama Suçları (TCK m.216)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2017, s. 227.

lılaşmaktadır. Fail, diğer birçok suç eylemlerinin aksine, nefret suçunda mağdurları kim olduklarından çok neyi temsil ettiklerine göre seçmektedir. Bu sebeple nefret suçları sadece mağdura değil aynı zamanda mağdurun üyesi olduğu daha geniş bir topluluğa mesaj aktarımını ihtiva etmektedir. Nefret güdümlü birçok suç nefret suçu olarak sınıflandırılmayacağı gibi failin belirli bir mağdura karşı "nefret" hissetmediği suçlar da nefret suçu olarak kabul edilebilecektir. Diğer bir deyişle nefret suçunun sahip olduğu iki unsur var ise mağdura/hedefe yönelik nefret duygusu hissedilmese bile güdülen farklı motivasyonlar nefret suçuna vücut verebilecektir.¹⁶

Bir suçun nefret veya ön yargı saiki ile işlenmesi durumunun geçmişi çok eskilere dayanmasına karşın bu suçun hukuk sistemi içerisinde spesifik olarak tanımlanması ve ceza kanunlarında yer bulması durumu oldukça yeni bir gelişmedir. Uluslararası hukuk sistemleri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, bir suçun nefret saiki ile işlenmesi durumunun cezayı ağırlaştırıcı nitelikli hâl olarak düzenlenmesi eğiliminin dünyada var olduğu gözlemlenmektedir. İnsan hakları alanında uzmanlaşmış uluslararası örgütler de üye devletleri ulusal mevzuatta özel düzenlemeler yapılması yönünde teşvik edici faaliyetler yürütmekte ve bu konuda tavsiye kararlar vermektedir.¹⁷

Nefret suçunun tarihsel gelişim süreci incelendiğinde, kavramın ceza kanunlarına girmesinin 1980'li yılların ortalarına geldiğini söylemek mümkündür. Nefret suçuna ilişkin ilk tartışmalar ise nüfusunun büyük bir çoğunluğunun farklı etnik köken, din, mezhep gibi temellere dayanması sebebiyle Amerika Birleşik Devletleri'ne dayanmaktadır.1986 yılında New York'ta siyahi bir gencin, bir grup beyaz gencin ırkçı saldırılara maruz kalması ve bu olayın gazete manşetlerine yansması, kavramın yaygın kullanımının önünü açmıştır.¹⁸ 1990'lı yıllarda ise nefret suçu, Avrupa'da tartışılmaya başlanmıştır. İçsel ülke dinamikleri ile ulusal/uluslararası konjonktür çerçevesinde nefret suçu kavramına ihtiyaçlar doğrultusunda belirli temeller dahil edilmiştir.

Terimsel anlamda, ön yargı ile motive edilen düşük seviyeli olaylardan suç teşkil eden eylemlere kadar çeşitli hoşgörüsüzlük biçimlerini kapsayacak kadar geniş bir spektruma sahip olan nefret suçlarının karmaşık bir fenomen olduğu, hem hukukçular hem de insan hakları savunucuları tarafından kabul edilmektedir. Çünkü suçun arkasındaki saikin ve işlenme amacının tespit edilmesi veya ispatlanması kolay değildir. Nefret suçlarında cinsiyet, etnik köken veya din gibi çoklu önyargı temellerinin birleşimi söz konusu olduğunda karmaşıklık iyice artmakta ve farklı topluluklara ait

¹⁶ OSCE/ODIHR, "Hate Crime Laws: A Practical Guide", 2009, s. 16-18. <https://www.osce.org/files/f/document-s/3/e/36426.pdf>. (E. T. 12/2/2022).

¹⁷ Hasan Sınar, "Türk Hukukunda Nefret Suçlarına İlişkin Yasal Düzenleme Çalışmaları", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, Cilt: 19, Sayı: 2, 2013, s. 1271-1272, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/814474>. (E. T. 15/2/2022).

¹⁸ Uğur Ersoy, a.g.e., s. 113.

olan veya farklı topluluklarla özdeşleşen insanlar, nefret suçlarına karşı daha savunmasız hale gelebilmektedir.¹⁹

Nefret söylemi kategorik olarak bir suç teşkil etmese de içeriği itibarıyla bu türden söylemleri suç sayan ulusal yasalar da mevcuttur. Yasaklanan içerik ülkeden ülkeye farklılık göstermekte; kimi durumlarda belirli gruplar hakkında nefreti kışkırtan veya hakaret içeren ifadeler yaptırıma tabi tutulurken kimi durumlarda bir kişinin veya bir ulusun onurunu karalayan konuşmalar cezalandırılmaktadır. Ayrıca Yahudi soykırımının inkârı veya Nazi ideolojisinin yüceltilmesi gibi belirli tarihsel konular hakkında da kısıtlamalar getirilebilmektedir. Ancak bahsi geçen tüm durumlarda yasaklanmış belirli bir içerik olmadan söylemin kendisi tek başına suç teşkil etmemektedir. Bu nedenle nefret söylemi, nefret suçunun ilk temel unsuru olan temel suçun varlığı unsurundan yoksundur. Ancak bir suç işlenmeden önce, işlenme esnasında ve işlendikten sonra yapılan nefret söylemi içerikli ifadeler, nefret suçunun temel unsuru olan ön yargı saikinın ispatlanmasında kuvvetli delil oluşturabilmektedir.²⁰

1.1. Nefret Söylemi Türleri

Nefret söyleminin, ön yargı ve basmakalıp düşünceler oluşturmasının yanı sıra mevcut olanları da güçlendirdiğini ve bunu yaparken temel pratiklerinden birinin ötekileştirme olduğunu söylemek mümkündür. Ötekileştirme, aidiyet grubu dışındaki bir grup hakkında olumsuz bir sosyal temsil geliştirmek; yani bu grubun aleyhinde aidiyet grubundan farklılaştırıcı birtakım kanaat, inanç, imaj, ön yargı ve stereotipler oluşturmaktır.²¹ Connolly'e göre kimlik; var olmak için farklılığa gereksinim duymakta ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürmektedir. Öteki; bireysel seviyede "ben" ve "benim dışındakiler", toplumsal seviyede ise "biz" ve "onlar" şeklinde gerçekleşmektedir.²² Ötekileştirme bir tehlike barındırmaktadır çünkü kendi aidiyeti dışındaki kimlikleri bir tehdit olarak görmekte ve bunları radikalize edebilmektedir. Eğer ki toplumda ötekileştirmeyi engelleyecek normatif ve hukuksal bir çerçeve veya mekanizma yoksa bu durumun çatışmaya dönmesi de olası olabilmektedir.²³

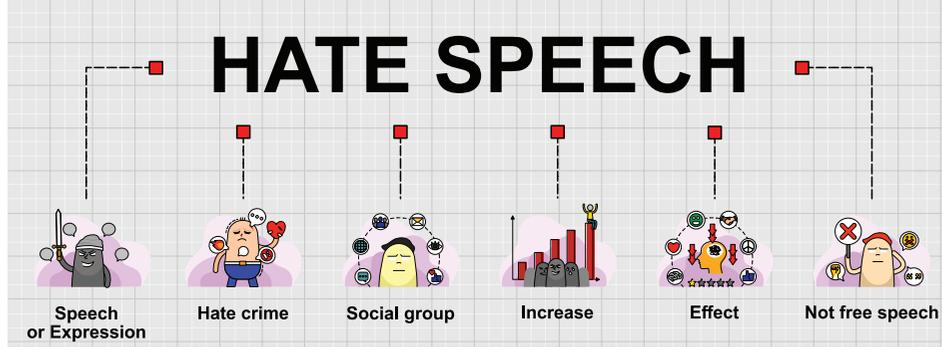
¹⁹ OSCE ODIHR, "Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses", Annual Report for 2006, Warsaw Poland, s. 10.

²⁰ Age.e., s. 25-26, <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/36426.pdf>, (E. T.12/2/2022).

²¹ Yurdagül Bezirgan Arar, Nuri Bilgin, "Gazetelerde Ötekileştirme Pratikleri: Türk Basını Üzerine Bir İnceleme", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı: 30, Ankara, 2010, s. 5'den aktaran Evin Doğan, *Televizyon Haberlerinde Nefret Söylemi: Suriyeli Sığınmacılar Örnek Olayı*, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 29.

²² Age.e., s. 27-28.

²³ Mustafa Erim Kadıköy, "Nefret Söylemi ve Ötekileştirme Kavramlarının Distopya Bağlamında Sinema ve Dizilerde Ele Alınışı: "District 9" Filmi ve "Black Mirror" Dizisinin "Men Against Fire" Bölümüne Dair Yapısal Bir Değerlendirme ve Bir Kavram Önerisi", s. 6-7, Erişim için: https://www.academia.edu/38446306/NEFRET_S%C3%96YLEM%C4%B0_VE_%C3%96TEK%C4%B0LE%C5%9ET%C4%B0RME_KAVRAMLARININ_D%C4%B0STOP-YA_BA%C4%9ELAMINDA_S%C4%B0NEMA_VE_D%C4%B0Z%4%B0LERDE_ELE_ALINI%C5%9E_B%C4%B0R_KAVRAM_%C3%96NER%C4%B0S%C4%B0.pdf, (E.T.15/2/2022).

"Ben" veya "biz" dışındaki herkes nefret söyleminin hedefi olma potansiyelini haizdir. Nefret söylemi bireyden bireye ve toplumdaki topluma farklılık göstermekte; hatta zamana ve mekâna göre de değişebilmektedir. Bir kişi veya grup sahip olduğu herhangi bir özellik bakımından nefret söyleminin hedefi olabileceğinden hedef grubunu belirli sınırlar içerisinde formüle etmek zorlaşmaktadır. Nefret söylemi türleri genel olarak yöneldiği gruba veya kimliğe göre sınıflandırılmaktadır. AIHM'in de verdiği kararlar ışığında en yaygın görülen nefret söylemi türlerinin ırksal, dinsel, siyasal, cinsiyetçi, engellilik ve çeşitli hastalıklara dayalı veya yabancıları, göçmenleri ve/veya etnik grupları hedef alan nefret söylemleri olduğunu söylemek mümkündür.²⁴

- *İrksal Nefret Söylemi*

Temel insan hakları sözleşmelerinde ırk ayrımcılığının yasaklanmasına ilişkin genel hükümler bulunmakla birlikte Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 1'inci maddesi ırk ayrımcılığını açık bir şekilde tanımlamaktadır.²⁵ Bu Sözleşme'nin denetim mekanizması olan Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (CERD) Irkçı Nefret Söylemi ile Mücadele konulu 35 No.lu Genel Tavsiye Kararı'nda nefret söylemi kavramının Sözleşme'de açıkça kullanılmamasına karşın, bu referans eksikliğinin Komite'nin nefret söylemi kavramını tanımlamasını, açıklamasını ve Sözleşme standartları ile ilişkilendirilmesine yönelik araştırmalar yapmasını engellemediğini vurgulamaktadır. Tavsiye Kararı'nda; Sözleşme'nin başlangıç kısmında "ırk farklılığına dayalı her türlü üstünlük öğretisinin bilimsel açıdan yanlış olduğuna, etik açıdan kınanması gerektiğine, sosyal açıdan gayri adil ve tehlikeli olduğuna, hiçbir yerde, teoride ve uygulamada ırk ayrımcılığı için bir mazeret bu-

²⁴ Hakan Alp, "Çingenelere Yönelik Nefret Söyleminin Ekşi Sözlük'te Yeniden Üretilmesi", *İlef Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, Ankara, 2016, s. 151.

²⁵ Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 1'inci maddesinde ırk ayrımcılığı "siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacıyla ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih" şeklinde tanımlanmıştır.

lanmadığına inanıldığı” belirtilerek bu ifadelerin 4’üncü madde²⁶ ile yakından ilişkili olduğu ve Sözleşme’yi hazırlayanların ifadelerin ırksal nefret ve ayrımcılık havası yaratmaktaki katkısının farkında olduğu belirtilmektedir. Komite, ırkçı nefret söyleminin, yerli halklar, mülteciler, vatansız kişiler, göçmen durumundaki işçiler, sığınmacılar, soy temelli gruplar ile bu grupların ve diğer hassas grupların üyesi kadınlar gibi Sözleşme’nin 1’inci maddesinde tanınan gruplara karşı 4’üncü maddede atıfta bulunulan her türlü belirli ifade biçimlerini içerdiğini belirtmektedir.

AİHM de verdiği kararlar bağlamında ırkçı nefret söylemine ilişkin içtihadı yön vermiştir. Glimmerveen ve Hagenbeek v. Hollanda kararında AİHM; “*Be-yaz Hollandalı insanlara*” hitap eden broşürler bulandırmaktan mahkûm edilen başvuranlara ilişkin broşürlerin net bir şekilde beyaz olmayan herkesin Hollanda’yı terk etmesi eğilimi içinde olduğundan Sözleşme’nin 17’nci maddesinin (hakların kötüye kullanılması yasağı), ırksal olarak ayrımcılık gözetken fikirleri yaymayla ilgili olarak 10’uncu maddenin (ifade özgürlüğü) kullanılmasına izin vermediğini tespit etmiş ve başvurunun kabul edilemez olduğunu beyan etmiştir.²⁷

AİHM, bir başka kararı olan Vona v. Macaristan kararında, “Temmuz 2007’de kurulan ve amacı “*fiziksel, ruhsal ve düşünsel bakımdan savunmasız Macaristan’ı savunmak*” olarak tanımlanan Magyar Gárda Egyesület/Macar Muhafızlar Derneği’nin on üyesi tarafından kurulan Magyar Gárda Mozgalom/Macar Muhafızlar Hareketi’nin tüzüğüne uygun olmayan ve kanuna aykırı olan

²⁶ Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 4’üncü maddesine göre: “*Ta-raf Devletler bir ırkın veya belli bir renge veya etnik kökene mensup bir grubun üstünlüğü fikirlerine ya da teo-rilerine dayanan ya da her ne şekilde olursa olsun ırkçı nefreti ve ayrımcılığı haklı çıkarmaya ya da yüceltmeye çalışan tüm propaganda ve tüm örgütleri kınarlar ve bu tür ayrımcılık faaliyetleri ile ayrımcılığı teşviki ortadan kaldırmaya yönelik acil ve olumlu önlemler almayı üstlenirler ve bu amaçla İnsan Hakları Evrensel Beyanname-sinde yer alan ilkelere ve bu Sözleşme’nin 5’inci maddesinde açıkça sıralanan haklara saygı göstermek kaydıyla, diğer önlemler arasında, a) ırkçı üstünlüğe ya da nefrete dayalı tüm fikirlerin yayılmasını, ırk ayrımcılığını teşviki, herhangi bir ırka ya da başka bir renk ya da etnik kökene mensup bir gruba yönelik şiddet eylemlerini ya da bu tür eylemleri teşviki ve ayrıca ırkçı eylemleri finanse etmek dâhil bu eylemlere her türlü yardım sağlamayı yasayla cezalandırılacak suç olarak ilan edeceklerdir. (...)*”

²⁷ Adalet Bakanlığı, Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, “Tematik Bilgi Notu-Nefret Söylemi (Gayri resmi çeviri)”, Haziran, 2015, s. 3.

faaliyetlerde bulunması üzerine derneğin kapatılması ile ilgili AİHS'nin toplanma ve örgütlenme özgürlüğünü güvence altına alan 11'inci maddesinin ihlal edilmediğine hükmetmiştir. Davaya konu Dernek, etnik Macarların sözde "Çingene suçuna" karşı savunulması çağrılarını yaparak, geniş Çingene nüfuslarının bulunduğu köyler dâhil olmak üzere tüm Macaristan genelinde, toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenlemiştir. Hükümet; Derneğin Yahudi ve Roman vatandaşlar aleyhinde ırk temelinde nefret ifade edilmesine yönelik kurumsal bir çerçeve sağlaması nedeniyle; başvurunun, 17'nci madde ışığında Sözleşme'yle konu bakımından bağdaşmadığı gerekçesiyle, kabul edilemez olduğunun beyan edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Mahkeme; dernek gibi örgütlerin, toplumda siyasî yaşamın ve politikaların şekillendirilmesinde önemli bir rol oynadığını, bu nedenle devletlerin müdahale etmek için ilgili siyasi hareketin şiddete başvuruncaya kadar beklemesine gerek olmadığını belirtmiştir. Mahkemeye göre bir siyasi hareket, iktidarı ele geçirmek için herhangi bir girişimde bulunmasa ve/ya politikası yeterince yakın bir tehlike oluşturmasa bile; devletler, demokrasiyi korumaya yönelik önleyici tedbirler alma hakkına sahiptir. Ayrıca Mahkeme, bir derneğin faaliyetlerinin, ırka dayalı bölünme ifade eden ve örtülü bir biçimde ırk temelli eylem çağrısında bulunan askerî gösterilere dayanmasının, azınlık bir ırkın üyeleri üzerinde korkutucu bir etkisi olduğunu tespit ederek bu durumun ifade veya dernek kurma özgürlüğü konusunda Sözleşme kapsamında sağlanan korumanın kapsamını aştığına hükmetmiştir.²⁸

• *Dini Nefret Söylemi*

Tarihsel gelişmelerin doğal bir uzantısı olarak nefret söyleminin Avrupa'da yasalaşması, 2. Dünya Savaşından sonraki döneme denk düşmektedir. Almanya'da Nazi sembolü selamlamalar da dâhil olmak üzere ırkçı ve nefret içerikli söylemler, suç kapsamına dâhil edilmiş; İngiltere'de 1965 tarihli "Race Relations Act" ile ırk, dil, renk, etnik köken ve uyruk temelinde dayalı kışkırtıcı, hakaret ve tehdit edici eylemler, kanun kapsamında yasaklanmıştır. Bununla birlikte, Fransa'da 1972 tarihli "Pleven Akti" ile yayımladığı kanun ile güvence oluşturulmuş; süreç içerisinde bu düzenlemelere dini nefret söylemi de dâhil edilmiştir. Dini nefret söyleminin kriterlerini belirleyebilmek konusunda ortak ölçütler tespit etmek problemleri bir noktayı teşkil etmektedir. Çünkü bazı ifadeler, kimi topluluklarda fazla etki yaratmazken kimi dini topluluklarda ise infiale sebep olabilmektedir. Buna mukabil, hangi kutsalın diğerine göre daha mutlak veya eleştirilemez olduğunu, hangi kutsalın ise topluluklarda daha tepkisel karşılandığını tespit etmenin modern hukukun görev kapsamı içerisinde yer almadığı ifade edilmektedir.²⁹

²⁸ AİHM, *Vona v. Macaristan*, B. No: 35943/10, 9/7/2013, para. 65-69.

²⁹ Elif Çelik, "Nefret Söylemi İfade Özgürlüğünün Neresinde?", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, Malatya, 2013, s. 212-213.

- *Siyasal Nefret Söylemi*

Siyasal alanda çoğulculuk, demokratik rejimlerin vazgeçilmez unsuru olarak değerlendirilmektedir. Ötekileştirme sadece kimlikler üzerinde yapılmamakta aynı zamanda farklılıklar da buna sebep oluşturan araçlar olarak karşımıza çıkabilmektedir. Siyasal veya ideolojik farklılıklar temelinde ötekileştirme, yani egemen düşüncenin dışına itilme, bunun örneklerinden birini teşkil etmektedir. Siyasal nefret söylemi, siyasal/ideolojik bir düşüncüyü ve bu düşüncenin takipçilerini hedef alan nefret söylemi şeklinde tanımlanmaktadır.³² Siyasal bir düşünce ile bu düşüncenin takipçilerini hedef alan nefret söylemi içeriğinde, bazen siyasi ideolojiyi savunan kesimin tümünü, bazen belirli bir grubu, bazen ise küçük bir grubu hedef alan ifadeler barındırmaktadır.³³

AİHM'nin Otegi Mondragon v. İspanya kararı; Bask Bölgesi Özerk Topluluğu Parlamentosunda Bask ayrılıkçı parlamento grubu Sozialista Abertzaleak'ın sözcüsü olan ve İspanyol vatandaşı başvuran Arnaldo Otegi Mondragon'un, İspanya Krallığı'na karşı yaptığı bir başvuruya ilişkindir. Başvuran, Temyiz Mahkemesinin Kral'a karşı hakarettten dolayı kendisini suçlu bulan kararının ifade özgürlüğünü ihlal ettiğini iddia etmiştir. Başvuran, gerçekleştirdiği bir basın toplantısında; Bask gazetesinin (ETA terör örgütü ile bağlantılı olması gerekçesiyle) kapatılması ve gözaltına alınma süresinde kolluk kuvvetlerinin kötü muamelede bulunmaları hususlarına vurgu yaparak, İspanya Kralı için "tutuklananlara işkence edenlerin komutanı ve işkencecilerin şefi", "monarşi rejimini işkence ve şiddetle halkımıza kabul ettirmeye çalışan kişi" ifadelerini kullanmış-

³² Mutlu Binark ve Tuğrul Çomu, "Sosyal Medyanın Nefret Söylemi İçin Kullanılması İfade Özgürlüğü Değildir (Çevrimiçi)"den aktaran Evin Doğan, a.g.e., s. 30. <https://yenimedya.wordpress.com/2012/01/20/sosyal-medyanin-nefret-soylemi-icin-kullanilmasi-ifade-ozgurlugu-degildir/#:~:text=Nefret%20s%C3%B6yleminin%20so-ka%C4%9Fa%20ta%C5%9F%C4%B1nmas%C4%B1%2C%20%E2%80%9Cnefret.i%C3%A7in%20kullan%C4%B1-mas%C4%B1%20ifade%20C3%B6zg%C3%BCr%C3%BC%C4%9F%C3%BC%20de%C4%9Fildir.> (E.T.16/2/2022).

³³ Hülya Öztekin, "Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşisözlük Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 38, 2015, s. 927.

tır.³⁴ Bunun üzerine başvuran, Krala ağır hakaret suçundan hapis cezası almıştır. Mahkeme, başvuran tarafından kullanılan üslubun kışkırtıcı ve başvuranın yorumlarında kullandığı bazı kelimelerin düşmanlık beslemesine rağmen, şiddete yönelik bir teşvik olmadığı ve nefret söylemi teşkil etmediğini vurgulamıştır. İncelemeler sonunda Mahkeme, dava konusu olan beyanların Kral'ın özel hayatını ya da kişisel saygınlığını ilgilendirmediklerine ya da kendisine karşı haksız bir saldırı anlamına gelmediğine, başvuru sahibinin beyanlarının "bireysel haysiyetin özü" ile bağlantısız olduğuna, kamuya açık, politik bağlamda yapılmış siyasi eleştiriler olduğuna işaret ederek başvuranın ifade özgürlüğü hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir.³⁵

- *Engellilere ve Çeşitli Hastalıklara Yönelik Nefret Söylemi*

BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin amaçlarının belirtildiği 1'inci maddesinde "engelli kavramı diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir." şeklinde tanımlanmaktadır. Sözleşme kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi; ayrımcılık yapılmaması; engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması; farklılıklara saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi; fırsat eşitliği; erişilebilirlik; kadın-erkek eşitliği; engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması ilkelere dayanmaktadır.

³⁴ AİHM, *Otegi Mondragon v. İspanya*, B. No: 2034/07, 15/3/2011, para. 10.

³⁵ AİHM, *Otegi Mondragon v. İspanya*, para. 57.

Engellilik ve çeşitli hastalıklar, toplumsal açıdan sosyal dışlanma, damgalama, ön yargı ve ayrımcılık pratiklerinin gerekçeleri olarak gündeme gelebilmektedir. Bireylerin diğer kimlik/grup özelliklerini görmezden gelerek aşağılama amaçlı “engelliler, sakatlar, özürülüler” gibi adlandırmaların kullanılması ya da bu grupta yer alan bireylere sunulan sosyal yardımların eleştirisi malzemesi haline getirilmesi, HIV/AIDS hastalarının da salt bu duruma indirgenerek ayrımcılığa/etiketlemeye maruz kalması, engellilere ve çeşitli hastalıklara sahip bireylere yönelik nefret söyleminin örneklerini meydana getirmektedir.³⁶

- *Cinsiyete Dayalı Nefret Söylemi*

Cinsiyetçilik, genellikle sosyal roller ile inşa edilen geleneksel kalıp yargılar bağlamında bir cinsiyetin diğerinden daha üstün olduğuna ilişkin varsayım, inanç veya iddia olarak tanımlanabilir. Cinsiyetçi nefret söylemi; cinsiyetine dayalı olarak bir kişiye karşı küçümsemeyi veya aşağılamayı amaçlayan her türlü varsayım, inanç, iddia, jest veya eylem olarak tanımlanabilen cinsiyetçi ifadelerden birini teşkil etmektedir. Avrupa Komisyonu'nun Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Danışma Komitesi tarafından cinsiyetçi nefret söylemi “cinsiyet temelinde bir grup kişiye veya böyle bir grubun üyesine yönelik şiddet tehditleri veya kamusal şiddetin veya nefretin kışkırtılması” olarak tanımlanmaktadır.

³⁶ Ilaf Rahmani, *Türkiye Basınında Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Nefret Söylemi: Seçili Gazetelerdeki Haber Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 41.

Cinsiyetçi nefret söylemi, cinsiyete dayalı nefreti yayan, kışkırtan, teşvik eden veya haklı gösteren ifadeleri kapsamaktadır. Bu tür söylemlerin temel özellikleri; erkeklere kıyasla hedefindeki cinsiyetin daha çok kadınlar olması, tacizin belirli kadınlara yönelik olması ve istismarın hedefindeki bireyin cinsiyetini, cinsel olarak tehdit edici ve aşağılayıcı şekillerde gerçekleşmesidir. Kadınları aşağılayan, hor gören, kadının konumunu eşit görmeyerek ikincil planda tutan bir anlayışın ürettiği nefret söylemi içerikli ifadeler, cinsiyetçi ayrımcılığın bir tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Medya, oyun, siyaset ve insan hakları savunuculuğu alanında öne çıkan kadınlar ile genç kadınlar başta olmak üzere tüm kadınlar ve kız çocukları cinsiyetçi nefret söyleminin potansiyel hedefi olabilmektedir.³⁷ Kadınların yaptıkları işe rağmen sadece tüketen bireyler olarak görülmesi, kadınlara dair olumsuz basmakalıp yorumlar, değerlendirmeler ve ön yargılar, ayrımcılığın ve nefret söyleminin doğmasına elverişli bir ortam hazırlamaktadır.³⁸

Cinsiyetçi nefret söylemi internet ve sosyal medyanın kullanımının artmasına paralel olarak hem çevrimiçi hem de çevrimdışı olmak üzere özellikle mağdurları suçlama ve yeniden mağdur etme şeklinde birçok biçimde gerçekleşebilmektedir. Fiziksel görüntüleriyle dalga geçme; müstehcen görüntülerin rıza dışı paylaşılması; tecavüz ve şiddet tehditleri; cinsellik temelinde rahatsız edici yorumlar veya alay etmek için mizahi şekilde kullanılan şakalar veya iltifatlar buna örnek olarak gösterilebilir.

- *Yabancı, Göçmen veya Etnik Gruplara Yönelik Nefret Söylemi*

CERD, 30 No.lu Genel Tavsiye Kararı ile nefret söylemi ve ırkçı şiddet, vatandaşlığa erişim, adalete erişim ve sınır dışı işlemleri ile ilgili konular da dâhil olmak üzere mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler ile vatandaş olmayanlar açısından ırk ayrımcılığı yasağının uygulanabilirliği ile ilgili devletlere rehberlik sağlamaktadır.³⁹ 1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme'nin 3'üncü maddesi ırk, din veya menşe ülke ayrımı yapmaksızın taraf devletlerce Sözleşme'nin uygulanmasında eşitlik ilkesini güvence altına almaktadır. Yabancıları, göçmenleri ve/veya etnik grupları hedef alan nefret söyleminin ırksal nefret söyleminin bir türü olduğunu söylemek mümkündür. Farklı etnik gruplar "düşman" olarak hedef gösterilerek toplumda korku ve kaygı kaynağı olarak konumlandırılmaktadır.⁴⁰

³⁷ Avrupa Konseyi, "Background Note On Sexist Hate Speech", 2016. Erişim için: <https://rm.coe.int/168059ad42>. Avrupa Konseyi, "Factsheet on Combating Sexist Hate Speech", Erişim için: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680651592>. (E.T.18./2/2022).

³⁸ Fatma Gül, *Nefret Söylemi Bağlamında Kadınların Yaşam Tarzına Yönelik Şiddet Haberlerinin Ele Alınış Biçimleri Ve Okuyucu Yorumları Üzerine Söylem Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimsel Enstitüsü, 2019, s. 19-25.

³⁹ Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (CERD), Vatandaş Olmayanlara Yönelik Ayrımcılık Konulu 30 (2004) No.lu Genel Tavsiye Kararı, Erişim için: <https://www.refworld.org/docid/45139e084.html>. (E.T.18./2/2022).

⁴⁰ Gözde Kurt, "Yeni Medyada Nefret Söylemi: Youtube'da Suriyeli Mültecilere Karşı Üretilen Nefret Söylemi Üzerine Bir Araştırma", *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, Sayı: 1, 2019, s. 3.

AIHM tarafından Feret v. Belçika kararında; parlamentonun Belçikalı bir üyesi ve Belçika'daki Ulusal Cephe (Front National) adlı partinin başkanı olan başvuran, seçim kampanyaları sırasında "Belçika'nın İslamileştirilmesine Karşı Koy", "Sahte entegrasyon politikasını durdurun" ve "Avrupalı olmayan iş arayanları eve gönderin" sloganları dahil olmak üzere çeşitli türlerde broşür dağıttığından ırk ayrımcılığına kışkırtma sebebiyle mahkum edilmiştir. Bu kapsamda başvuran ifade özgürlüğünün ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Mahkeme'ye göre, başvuranın yorumları net bir şekilde yabancılar arasında, özellikle halktan daha az bilgiye sahip olan kişiler arasında güvensizlik, reddetme hatta nefret duygularını uyandırma eğilimindedir.

Başvuranın seçim bağlamında ilettiği mesajlar ağır bir yankılanma potansiyeli taşımakta ve açık bir şekilde ırk ayrımcılığına kışkırtma anlamına gelmektedir. Mahkeme, başvuranın mahkûmiyetini, kargaşanın önlenmesi ve diğerlerinin hakkının korunması yani göç eden topluluğun bireylerinin yararına gerekçelendirmiştir.⁴¹

Yabancı, göçmen veya etnik gruplara yönelik nefret söylemi literatürde zenofobi olarak geçen yabancı düşmanlığı kavramı ile de yakından ilgilidir. Yabancı düşmanlığı genel olarak diğerinin yabancı veya topluluk veya ulusun dışından geldiği algısına dayalı ayrımcılığı ifade etmektedir. Bu kavram, raporun "Yabancı Düşmanlığı" başlıklı bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

1.2. Nefret Söyleminin Sınıflandırılması ve Yoğunluğunun Tespiti

Nefreti söylemi türleri, hedef aldığı kişi veya grupların kimlik özelliklerine göre açıklanabilmekle birlikte literatürde nefret söyleminin anlaşılabilirliğini artırmak adına kimi yazarlar tarafından ve uluslararası kuruluşların yaptığı çalışmalarda farklı kategorizasyonlar yapıldığı görülmektedir. Yılmaz'a göre nefret söylemi, dört farklı kategoriye ayrılmaktadır. Bu kategoriler, bireysel hedef gözeterek aşağılama; bireysel hedef göstermeyen (topluluğa dönük) aşağılama; saf dışı bırakmayı ve dışlamayı savunan sistematik ya da örgütlü politik söylem ve belirli sosyal grup kimlikleri hakkında olumsuz kanaatlere yol açacak olgu ve değer yargılarının açıklanması şeklinde tezahür etmektedir.

⁴¹ Adalet Bakanlığı, Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, a.g.e., s. 10.

Bireysel hedef göstererek aşağılama (targeted vilification), içeriğinde, belirli bir kişiyi veya belirli ortak özellikleri bulunan bir grubu/topluluğu aşağılama, karalama, korkutma, tehdit etme, küçümseme vb. duyguları barınmaktadır. Belirli bir dine veya ırka mensup insanların yaşadığı bir mahallede, bu kişileri hedef alan aşağılayıcı lakaplar kullanmak, bir kişinin evinin duvarına aşağılayıcı ifadeleri spreyle boyayla yazmak, bir öğrencinin sırasına veya bir çalışanın kişisel dolabına ırkçı semboller bırakmak gibi incitmek, zarar vermek, korkutmak kastıyla gerçekleştirilen rasyonel içerikten yoksun fiiller bu türün örnekleri arasında sıralanabilir.⁴²

Bireysel hedef göstermeyen (topluluğa dönük) aşağılamanın yukarıda açıklanan ilk sınıflandırmadan farkı, hedefinin, belirli bir kişi olmasından ziyade daha belirsiz, genel, geniş bir kitle olmasıdır. Bu tür nefret söylemleri; sistematik ve bütüncül eylemler yerine daha çok tarihsel ve siyasal süreçlerden kaynağını alan sembollerin kullanılması veya sloganların atılması gibi eylemlerden oluşmaktadır.⁴³ 1970'lerde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Illinois kentinde Holokost'tan sağ kurtulan önemli bir nüfusa ev sahipliği yapan Skokie köyünde, Nazi yanlısı bir topluluğun askeri tarzda giyilen üniformalar, bayraklar, kıyafetler ve amblemlerle birlikte yürüyüş yapmak istemesi veya Wisconsin Üniversitesinde siyahilerin yer aldığı bir köle müzayedesinin düzenlenmesi, bu türün bilinen en tipik örneklerini teşkil etmektedir. Bireysel hedef göstererek aşağılama türünde olduğu gibi topluluğa yönelik aşağılamada da temel amaç, topluluğu aşağılamak, karalamak, korkutmak, incitmek, hedef aldığı kitleyi terdirgin ederek onlar üzerinde bir baskı oluşturmaktır.⁴⁴

Nefret söyleminin bir diğer kategorisi olan saf dışı bırakmayı ve dışlamayı savunan sistematik ya da örgütlü politik söylem; belirli bir dinsel, ırksal, etnik veya ulusal kökene sahip topluluğun medeni, siyasi ve sosyal hakları bulunduğu açık bir şekilde reddine veya bu topluluğun ayrımcılığa maruz bırakılarak tam ve eşit vatandaşlıktan dışlanmasına dayanmaktadır. Bu türden bir yaklaşım, içeriğinde farklı dinsel, ırksal, etnik veya ulusal kökene sahip grupların ülke dışına çıkarılması, kendi ülkelerine zorunlu bir şekilde geri gönderilmesi siyasetini savunmaktadır. Daha radikal versiyonları ise içeriğinde şiddet içeren bir temizliğe de yer vermektedir.⁴⁵

Belirli sosyal grup kimlikleri hakkında olumsuz kanaatlere yol açacak olgu ve değer yargılarının açıklanması şeklindeki nefret söylemi kategorisinde ön plana çıkan husus, olumsuz bir algı veya ön yargıya yol açacak nitelikteki bir olguyu belirli bir grup kimliği ile ilişkilendirmek, onunla ilgili kişisel değerlendirmelerde bulunmaktır. Bu türden ifadelerin incitici bir yönü bulunmakla birlikte kişisel bakış açılarını yansıtan tüm değerlendirmelerin engellenmesinin, ifade özgürlüğü bağlamında sosyal kim-

⁴² Halit Yılmaz, *İfade Özgürlüğü Sorunu Olarak Nefret Söylemi*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, s. 34.

⁴³ a.g.e, s. 34.

⁴⁴ Caleb Yong, "Does Freedom of Speech Include Hate Speech?", *Res Publica*, Springer Science+Business Media B.V. 13/7/2011, s. 396.

⁴⁵ Yılmaz, a.g.e, s. 35.

liklerle ilgili tartışma ortamını daraltacağı dikkate alınmalıdır. Örneğin, kalımsal bir gerilikten kaynaklı olarak Afrika'nın belirli bölgelerinden gelen çocukların zekâ seviyelerinin daha düşük olduğunu ileri sürmek veya bir grubun kadına yönelik ilkel bakış açısının şiddetin temel üreticisi olduğunu ifade etmek, içeriğinde belirli ön yargıları ve stereotipleri barındırır da nefrete sebebiyet verecek ölçekte olmadığı ve topluluğun medeni, siyasi ve sosyal hakları bulunduğunu tümünden reddetmediği sürece ifade özgürlüğü sınırları içerisinde değerlendirilmelidir.⁴⁶

Nefret söylemi ile nefret suçları birbirinden ayrı kavramlar olsa da nefret söylemi nefret suçuna giden süreçte ilk önemli basamak olarak görülmektedir. Nefret söylemi, genellikle nefret suçları kategorisinin ifade özgürlüğü alanıyla ilgili kısmı kapsamında değerlendirilmektedir.⁴⁷ İfade özgürlüğü, temel insan haklarını güvence altına alan birçok metinde düzenlenmektedir. Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHS)'nin 19'uncü maddesi bunlardan biri olup ilgili maddenin ikinci fıkrasında herkesin düşüncelerini açıklama hakkına sahip olduğu; üçüncü fıkrasında ise bu hakkın kullanımının özel bazı görev ve sorumlulukları beraberinde getireceği ve hakkın ancak belirli hallerde sınırlanabileceği düzenlenmektedir. Sözleşme'nin 20'nci maddesinin ikinci fıkrasında ise ulusal, ırksal ya da dinsel nefretin ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddete kışkırtma şeklini alacak biçimde savunulmasının yasalarla yasaklanması yükümlülüğü getirilmektedir.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR)'nin desteğiyle uluslararası uzmanlar tarafından geliştirilen ulusal, ırksal ya da dinsel nefretin ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddete kışkırtma şeklini alacak biçimde savunulmasının yasaklanmasına ilişkin Rabat Eylem Planı⁴⁸, taraf devletlerin nefret söyleminin belirli ciddi formlarını yasaklamalarını gerektiren MSHS'nin 20'nci maddesi bağlamında rehberlik sunmaktadır. 5 Ekim 2012'de kabul edilen Eylem Planı "cezai yaptırım olan nefret söylemi", "cezai yaptırım olmayan ancak idari yaptırım gerektiren nefret söylemi" ile "hoşgörü, nezaket ve başkalarının haklarına saygı açısından endişe uyandıran nefret söylemi" arasında net bir ayırım yapılmasını tavsiye etmektedir. Eylem Planı, cezai yaptırım gerektiren nefret söylemi ile diğer iki tür nefret söylemi arasında ayırım yapmak için altı bölümden oluşan ve bu altı kriterin her biri için nelerin dikkate alınması gerektiğine dair tavsiyelerini içerir bir eşik testi önermektedir.⁴⁹ Altı kriter şunları içermektedir:

⁴⁶ Yılmaz, a.g.e. s. 36-37; Caleb Yong, a.g.e. s. 401-402.

⁴⁷ Sibel, İnceoğlu, "Önsöz", Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları, (der.) Yasemin İnceoğlu, 2012, s.12'den aktaran Uğur Ersoy, a.g.m., s. 121.

⁴⁸ Ulusal, ırksal ya da dinsel nefretin ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddete kışkırtma şeklini alacak biçimde savunulmasının yasaklanmasına ilişkin Rabat Eylem Planı, BM Doc. A/HRC/22/17/Add.4, 5 Ekim 2012.

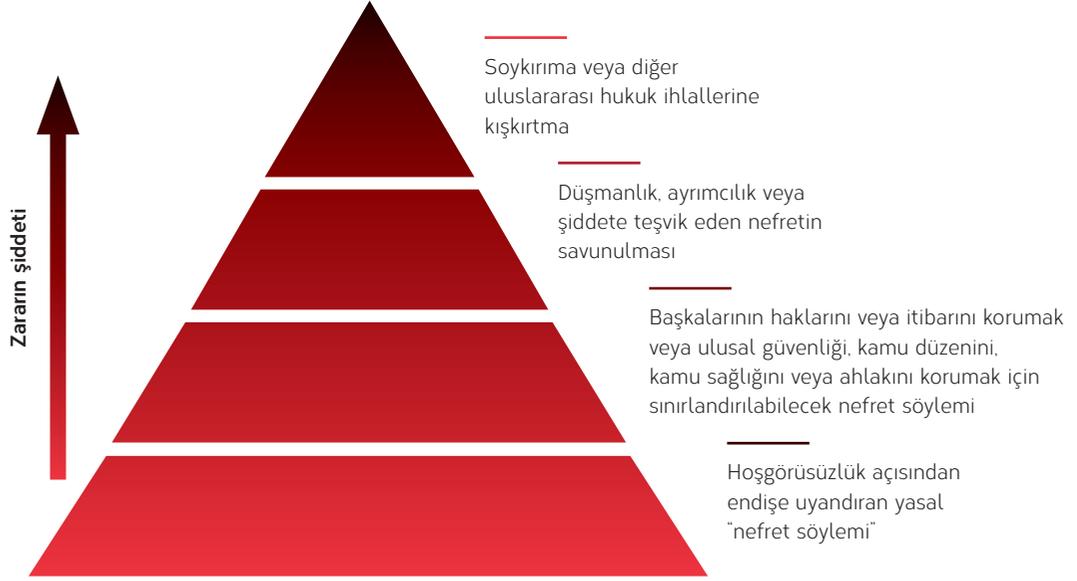
⁴⁹ Bkz. <https://www.ohchr.org/en/freedom-of-expression>; Avrupa Birliği Haklar, Eşitlik ve Vatandaşlar Programı (2014-2020) ve Avrupa Konseyi tarafından finanse edilen proje kapsamında hazırlanan "Toolkit for analysing a case of hate speech – Advanced guide", Erişim için: <https://rm.coe.int/advanced-guide-toolkit-how-to-analyse-hate-speech/1680a217cd>, (E.T18/2/2022).

1. *Bağlam: Belirli ifadelerin hedef kitleye karşı ayrımcılık, düşmanlık veya şiddeti teşvik edip etmediğini değerlendirirken bağlam önem arz etmektedir. Bağlam analizi, niyet, nedensellik ve konuşmanın yapıldığı ve yayıldığı sırada geçerli olan sosyal ve politik konjonktür çerçevesinde değerlendirilmelidir.*
2. *Konuşmacı: Konuşmacının toplumdaki statüsü, özellikle de konuşmanın hitap ettiği kitle bağlamında itibarı göz önünde bulundurulmalıdır.*
3. *Kasıt: MSHS'nin 20'nci maddesi kastı öngörmektedir. İlgili madde uyarınca bir eylemin suç teşkil etmesi için ihmal ve tedbirsizlik yeterli olmamakta; madde savunuculuk ve kışkırtmayı da içermektedir. Bu kapsamda, konuşma eyleminin nesnesi ve konusu ile dinleyici arasında üçlü bir etkileşimin olması gerekmektedir.*
4. *Konuşmanın içeriği ve biçimi: İçerik analizi, konuşmanın ne derece provokatif ve doğrudan olmasının yanı sıra konuşmada yerleştirilen argümanların biçimini, tarzını ve doğasını veya yerleştirilen argümanlar arasındaki dengeyi içerebilmektedir.*
5. *Konuşma eyleminin kapsamı: Konuşma eyleminin ulaştığı kitlenin büyüklüğü, halka açık olup olmadığı, hangi araçlarla yaygınlaştırıldığı (örneğin broşür ile mi yoksa internet ya da medya yoluyla mı yayıldığı) ve sıklığı gibi unsurlar dikkate alınmalıdır.*
6. *Konuşmanın hedefindekilere karşı yakın eylem üretme olasılığı: Konuşmanın hedef gruba karşı fiili eylemi teşvik etmeyi başarabileceğine dair makul bir olasılık taşıyıp taşımadığı değerlendirilmelidir.⁵⁰*

BM Nefret Söylemi Stratejisi ve Eylem Planı, Rabat Eylem Planında önerilen eşik testini göz önünde bulundurarak nefret söylemini üç farklı seviyede ele almaktadır. Bunlardan ilki uluslararası hukuk tarafından yasaklanan en ağır biçimdeki yüksek seviyeli nefret söylemleridir. Bu ifadeler özellikle uluslararası ceza hukuku kapsamında soykırım suçuna doğrudan veya dolaylı olarak kışkırtma ile ulusal, ırksal ya da dinsel nefretin ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddete kışkırtma şeklini alacak biçimde savunulması şeklindeki ifadeleri içermektedir. Nefret söyleminin bazı formları yüksek seviyeli nefret söylemi eşğine ulaşmasa da uluslararası hukuk gereğince belirli koşullarda yasaklanabilmektedir. Orta seviyeli olarak nitelendirilebilecek bu tür nefret söylemleri; bireylerin hak ve özgürlüklerinden eşit bir şekilde yararlanabilmesi için yasal bir zeminde, meşru bir amaç doğrultusunda ve demokratik toplumda gerekli ve ölçülü şekilde bazı ifadelerin ifade özgürlüğünün korumasından yararlandırılmamasını kapsamaktadır. Nefret söyleminin en az ağır olan biçimi ise uluslararası hukuk tarafından kısıtlamaya konu edilmeyen biçimleridir. Bu tür nefret söylemleri; düşmanlık,

⁵⁰ Kaynak: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Rabat_threshold_test_Turkish.pdf. (E.T18/2/2022).

ayrımcılık veya şiddete teşvik etmediği sürece saldırgan, şok edici veya rahatsız edici söylemleri; soykırım suçları veya insanlığı karşı suçlar da dâhil olmak üzere tarihi olaylara göz yuman veya bunları inkâr eden söylemleri; dine inanmayan söylemleri ve yanlış bilgileri içermektedir.⁵¹

Grafik 1: Nefret Söylemi Piramidi⁵²

Nefret suçlarının işleniş biçimlerinden birini oluşturan nefret söyleminin yoğunluğunun henüz ortaya çıkmadan önce gelişiminin ilk evrelerinde teşhis edilmesi, telafisi mümkün olmayan sonuçların önlenmesinde erken uyarı sistemi rolü görmektedir. Nefret söyleminin dinamiklerini ve yoğunluğunu tespit edebilmek, yetkili otoriteler nezdinde artan bölünme ve kutuplaşmayı bertaraf ederek onu yönlendiren siyasi değişiklikler için bir sinyal işlevi görebilmesine imkân sağlamaktadır. Bahador ise nefret söylemini üç farklı kategori altında ele alarak bir yoğunluk ölçeği geliştirmiştir. Buna göre *erken uyarı* tipolojisindeki nefret söylemi; nefret söyleminin en ağır biçimlerine kıyasla genellikle daha ölçülü ve ilk etapta anlaşılması güç ifadelerden oluşmaktadır. Bu tür nefret söylemleri, belirli bir grubun fikirlerine veya inançlarına katılmamayı, karşı çıkmayı veya bunları değiştirmeyi içeren ifadeler (disagreement); ötekileştirilen kişi veya grupla ilişkili şiddet içermeyen olumsuz eylemleri vurgulayan ifadeleri (negative actions) ve olumsuz nitelendirmeler veya aşağılamayı (negative character) içermektedir. İkinci tipolojideki nefret söylemi *insani özelliklerden ayırıcı, canavarlaştırıcı veya şeytanlaştırıcı nitelikteki ifadeler* olup bu ifadeler erken uya-

⁵¹ BM, "United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech - Detailed Guidance on Implementation for United Nations Field Presences", 2020, s. 12-15. Erişim için: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20PoA%20on%20Hate%20Speech_Guidance%20on%20Addressing%20in%20field.pdf. (E.T. 20/2/2022).

⁵² ARTICLE 19, "Hate Speech" Explained: A Toolkit, s. 19; BM, a.g.e., s. 15.

rı türündeki nefret söylemlerine kıyasla daha ağır ifadelerle denk düşmektedir. Son olarak üçüncü tipolojideki nefret söylemi belirli bir gruba şiddeti teşvik eden en ağır ifadeleri içermektedir.⁵³

Ölüm (Death)	Tanımı: Gerçek manada öldürmeyi, ortadan kaldırmayı içerir. Örnekleri: Öldürme, yok etme, zarar verme vs.
Şiddet (Violence)	Tanımı: Şiddet, fiziksel zarar vermeyi isteme veya ölüm çağrılarını içerir. Örnekleri: Yumruklama, tecavüze uğrama, aç bırakılma, işkence görme, soyulma vs.
Şeytanlaştırma ve İnsandılaştırma (Demonizing and dehumanizing)	Tanımı: İnsani olmayan ve insanüstü özellikleri içerir. Örnekleri: Siçan, maymun, Nazi, şeytan, iblis, hastalıklı, canavar vs. tasvirleri
Olumsuz Nitelendirmeler (Negative Character)	Tanımı: Şiddet içermeyen olumsuz nitelendirmeler ve hakaretler içerir. Örnekleri: Aptal, hırsız, saldırgan, sahte, deli vs. tasvirleri
Olumsuz Eylemler (Negative Actions)	Tanımı: Grupla ilgili şiddet içermeyen olumsuz eylemleri ve metaforları içerir. Örnekleri: Tehdit edilme, kötü muamelede bulunma, yabancılaşma vs.
Anlaşmazlık (Disagreement)	Tanımı: Fikir/inanç düzeyinde katılmamayı, görüşlerini değiştirmeye çalışmayı içerir. Örnekleri: İkna etmeye çalışma, fikir değiştirme girişimleri.

Tablo 1: Nefret Söylemi Yoğunluğu Ölçeği⁵⁴

1.3. Nefret Söyleminin Yayılma Yolları

ECRI, Nefret Söylemi ile Mücadele Hakkında 15 No.lu Genel Politika Tavsiye Kararında "ifade" kavramının elektronik medya kullanımı da dâhil olmak üzere herhangi bir biçimdeki konuşma ve yayınlar ile bunların yayılması ve saklanmasını kapsadığını belirtmektedir. Bu kapsamda; nefret söyleminin yazılı veya sözlü kelimeler ya da resimler, işaretler, semboller, tablolar, müzikler, oyunlar ya da videolar gibi formlarda olabileceği gibi bir fikir, mesaj ya da görüşü iletmek için kullanılan jestler gibi belirli

⁵³ Babak Bahador, "Classifying and Identifying the Intensity of Hate Speech", *Items: Insights from the Social Sciences*, 17.11.2020, <https://items.ssrc.org/disinformation-democracy-and-conflict-prevention/classifying-and-identifying-the-intensity-of-hate-speech/>, (E.T. 20/2/2022).

⁵⁴ Babak Bahador, a.g.e.

davranışların kullanımını da içereceği vurgulanmaktadır.⁵⁵ Şiddeti kışkırtıcı ve sosyal uyum ve hoşgörüyü baltalayıcı nitelik arz eden nefret söyleminin yayılma yollarının bu denli kapsamlı olmasının getirdiği risk yeni iletişim teknolojilerinin artmasıyla katmerlenmektedir. Zira çevrimiçi ortamda nefret içeren söylemlerin ölçeğinin ve etkisinin çoğalması, dijital iletişimin kolayca paylaşılabilir hale getirdiği dezenformasyonla birleştiğinde daha zorlayıcı bir hale gelmektedir. Geleneksel medyadan farklı olarak çevrimiçi nefret söylemi, bir yandan düşük maliyetle ve anonim olarak kolayca üretilip yayılabilirken diğer yandan geniş kitlelere ulaşma ve yeniden su yüzüne çıkarak popülerlik kazanma potansiyeli taşımaktadır.⁵⁶

1990'lı yıllarda iletişim teknolojilerinde meydana gelen köklü değişim ve ilerleme, insanoğlunun gündelik yaşam pratiklerini bütünüyle etkilemiştir. Öyle ki internet ve yeni medya araçları hayatın her alanında kullanılabilir hale gelmiş; bu durum geleneksel habercilik sistemini de derinden etkilemiştir. Ana akım medya yayın kuruluşları, bünyelerinde internet haberciliğini kurumsallaştırırken sadece internet üzerinden haber yapan birçok kuruluş da yine bu dönemde hayata geçirilmiştir. AİHM, AİHS'nin 10'uncu maddesini geniş bir şekilde yorumlayarak interneti de ifade özgürlüğü kapsamında teminat altına almıştır.⁵⁷ Mahkemeye göre, "Sözleşme'nin 10'uncu maddesi, sadece haberleri iletme hakkını değil, aynı zamanda halkın haber alma hakkını da gü-

⁵⁵ Age., s. 17, para. 11.

⁵⁶ Kaynak: <https://www.un.org/en/hate-speech/>; <https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/what-is-hate-speech>. (E.T. 20/2/2022).

⁵⁷ Ulaş Karan, *İfade Özgürlüğü: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi - 2*, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, 2018, s. 53, https://www.anayasa.gov.tr/media/3545/02_ifade_ozgurlugu.pdf, (E. T. 20/2/2022).

vence altına almaktadır. İnternet siteleri, erişilebilirlikleri ve çok sayıda veriyi saklama ve yayma konusundaki yeterlilikleri sayesinde, halkın güncel haberlere erişimine ve daha genel olarak haberlerin iletilmesinin kolaylaşmasına büyük oranda hizmet etmektedir. Mahkeme, internette arşiv oluşturmanın internet sitelerinin sahip olduğu rolün asli bir bileşeni olduğu için, Sözleşme'nin 10'uncu maddesinin uygulama alanı içinde yer aldığı görüşüne sahiptir.⁵⁸ Anayasa Mahkemesi (AYM) de "İnternet modern demokrasilerde başta ifade özgürlüğü olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin kullanılması bakımından önemli bir araçsal değere sahip bulunmaktadır. İnternetin sağladığı sosyal medya zemini kişilerin bilgi ve düşüncelerini açıklama, karşılıklı paylaşma ve yaymaları için vazgeçilmez niteliktedir." yorumu ile AİHM'nin benimsediği görüşü teyit etmektedir.⁵⁹ Aynı zamanda AYM, vermiş olduğu kararlarında, "sosyal medyanın, medya içeriği oluşturmak, yayınlamak ve yorumlamak şeklinde bireysel katılıma imkân veren, şeffaf ve karşılıklı iletişim kurulan bir platform olduğunu; günümüzde sosyal medyada dünyadaki tüm kullanıcıların bir arada iletişime geçebildiğini", bu alanın "yorum, mesaj, bilgi, eleştiri, satış ve tanımların yapıldığı etkili bir alan haline geldiğini", "internetin sağladığı sosyal medya zemininin kişilerin bilgi ve düşüncelerini açıklama, karşılıklı paylaşma, yayma ve haberleşmeleri için vazgeçilmez nitelikte olduğunu" açıklamıştır.⁶⁰

Bütün demokratik anayasaların koruduğu en temel insan haklarından biri olan ifade özgürlüğü ile düşüncelyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanımı, her hak gibi, Anayasa ve kanunların belirlediği hukuki sınırlar çerçevesinde teminat altına alınmıştır. Meşruiyetini kamunun bilgi edinme hakkından alan gazetecilik, çeşitli özenetim mekanizmalarına ve belirli etik kurallara tabi iken günümüzde internetin sağladığı sınırsız olanaklar ve fırsatlar, internet üzerindeki denetim zorluğu nedeniyle birçok çelişki ve zorluğu da beraberinde getirmiştir. Özellikle kendi haberini oluşturup paylaşılabilir olanağı sunan yeni medya araçları ve profesyonel internet haber sitelerinde yer alan "kullanıcı yorumları" gibi bölümler, editöryel kontrolden geçmemesi sebebiyle hukuki ve etik problemlere yol açabilmekte; aynı zamanda kasıtlı veya kasıtsız bir şekilde bilgi dezenformasyonunun hızla yayılmasına hizmet etmektedir.⁶¹ Bir kişi veya grubu hedef alarak gerçekleştirilen ötekileştirme, dışlama, ayrımcılık, yıldırma, aşağılama, hedef gösterme, düşmanlaştırma gibi nefret biçimini yaygınlaştıran, savunan veya teşvik eden dilsel pratiklerin tümü, demokratik bir toplumda uyum içerisinde bir arada yaşama kültürünün devam ettirilmesinde ortaya çıkan en önemli problem olan nefret söyleminin üretilmesine yol açmaktadır.⁶² Nefret suçlarının işleniş biçimlerinden birini oluşturan nefret söylemi içerikli ifadelerin, gündelik hayatımızın bir parçası

⁵⁸ AİHM, *Times Newspapers Ltd v. Birleşik Krallık (No 1 ve 2)*, B. No: 3002/03 ve 23676/03, 10/03/2009, para. 27.

⁵⁹ AYM, *Yaman Akdeniz ve diğerleri*, B. No: 2014/3986, 2/4/2014, para. 39.

⁶⁰ AYM, *Youtube Llc Corporation Service Company ve diğerleri [GK]*, B. No: 2014/4705, 29/5/2014, para. 40.

⁶¹ Zeynep Burcu Vardal, "Nefret Söylemi ve Yeni Medya", *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, İstanbul, 2015, s. 133-134.

⁶² Öztekin, a.g.e., s. 925.

haline gelen internet ile birlikte kolaylıkla yayılabildiği yadsınamaz bir gerçekliğe işaret etmektedir.⁶³

1.4. Bilişim Suçu Olarak Nefret Suçu

Her geçen gün büyük bir hızla gelişme gösteren bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde hayatın her alanı kolaylaşmakta; içinden geçtiğimiz bu süreçte adeta bir bilişim çağı olarak adlandırabileceğimiz dönemde bilişimin yaşamımızın bel kemiği haline geldiği, yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. İnternet kullanıcılarının sayısının hızla artması ile birlikte önem atfedilen birçok değer ve temel insan hakları unsurlarının bilişim sistemleri üzerinde yer aldığı bilinmektedir. Teknolojinin baş döndürücü gelişimi sonucunda üretilen cihazlar ve geniş ağ bağlantıları aracılığıyla insanların birbiri ile sürekli temas ve etkileşim halinde kalması sağlanmıştır. Ancak gerçek dünyada işlenen suçlara kıyasla bilişim sistemleri üzerinde daha kolay ve daha hızlı bir biçimde suç işlenebilmekte; bu durum ülkemizde ve tüm dünyada bilişim suçlarında kayda değer bir artışa yol açmaktadır.⁶⁴ Yoğun etkileşimli yapı sayesinde iletişim araçlarında ve ortamlarında kontrolsüzlüğün ve sorumsuzluğun bertaraf edilmesi, denetim ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Geleneksel medyadan farklılaşarak kamuoyu oluşturabilen, bilişim ağları, internet ve Web 2.0 aracılığıyla ken-

⁶³ Vardal, a.g.e. s. 134.

⁶⁴ Burak Cesur Aköz, *Türk Ceza Kanunu Kapsamında Bilişim Suç Ve Cezaları İle Örnek Yargısal Kararların Analizi Ve Mevzuat Önerileri*, Bilişim Uzmanlığı Tezi, Ankara, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2018, s. 1-2.

di gündemlerini yaratabilen kullanıcılarının ortaya çıkması, nefret söylemi ve nefret suçları gibi birçok sorunun ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.⁶⁵

Yeni medya ortamında "Facebook, Twitter, Instagram, Tik-tok, dijital sözlükler, bloglar, haber siteleri, forumlar ve dijital oyunlar" gibi bazı sosyal ağlarda, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini hedefe koyan kin, nefret, hakaret içerikli ifadelerin, çok hızlı bir şekilde yayılım gösterdiği aşikârdır. Dijital ortamda kullanılan dilsel pratiklerde ırkçılığın, çoklu ayrımcılığın, kadınlara ve yabancılara yönelik küçük düşürücü ifadelerin, nefret içerikli söylemlerin ve simgelerin kullanımının yaygınlaşması, birey üzerinde rahatsız edici bir etkiye yol açarken linç kültürünün beslenmesine elverişli bir ortam hazırlamaktadır. Yeni medya ortamının sağladığı "özgürlük" sayesinde üretilen nefret söylemlerinin, şiddete ve suça kolaylıkla dönüşebilir hale geldiği görülmektedir.⁶⁶

Bilişim suçlarının sadece ulusal alanda değil uluslararası boyutta da taşıdığı öneme mukabil, ilgili mevzuata ve uluslararası düzenlemelere yansıdığı görülmektedir. Bu bağlamda, Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi (Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi) (Convention on Cybercrime/Budapest Convention/Treaty 185), 1 Temmuz 2004 tarihinde 43 Taraf Devletin imzası ile yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu sözleşmeyi 10 Kasım 2004 tarihinde imzalamış, 22 Nisan 2014 tarihli ve 6533 sayılı Kanun'la uygun bulunarak yürürlüğe sokmuştur.⁶⁷

2. Dünya Savaşı'ndan sonra yoğun bir göç dalgası ile karşı karşıya kalan ve uzun yıllar yabancı işçilere ev sahipliği yapan Avrupa kıtasında, özellikle Orta Avrupa ülkelerinde, çok sayıda ırkçı nitelikte eylemler ve protestolar baş göstermiş; ucuz ve güvenli bir yöntem olan bilişim sistemleri ve internetin yaygın kullanımı ile örgütlerin iletişime geçmesi ve organize olmaları çok daha kolay hale gelmiştir. Bazı Avrupa ülkelerinin ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına yönelik endişeleri nedeniyle bilişim sistemleri aracılığıyla işlenen ırkçılık ve yabancı düşmanlığının cezalandırılması hususunda yeterli uzlaşmaya ulaşamadığından, bu konunun düzenlenmesi Sözleşme'nin haricinde ek bir protokol oluşturulması ihtiyacını doğurmuştur.⁶⁸

Bilişim Sistemleri Aracılığıyla Gerçekleştirilen Irkçı ve Yabancı Düşmanı Niteliğindeki Fiillerin Cezalandırılmasına İlişkin Ek Protokol (Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems/ ETS No. 189⁶⁹), 1 Mart 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'den ayrı bir yasal enstrüman teşkil eden ek protokolü

⁶⁵ Rukiye Nur Aydoğan Palaz, "Nefret Söylemi", *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, Cilt: 9, Sayı: 82, 2022, s. 659.

⁶⁶ a.g.e, s. 659-660.

⁶⁷ Detaylı bilgi için: Murat Önok, "Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi Işığında Siber Suçlarla Mücadelede Uluslararası İşbirliği", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı, Prof.Dr.Nur Centel'e Armağan, Cilt: 19, Sayı: 2, İstanbul, 2013, s. 1229-1269.

⁶⁸ Aköz, a.g.e, s. 54-55.

⁶⁹ Sözleşmeye ulaşmak için: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=189>. (E.T.16.06.2022).

Türkiye imzalarsa da kanunla uygun bulma aşamasına geçmediğinden Ek Protokol henüz yürürlüğe girmemiştir. Ek Protokol ile "irk, din, renk, nesil veya ulusal ya da etnik kökene dayanan kişi veya kişi gruplarına karşı; nefret, ayrımcılık, şiddet hususlarını savunan veya teşvik eden her türlü yazılı materyal, herhangi bir görsel ya da bunları temsil eden fikir ve teorilerin bilişim sistemleri aracılığıyla yayılması hususunun engellenmesi" amaçlanmaktadır.⁷⁰

2. Yabancı Düşmanlığı ve İslamofobi

2.1. Yabancı Düşmanlığı

Latince "xenophobia (zenofobi)" olarak ifade edilen yabancı düşmanlığı kavramı, Yunanca "yabancı" anlamına gelen "xenos" sözcüğü ile 'korku anlamına gelen "phobia" sözcüklerinden türetilmiştir. Latince "xenophobia" sözcüğünün günümüzdeki karşılığı olan yabancı düşmanlığı kavramı, "yabancı korkusu", yabancı kişilerden korkma anlamına karşılık gelen bir fikri ifade etmektedir.⁷¹ Yabancı düşmanlığı ile ilgili tanımlara bakıldığında literatürde oldukça farklı düşüncelere rastlanmaktadır. Bu tanımlarda yabancıların güvenilmez oldukları ve size zarar verebileceği şeklinde korkunun hâkim olduğu, bununla birlikte hor görme ve nefret ifadelerini içerdiği belirtilmektedir. Ya-

⁷⁰ Aköz, a.g.e. s. 56.

⁷¹ Yunus Düğür, "Bir İnsan Hakkı İhlali Olarak Yabancı Düşmanlığı ve Rusya'da Yabancı Düşmanlığının Tarihsel Kökeni", *Uluslararası Afro-Avasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 5 Sayı: 10, 2020, s. 54.

bancı düşmanlığı, çoğunlukla yabancılara duyulan nefret ve yabancı korkusu olarak kullanılsa da yabancı popülasyonundan tedirgin olmak anlamına da gelmektedir. Bu tedirginlik hem korkuyu hem nefreti içermektedir. Bu nefret bazen toplumdaki göçmen ve azınlıklara bazen de kültürel özelliklere karşı olabilmektedir.⁷²

BM Irkçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve Buna Bağlı Hoşgörüsüzlüğün Çağdaş Biçimleri Özel Raportörü, yabancı düşmanlığı kavramı için "özellikle diğerinin topluma veya ulusa yabancı olduğu veya bu toplumun veya ulusun dışından geldiği algısına dayanan davranış" tanımını önermektedir. Çoğu durumda fiziksel özelliklerdeki farklılıkların "öteki"yi ortak kimlikten ayırt ettiği varsayıldığından ırkçılık ve yabancı düşmanlığı arasında ayırım yapmanın zor olduğuna işaret eden Özel Raportör, ırk ayrımcılığının "fiziksel ve kültürel özelliklerin yanı sıra ekonomik zenginlik temelinde belirli bir ırkı ve/veya etnik grubu diğerleri üzerinde bir güç konumuna atayan ve 'üstün' ırkın başkaları üzerinde hâkimiyet ve kontrol uyguladığı hiyerarşik ilişkileri içeren ideolojik bir yapı" olarak tanımlandığını vurgulamaktadır. Özel raportör, yabancı düşmanlığının "bireylerin gerçek veya varsayılan coğrafi kökenleri veya değerleri, inançları nedeniyle ve/veya bu kişileri yabancı olarak gösteren uygulamalar nedeniyle kişilerin eşit haklardan mahrum bırakıldığında" ortaya çıktığını; aynı fiziksel özelliklere hatta ortak soya mensup kişilere karşı da yabancı düşmanlığının zuhur edebileceğini vurgulamaktadır.⁷³

Yabancı düşmanlığı kişilerin topluluğa, topluma veya ulusal kimliğe yabancı oldukları veya dışarıdan geldikleri düşünüldüğü için kişileri reddeden, dışlayan ve sık sık kötüleyen tavırlar, ön yargılar ve davranışlar şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁷⁴ Söz konusu ön yargılar bir grubun özellikleri veya davranışları hakkında sosyal olarak paylaşılan inançlar olarak tanımlanabilecek olan basmakalıp düşüncelerle beslenmektedir. Buna göre belirli bir grup hakkında tipik görüşler ve yargılar hazırdır. Ön yargılar, açık ve örtülü olmak üzere iki şekilde ortaya çıkabilmektedir. Yabancı düşmanlığı belli tutumlarla tespit edilebildiği için açık ön yargılara dayanmaktadır. Örneğin; yabancı grubun üyelerinin, kendi grubunun üyelerinin ellerinden iş imkânlarını çalacağı veya bu farklı grupların üyeleri ile kendilerini bir arada asla huzurlu hissetmeyecekleri açık ön yargılardır. Bir gruba dair ötekileştirme sürecinde genellikle grup üyelerinin tartışma konusu olan özellikler açısından eşit oldukları varsayılır. Sanki grup üyelerinin hepsi genellikle olumsuz olan aynı kalıp yargılara göre tutum ve davranış geliştirmektedir. Bu noktada, gündeme yabancı kavramının üretimi gelmektedir. Aynı kültürel özelliklere sahip olmayan insanlar kültürel farklılıkları sebebiyle ötekidir, yabancıdır. Dolayısıyla kültür burada ortak bir değer üreticisidir. Zira yabancı düşmanlığında kültürel özellikleriyle özdeş kabul edilen gruba ya da bu grubun üyelerine

⁷² Ahu Cengiz Sarı, *Zenofobi ve Mülteci Entegrasyonu Hakkında Yapılan Akademik Çalışmaların Sistematik İncelemesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2019, s. 3.

⁷³ Irkçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve Buna Bağlı Hoşgörüsüzlüğün Çağdaş Biçimleri Özel Raportörü'nün BM Genel Kuruluna sunduğu rapor, A/HRC/32/50, 2016, s. 9, para. 26-27.

⁷⁴ Uluslararası Göç Örgütü, Göç Terimleri Sözlüğü: "yabancı düşmanlığı" maddesi.

karşı duyulan güvensizlik, korku veya nefret etkindir. Buna göre düşmanlık güdülen yabancılar, ulusal bütünlük için potansiyel tehdit olan yabancı kültürün taşıyıcılarıdır. Bir toplum içindeki azınlık gruplara yönelik ön yargı, dışlama ve ayrımcılığın boyutlarının zaman zaman ırkçılık seviyesine ulaştığı görülebilmektedir.⁷⁵ Yabancı düşmanlığı kavramının anlaşılabilirliği için genellikle birbiriyle karıştırılan ırkçılık kavramından ayırt edilmesinde fayda görülmektedir. Yabancı düşmanlığı ötekinin gruba yabancı olduğu fikrine dayanan bir davranışı ifade ederken; ırkçılık kaynağını ten rengi, saç tipi ve yüz biçimi gibi fiziksel özelliklere ilişkin farklılıklardan almaktadır. İrkçılık yabancı düşmanlığının en uç düzeyi olarak da kabul edilmektedir.⁷⁶

Yabancı düşmanlığı genellikle ekonomik ve politik istikrarsızlık dönemleriyle ilişkilendirilir. Bu açıdan düşünüldüğünde ekonomik dengesizlikler, bireyleri daha yüksek kazanç veya sırf hayatta kalma beklentileri olan ülkelere doğru çekerken, siyasi, ekonomik ve kültürel gerilimler birçoğunu yeni yerlere doğru itmektedir. Buna karşılık, büyük grupların sınır ötesi göçü, ev sahibi topluluğun, ekonomik baskı ya da kültürel farklılık algıları nedeniyle yeni gelenler tarafından tehdit altında olduğu duygusuna ve tepkilerine yol açabilmektedir. Hem Batı Avrupa'dan hem de ABD'den araştırmacılar, ülkelerdeki sancılı kültürel ve ekonomik geçişler sırasında, yabancıların genellikle "uygun günah keçileri" olarak hedef alındıkları vurgusunu yapmaktadır. Dolayısıyla

⁷⁵ Ahmet Aslan, "Yabancı Düşmanlığı Nedir?", <https://perspektif.eu/2020/02/15/yabanci-dusmanligi-nedir/>. (E.T. 18/2/2022).

⁷⁶ Emine Özmete, Halime Yıldırım, Serdarhan Duru, "Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 40 Sayı: 2, Ankara, 2018, s. 193.

lkelerde ekonomik olarak yaşanan sorunlar ve gerilemeler ülkedeki farklı etnik gruplar arasındaki iř ve kaynaklar için rekabeti arttırabilmektedir. Ayrıca etnik veya dini olarak yabancı grubun büyüklüğü de yabancı düşmanlığına yol açan önemli bir faktör olabilmektedir.⁷⁷

Günümüzde bireylerin ya da devletlerin sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlara ve olaylara bakış açısı ve değerlendirmelerinin yabancı düşmanlığı konusuna yansımaları olmaktadır.⁷⁸ Toplumun sosyo-ekonomi ve eğitim düzeyi açısından alt sınıflarına dâhil olan ve istihdam sorunları yaşayan kesimleri, yabancıların gelmesi ile oluşan rekabette iş kaynaklarının azalacağı ve refah sorunu yaşayacakları endişesi ile kendilerini tehdit altında hissetmektedirler.⁷⁹ Göçmen ve mültecilere yönelik karşıt duruş sergilenmesinin sebepleri arasında ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal nedenler vardır. Göçmenlerin ücretleri düşüreceğı, yerli nüfus arasında işsizliğin yükseleceğı, doğurganlıklarıyla sosyal sistemin çökeceğı ve ulusal kimliğı tehlikeye düşürecekleri gibi argümanlar olumsuz tutumlara dayanak olarak gösterilmektedirler. Göçmenlerin ve mültecilerin yerel halkın işlerini elinden alacaklarını, ekonomiye yük olduklarını, güvenliklerini tehdit ettiklerini düşünülürken, hangi şartlar altında göç ettikleri veya yaşadıkları göz ardı edilmektedir. Göçmenler ve mültecilerle ilgili bu olumsuz yargılar nefret söyleminin de gerekçesini ve aynı zamanda içeriğini de oluşturmaktadır. Bu kişilerin hayatları nefret söylemini besleyen yabancı düşmanlığı tehdidiyle karşı karşıya kalmaktadır.⁸⁰

Yabancı düşmanlığı ve milliyetçilik arasındaki ilişki bağlamında ise ortaya konulan çalışmalarda; genellikle milliyetçiliğın yabancı düşmanlığı, düşmanlık duygusu ve diğer etnik, sosyal veya dini grupların ve milliyetlerin temsilcilerine karşı duyulan nefret ile eşleştirildiğı görülmektedir. Buna karşılık; yabancı düşmanlığının bireysel, toplumsal veya devlet düzeyinde ortaya çıkmasının, ülkede egemen olan milliyetçilik düşünceleri ve ulusal kimlik oluşturma süreçlerinde yaşanan kimi duygularla ya da politikalarla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü ulusal kimlik, kişinin mensup olduğı ulusun diğer uluslardan üstün olduğı şeklinde karşılaştırmalar yapılmasına neden olabilmekte ve kendi ulus kimliğıyle bağdaşmayan aksi içeriklerden hareketle de diğer gruplar hakkındaki olumsuz görüşler yabancı düşmanlığı şekline dönüşebilmektedir.⁸¹ Dünyaya bakmanın ve onu yorumlamanın bir yolu olan milliyetçilik söylemi, ülkelerdeki yabancı düşmanlığına ilişkin davranış ve tutumlarda başat bir rol oynamaktadır. Avrupa Birliğı (AB)'nin bizzat kendisi, bir yandan yeni devlet gibi bir aygıt dönüşürken, Avrupalılığı da yeni bir milliyetçilik olarak savunmaktadır. AB üye devletlerinde aşırı sağ partilerin ortak özelliklerinden birisi siyasi söylemlerde

⁷⁷ Düğer, a.g.e., s. 56.

⁷⁸ A.g.e., s. 64.

⁷⁹ Aslan, a.g.m.

⁸⁰ Fatih Karamete, *Twitter'da Suriyeli Mültecilere Yönelik Nefret Söylemi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 24.

⁸¹ Yunus Düğer, a.g.m., s. 60.

milliyetçiliğe yapılan vurgudur. Bu vurgu, gittikçe artan bir biçimde Avrupa kimliği üzerinden yapılırken, yabancıların Avrupa kimliğinin homojenliğini bozacağı savıyla Avrupa değerlerinin asimile edileceğine işaret edilmektedir. Oysa AB'nin kuruluş amaçları ele alındığında, bu amaçlardan birinin "yok edici milliyetçilerin" ortaya çıkmasını engellemek olduğu görülmektedir. Milliyetçiliğin sadece milliyetçilik olmaktan çıkıp aşırı milliyetçilik, radikal milliyetçilik veya ultra milliyetçilik gibi farklı şekillerde ifade edilmesi yabancı düşmanlığını pekiştirmektedir. Avrupa'da yabancı olarak açıkça en büyük tehdit olarak gösterilen grup ise Müslümanlardır.⁸² İslam ve Müslümanlara yönelik etnik ayrımcılık da olarak nitelendirilebilecek yabancı düşmanlığı, İslamofobi olarak kavramsallaştırılmaktadır.⁸³

Kendisinden olmayana korku, nefret ve düşmanlığı içeren yabancı düşmanlığı etnik milliyetçiliğe de ırkçılığa da dayalı olabilir. Dolayısıyla yabancılara ve göçmenlere karşı nefret söylemi hem yabancı düşmanlığı, hem de etnik milliyetçilik ve ırkçılık özelliklerini aynı anda gösterebilir. Ayrıca yabancı veya göçmenlere yönelik nefret söylemi, *ötekini* şeytanlaştırıcı söylemleri ihtiva etmesi yönüyle ırkçılık veya etnik milliyetçilik temelli nefret söylemi ile örtüşmektedir. Bu kesişme ve iç içe geçmişlik durumunun tersi ırkçı veya etnik milliyetçilik temelli nefret söyleminde de geçerlidir. ırkçı veya etnik milliyetçilik temelli nefret söyleminde hedef başka bir etnik grup olabileceği gibi yabancılar veya göçmenler de olabilir. Yabancılara ve göçmenlere karşı nefret söyleminin etnik milliyetçilik veya ırkçı temelli nefret söyleminden temel farkı ise asıl hedefinin yabancı veya göçmenler olması ve bu söylemde yabancı düşmanlığı ya da göçmen karşıtlığının ana unsur olmasıdır.⁸⁴

Otoriter liderler tarafından ise genellikle kendi siyasi konumunu güçlendirmek, popülaritesini ya da kamuoyu desteğini arttırmak amacıyla somut olmayan ve abartılı bir şekilde yapay düşmanlar üretilmektedir. Bu açıdan, aynı söylemsel çerçevede kullanılarak göçmenler *ötekinin* bir biçimi olarak özellikle de suç ve terörizm gibi eylemlerin kaynağı olarak şeytanlaştırılarak düşman olarak tasvir edilmektedir. Büyük ölçüde abartılı bir tehdit olarak ortaya konulan yabancı düşmanlığı, otoriter rejimler tarafından politik süreçte yurttaşların dikkatini yolsuzluk, demokratik hak ve özgürlüklerin eksikliği ve ekonomik sorunlar gibi ülke içi sosyal ve ekonomik sorunlardan saptırmak için kullanılan bir araçtır. Yabancı düşmanlığı, toplumun bu tür sorunlar üzerinde düşünmesini engellemek ve toplumsal eylemlerin önüne geçmek amacıyla siyasal iktidarların meşruiyetini korumak için kullanılmaktadır.⁸⁵

⁸² Nurgül Bekar, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı ve Avrupa Güvenliğine Etkisi", *Bilge Strateji*, Cilt: 10 Sayı: 18, 2018, s. 118.

⁸³ Hasan Gökmen, "Avrupa'da Müslümanlar ve İslamofobi (Hollanda Örneği)" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 40.

⁸⁴ Karamete, a.g.e., s. 24.

⁸⁵ Düğer, a.g.e., s. 69.

Yabancı düşmanlığı sadece komşuluk ilişkisi kurmama, iş vermeme gibi eylemsel alanda değil aynı zamanda bir kişinin diğer kişilerle veya birtakım sosyal ve kültürel gruplarla olan ilişkilerinde ve devletin kişilerle veya gruplarla olan ilişkilerinde düşünsel alanda bir fikir olarak da karşımıza çıkan bir insan hakları ihlâlidir. "Yabancı", "öteki" olarak kabul edilen ve görülen kişi ve gruplara yapılan ayrımcılığın bir şekli olan yabancı düşmanlığı, kişilerin insana özgü barınma, güvenlik gibi olanaklarını ortadan kaldırdığı gibi bunları büyük oranda sınırlandırıcı bir şekilde de karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle yabancı düşmanlığı sadece davranışsal, tutumsal bir eğilim değildir. İnsan haklarına ters düşen yabancı düşmanlığı fikir ve eylemlerinin düşünsel arka planı, yukarıda ifade edildiği üzere sosyal, demografik, ekonomik, siyasi, milliyetçilik ve benzeri nedenler olmakla birlikte böyle bir fikrin ve eylemin temelinde asıl önemli olan şeyin her bir kişinin düşünsel etkinliğiyle yani insana, olaylara, olgulara ya da insanla ilgili durumlara bakış açısıyla ilgilidir. Bu yüzden kişilerin çıkarlarına aykırı olsa da ya da kişiler birtakım korku ve endişeler altında kalsalar da, yabancı olarak görülen belirli kişileri ya da grupları sosyal ve ekonomik sorunların günah keçisi olarak görüp görmeme, bu kişilere ayrımcılık yapıp yapmama veya aşığılayıcı bazı söylemlerde bulunup bulunmama gibi durumlar her bireyin kendi özgür iradesine ve düşünsel yetisine bağlıdır.⁸⁶

⁸⁶ A.g.e., s. 70.

2.2. İslamofobi

İslam karşıtlığının, günümüzdeki karşılığı olarak ifade edilmesi mümkün olan "İslamofobi" kavramı, modern dünyada İslam dini ve Müslümanlarla ilgili tartışmalarının üzerinde yoğunlaştığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁷ Söz konusu kavram günümüzde yoğun bir şekilde kullanılırken bu kavramı kullananlarca kavramın arka planında tarihi bir sürecin olduğu ifade edilmektedir. Kavramın tarihi sürecine bakıldığında İslamofobinin kapsadığı İslam karşıtlığı anlamının sadece Batı'da görülen bir fenomen olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, kavrama yüklenen modern anlam ve Müslüman toplumlardaki laiklik ve sekülerleşme hareketleri ile birlikte değerlendirildiğinde, sadece Batı toplumlarında görünen bir fenomen değil, Tunus, Cezayir, Mısır ve Türkiye örneklerinde olduğu gibi İslamofobi tartışmaları yoğun olarak Müslüman toplumlarda da yürütülmektedir.⁸⁸ İslamofobi kelimesinin Batı kaynaklı çağdaş politik bir söylem olarak ise ilk kez 1997 yılında İngiltere'de ırk ilişkilerini araştıran bir düşünce kuruluşu olan Runnymede Trust tarafından yayımlanan "*Islamophobia: A Challenge for Us All (İslamofobi: Hepimiz İçin Bir Meydan Okuma)*" adlı raporda geçmektedir. Bu rapor, İslamofobi'nin 11 Eylül'ün bir ürünü olmadığını ve asırlardır devam eden Batı'daki İslâm korkusunun son 20 yıl içinde iyice belirginleştiğini göstermesi açısından ilgi çekicidir. Raporda dikkat çeken en önemli hususlardan biri, Batı'nın İslamofobiyi tanımlarken daha çok polemik içeren bir dille bir inanç olarak İslâm'a yönelik derin şüpheleri ve bir halk olarak Müslümanlara karşı somut korkuyu öne çıkaran basmakalıp negatif tutumların tamamını kastetmesidir.⁸⁹ Ancak yirmi yılı aşkın geçen süre içinde, Müslümanlara yönelen öfke ve nefret suçlarının yükselişi, İslamofobinin yerine İslam karşıtlığı veya düşmanlığı kavramlarının önerilmesine neden olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte, Runnymede Trust da, 2018 yılında yayınladığı, "*Islamophobia Still a Challenge for Us All (İslamofobi Hala Bir Meydan Okuma)*" adlı son raporunda, kavramın tanımı güncellenmiş ve İslamofobi "Müslüman karşıtı ırkçılık" olarak ilan edilmiştir. Gerekçe olarak ise Müslümanların okuldan işgücüne, hapisanelerde ve sokakta şiddete kadar geniş bir yelpazedeki kurum ve ortamlarda dezavantaj ve ayrımcılık yaşaması olduğu belirtilmiştir. Kısaca, İslamofobi Müslümanların inanç, kültür ve etnik kökenini hedef aldığı için yeni kültürel bir ırkçılık türüne dönüşmüş ve daha çok İslam karşıtlığı halini almaya başlamıştır.⁹⁰

⁸⁷ Muhterem Dilbirliği, "Din ve İnanç Temelinde Nefret Söylemi: İslamofobi", Nefret Söylemi ve Nefret Suçları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara, TIHEK Yayını, 2021, s. 49; Abbas, Tahir (2015). "İngiltere'de İslamofobi: 21. Yüzyılda Müslüman Karşıtı İrkçiliğin Şekillenmesi Konusunda Tarihte ve Günümüzde Siyaset ve Medya Tartışmaları" s. 103.

⁸⁸ A.g.e., s. 49; Enes Bayraklı, Turgay Yertikaya, "Müslüman Toplumlarında İslamofobi: Türkiye Örneği", *Ombudsman Akademik*, Sayı: 7, Ankara, 2017, s. 52.

⁸⁹ Mustafa Alıcı, "Batı'nın Bitmeyen Sanal Korkusu: İslamofobi", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 55, Sayı: 2, 2019, s. 409, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/753595>, (E.T. 29/9/2022); Islamophobia: A Challenge for Us All, "Commission on British Muslims and Islamophobia", Commission on British Muslims and Islamophobia, (London: Runnymede Trust,1997) 1, s. 3.

⁹⁰ Emine Erden Kaya, "İslamofobiden İslam Karşıtlığına Tehlikeli Bir Dönüşümün Anatomisi", <https://www.sde.org.tr/emine-erden-kaya/genel/islamofobiden-islam-karsitligina-tehlikeli-bir-donusumun-anatomisi-kose-yazisi-26713>, (E.T. 29/9/2022).

Müslümanlara yönelik her türlü ayrımcılık, nefret ve şiddet İslamofobi kavramı ile izah etmeye çalışıldığında bir tanıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bu konuda çok çeşitli tanımlar ortaya konulmakla birlikte; ayrımcılık, nefret söylemi, ön yargı, dışlama ve şiddete uzanan bir çizgide kavramı bütünüyle tanımlamanın zorluğuna da ayrıca vurgu yapmak gerekmektedir. Uzun yıllar bu alanda çalışma yapan ve yıllık İslamofobi raporları hazırlayıp yayımlayan Ferid Hafez'in yapmış olduğu tanıma göre; "İslamofobi, (gerçek ya da uydurulmuş) bir günah keçisi ilan ederek bir iktidar alanı inşa etmek, genişletmek ve bu durumu istikrarlı hale getirmek isteyen dominant gruplar tarafından kullanılmaktadır. Bu dominant gruplar ilan ettikleri bu günah keçisini yine kendilerinin inşa ettiği "biz" tanımının dışında bırakmakta ve kendilerinin yararlandığı kaynaklardan ve haklardan mahrum bırakmaktadır. İslamofobi sabit ve negatif değerler atfedilmiş ve tüm Müslümanlar için genellenmiş bir "Müslüman" kimliği inşa ederek Müslümanları ötekileştirmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus İslamofobinin bize Müslümanlar ve İslam'dan daha çok İslamofobik şahıslar hakkında bilgi verdiği gerçeğidir."⁹¹

Müslüman karşıtı şiddet, nefret ve ayrımcılık AGİT bölgesinde Müslüman kadınları, erkekleri, kız ve erkek çocuklarını, toplulukları veya Müslüman olduğu düşünülen veya Müslümanlarla ve İslamiyet ile ilişkilendirilen herkesi hedef almaktadır. Müslümanlar ile camiler, mescitler, okullar ve mezarlıklar da dâhil olmak üzere İslami kurum ve kuruluşlar da şiddet ve vandallığın hedefi olmaktadır. Müslümanlara yönelik hoşgörüsüzlükten kaynaklanan nefret suçları, vakalar ve tehditler sadece bu saldırıların mağdurlarını değil, Müslüman kişilerin ve toplulukların gündelik yaşamlarını da çok çeşitli şekillerde derinden etkilemektedir. İbadetlere katılmaktan, camilere girmekten veya ayırt edici dini veya geleneksel kıyafetler giymekten ya da semboller takmaktan duyulan korku, bireylerin ve toplulukların din veya inançlarını açıklama özgürlüğünü olumsuz şekilde etkilemektedir. Alenen Müslüman olarak tanımlanmaktan, kültürel veya dini kimliklerini ifade etmekten ya da dini, kültürel veya başka etkinliklere katılmaktan kaçınma ihtiyacını hissetmek, bu bireyleri ve toplulukları kamusal yaşamın dışında bırakabilmektedir. Örneğin bu bireyler, Müslüman olmakla ilişkilendirilebilecek bir isme veya başka özelliklere sahip oldukları için hedef alınacakları korkusuyla devlet memurluğuna başvurmaktan kaçınabilmektedir. Okulda, iş yerinde, sosyal ortamlarda veya sosyal medyada oto sansür ihtiyacı hissetmek, Müslümanların damgalanmaktan kaçınmak adına Müslüman çoğunluğa sahip ülkelere yönelik empati veya destek ifadeleri kullanmaktan kaçınmasına yol açabilmekte; küçük çocuklar bile bir korku hissiyle ve savunmasız konumlarına dair bir idrakte büyüyebilmektedir. Müslümanlara yönelik hoşgörüsüzlük, AGİT bölgesindeki Müslüman toplulukların korkularını arttırmıştır. Camiler ve topluluk merkezleri gibi Müslüman kurumlarında, aşırı sağcı, saldırgan milliyetçi veya başka gruplar gibi Müslüman karşıtı toplulukların hedefi olacaklarını düşündükleri ve bundan korktukları için giderek

⁹¹ Dilbirliği, A.g.e. s. 49-50; Enes Bayraklı, Farid Hafez, European Islamophobia Report 2015, SETA Publications, İstanbul, 2016, s. 6.

daha fazla güvenlik tedbiri alınmaktadır. Ancak, güvenlik tedbiri alma ihtiyacı Müslüman kurumlar açısından mali bir yük oluşturmakta, dini, kültürel ve eğitimsel faaliyetlerden kısılarak bu alana kaynak aktarılmaktadır.⁹²

Düzenli olarak AB kurumları tarafından yapılan araştırmalarda da Müslüman olduğu gerekçesi ile taciz edilen veya saldırıya uğrayanların sayısı hayli dikkat çekicidir ve günden güne artmaktadır. AB Temel Haklar Ajansı tarafından yapılan EU-MIDIS II (2018) araştırmasında, 15 AB üyesi ülkeden yaklaşık 10.527 Müslüman kadın ve erkekle yapılan araştırmada, araştırmaya katılanların üçte biri iş ararken ayrımcılığa uğradığını, dörtte birinden fazlasının etnik kimlik ya da göçmen görünümü olması sebebiyle hakarete uğradığını ve görünümleri sebebiyle taciz edildiklerini ifade etmişlerdir. Taciz edilenlerden en az yarısının yani araştırmaya katılanların yaklaşık yüzde on üçüne yakınının son yıl içerisinde altı defadan fazla ırkçı tacize uğrayıp, nefret söylemine maruz kaldıklarına dair beyanda bulunmuşlardır. Yine araştırmaya katılanlardan üçte birinden fazlası taşıdıkları dini semboller ya da giyimleri sebebiyle, sözlü tacize ve ayrımcılığa uğradıklarının, polis tarafından daha sıkı kontrol edildiklerinin bilgisini vermişlerdir.⁹³

Diğer taraftan çeşitli kamu kurumları ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla yapılan son araştırmalar, İslam'a ve Müslümanlara yönelen İslamofobi ve İslam karşıtlığının yükselişini belgelemekte ve sorunun hangi boyutlarda olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Amerika'da yayımlanan Federal Soruşturma Bürosu (FBI) Suç Raporlama Programı'nın 2002-2017 yılları arasında Müslümanlara karşı dini ön yargı motivasyonu ile Nefret Suçu İstatistikleri raporlarına göre, FBI'a bildirilen nefret suçu, sayı ve oranları değişiklik gösterse de son dönemde önemli bir artış olduğu gözlemlenmektedir.⁹⁴ Yine "Amerika-İslam İlişkileri Konseyi" nin (The Council on American-Islamic Relations-CAIR) 2018 İnsan Hakları Raporu: Ön yargı Vaka Verileri'ne göre, 2016 yılından 2017 yılına, ülke genelinde Müslüman karşıtı ön yargı olaylarında yüzde 17'lik ve aynı dönemde Amerikan Müslümanlarını hedef alan nefret suçlarında yüzde 15'lik bir artış olmuştur.⁹⁵ 2015 yılından bu yana düzenli İslamofobi raporları yayınlayan Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), 2019 yılında yayınladığı, "Avrupa İslamofobi Raporu 2018 (European Islamophobia Report - 2018)" de, özellikle Avrupa'da aşırı sağın yükselişine ve Müslüman karşıtı ırkçılığa dikkat çekilmiştir. Raporunda, Avusturya'da İslamofobi ve Müslümanlık Karşıtı İrkçilik Belgelendirme Ofisi'nin (*Dokustelle Islamfeindlichkeit und antimuslimischer Rassismus*) 2018 verilerine göre; Müslüman karşıtı ırkçı eylemlerin yüzde 74 arttığını bildirilmiştir. Yine Fransa İsla-

⁹² AGIT, DKiHB, Müslüman Karşıtı Nefret Suçlarını Anlamak Müslüman Toplulukların Güvenlik İhtiyaçlarının Ele Alınması, s. VII.

⁹³ Dilbirliği, A.g.e., s. 53.

⁹⁴ <https://www.sde.org.tr/emine-erden-kaya/genel/islamofobiden-islam-karsitligina-tehlikeli-bir-donusumun-anatomisi-kose-yazisi-26713> (E.T. 29/9/2022); "Uniform Crime Report Hate Crime Statistics", 2017. *Federal Bureau of Investigation (FBI)*.

⁹⁵ A.g.e.; "2018 Civil Rights Report: Bias Incident Data", April 2018. *The Council on American-Islamic Relations (CAIR)*.

mofobi ile Mücadele Derneği (Le Collectif contre l'islamophobie en France (CCIF) Fransa'da 2018 yılında, 676 Müslüman karşıtı ırkçı olayın kayıtlarına geçtiğini bildirmiştir ve bu sayı 2017'de 446 iken yüzde 52'lik bir artışla 676 olmuştur. CCIF ayrıca, İslamofobik eylemlerin kurbanlarının yüzde 70'nin kadınlar olduğu tespitini paylaşmıştır. Öte yandan, İngiltere'de resmi verilere göre, dini temelli ayrımcılık vakaları, 2015-2016 yıllarına kıyasla, 2017-2018 yıllarında yüzde 40 oranında artmıştır. İbadet yerlerine yönelik vandalizm örnekleri de aynı dönemde, yüzde 50 oranında artmış ve ülke genelinde 2.965 İslamofobik nefret suçu vakası meydana gelmiştir. Hollanda'da, "Ayrımcılık Karşıtı Kuruluşların (Anti-discrimination Agencies)" üçte ikisi tarafından Müslümanlara yönelik olmak üzere 304 adet dini ayrımcılık vakası tespit edilmiş ve kurbanların çoğunun yine özellikle başörtüsü takan Müslüman kadınlar olduğu açıklanmıştır. Belçika İslamofobi raporunda ise bu ülkede de Müslüman kadınlara yönelik gerçekleştirilen saldırıların; sözlü saldırı, hizmetlere erişimin engellenmesi, başörtülerinin zorla çıkartılması, tecavüz girişimi ve fiziksel saldırı olarak çeşitlendiği bildirilmiştir. Genel olarak, Almanya'da ise polis kayıtlarına göre, Müslümanlara yönelik şiddet içeren İslamofobik saldırıların sayısı, 2018 yılında 62'dir. Bu saldırıların 31'i camileri hedef alırken 48'i fiziksel saldırı olarak gerçekleşmiştir.⁹⁶ Irkçılığa Karşı Avrupa Ağı'nın (European Network Against Racism) 2016 yılında gerçekleşen "*Unutulan Kadınlar: İslamofobinin Müslüman Kadınlar Üzerindeki Etkisi (Forgotten Women: The Impact of Islamophobia on Muslim Women)*" adlı bir diğer önemli projesinde de Müslüman kadınların karşılaştıkları ırkçılık ve ayrımcılık çeşitleri tespit edilmeye çalışılmış ve bu konudaki farkındalığın artırılması amaçlanmıştır. Bu projenin sonuç raporunda da polise veya eşitlik kurumlarına güven duymama, yeniden mağdur olma korkusu ve şiddet normalliğinin içselleştirilmesi gibi sebeplerle ayrımcılık ve nefret suçu vakalarının yeterince bildirilmediğinin altı çizilmektedir. Raporla, ayrıca medyadaki ve politik söylemdeki Müslüman kadınlara yönelik pejoratif yayın ve yorumların, ayrımcı uygulamalar ve şiddet için uygun fırsat zemini oluşturduğu vurgusu yapılmaktadır.⁹⁷

Çeşitli uluslararası kuruluşların ve sivil toplum kuruluşlarının yayınladığı raporlardaki veriler kapsamında devletlerin, uluslararası insan hakları hukuku kapsamında ayrımcılığı, düşmanlığı veya şiddeti teşvik eden, her türlü dini nefret savunuculuğunu kanunen yasaklamakla yükümlü olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bakanlar Konseyi, Kiev'de aldığı Düşünce, Vicdan, Din veya İnanç Özgürlüğü Hakkındaki Kararı ile AGİT bünyesinde yer alan devletlere "kamu görevlilerinin, kamu görevlerinin ifası sırasında kişilere veya dini topluluklara ya da inanç topluluklarına karşı din veya inanç temeline dayalı ayrımcılık yapmasını önlemek ve ortadan kaldırmak amacıyla etkili tedbirler alma" ve "ibadethanelere ve dini alanlara, dini anıtlara, mezarlıklara ve tapınak-

⁹⁶ A.g.e.: Enes Bayraklı, Farid Hafez (ed.), European Islamophobia Report 2018 (EIR 2018), 2019, SETA, https://setav.org/assets/uploads/2019/09/EIR_2018.pdf, (E.T. 29/9/2022)

⁹⁷ A.g.e.: *Forgotten Women: The Impact of Islamophobia on Muslim Women*, 2016. Published by the *European Network Against Racism (ENAR)* in Brussels.

lara saygı gösterilmesini ve bu yerlerin vandallığa ve yıkıma karşı korunmasını teşvik edecek politikalar benimseme” çağrısında bulunmuştur.⁹⁸ Son düzenlenen yıllık AGİT İnsani Boyut Uygulama Toplantısında sivil toplum kuruluşları, Müslümanlara yönelik hoşgörüsüzlüğün önemini ve toplulukları istismar ve ayrımcılıktan koruma yönündeki acil ihtiyacı vurgulamıştır. 2018 yılında Müslümanlara Karşı Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılıkla Mücadele Özel Temsilcisi Prof. Dr. Bülent Şenay, Müslüman karşıtı söylemlerdeki artışın endişe verici olduğunu vurgulamış, 2015 yılında yaşanan insani krizin ardından Avrupa’da artan Müslüman karşıtı eğilimin ve Müslümanları şeytanlaştıran söylemlerin acilen ele alınması gerektiğinin altını çizmiş ve Müslüman karşıtı nefret suçlarının yeterince ihbar edilmediğine ve kayda geçirilmediğine işaret etmiştir.⁹⁹

---

⁹⁸ AGİT/ DKİHB, Age., s. VIII.

⁹⁹ Age., s. 2.

TIHEK

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

NEFRET SÖYLEMİ VE YABANCI DÜŞMANLIĞININ AYRIMCILIK YASAĞI/İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ VE İLGİLİ DÜZENLEMELER

II. NEFRET SÖYLEMİ VE YABANCI DÜŞMANLIĞININ AYRIMCILIK YASAĞI/İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ VE İLGİLİ DÜZENLEMELER

---

1. İfade Özgürlüğü Bağlamında Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığının Değerlendirilmesi

Bireysel ve toplumsal anlamda önemli bir değere sahip olan ifade özgürlüğü; esasen tüm bireylerin hak ve özgürlüklerinden faydalanmada eşit olduğu fikrine dayanmaktadır. Bu özgürlük, demokratik bir toplumun yapı taşlarından biri olup sahip olunan diğer hakların korunması için bir ön koşul olarak kabul edilmektedir. Zira bireyin rahat bir şekilde kendisini ifade edebilme özgürlüğü yalnızca kendisine değil bir bütün olarak topluma da hizmet eden bir diyalogu bestemektedir.

Temel bir hak olarak ifade özgürlüğü, herkesin düşünce ve kanaatlerini sözlü, yazılı veya mevcut her türlü yolla ifade etmesine ya da tam tersine etmemesine izin vermektedir. Bu özgürlük aynı zamanda yakın çevrede ve dünyada olup bitenlerden haberdar olunmasını sağlamaktadır. Çerçeve bir hak olarak nitelendirilebilecek bu hak; düşünce ve düşünceyi ifade etme özgürlüğünden basın özgürlüğüne kadar uzanan tezahürlere sahiptir. Hukuk teorisi söz konusu hakkı; düşünce ve kanaat özgürlüğü ile

düşünceyi alenen ifade etme özgürlüğünün yanı sıra din ve inanç özgürlüğü, kültürel yaşama katılım hakkı ve özel hayatın gizliliği gibi çeşitli hakların bir araya getirilmesi şeklinde de ele almaktadır.¹⁰⁰

İfade özgürlüğü aynı zamanda ikili bir hak olarak da açıklanmaktadır: Bunlardan ilki siyasi, sanatsal veya ticari düşünce ve ifadeleri açıklama ve yayma; ikincisi sözlü, yazılı, sanatsal veya yeni teknolojiler dâhil olmak üzere medya gibi her türlü şekilde bilgi arama ve almayı içermektedir. Akademik literatür ve insan hakları hukuku, ifade özgürlüğünün kapsamına (i) kendini özgürce ifade etme hakkı; (ii) düşüncelerini yaymak için mevcut olan herhangi bir yolu kullanma hakkı; (iii) bilgilendirilme hakkı ve (iv) susma hakkının girdiğini değerlendirmektedir.¹⁰¹

İfade özgürlüğü birçok temel insan hakları belgelerinde güvence altına alınmış bir haktır. Bu hakkın terminolojisi ve hukuki anlamı açısından AİHS önem arz etmektedir. Sözleşme'nin 10'uncu maddesi altında düzenlenen söz konusu hak, AİHM içtihatlarında belirlenen kriterler doğrultusunda geniş bir korumadan yararlanmaktadır. Mahkeme içtihatları, ifade özgürlüğünün demokratik toplumun gereklerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. İfade özgürlüğünün en gözde kararlarından olan Handyside/Birleşik Krallık davasında "İfade özgürlüğü, toplumun ilerlemesi ve her insanın gelişmesi için esaslı koşullardan biri olan demokratik toplumun ana temellerinden birini oluşturur. İfade özgürlüğü, 10. maddenin sınırları içinde, lehte kabul edilen, zararsız ve ilgilenmeye değmez bilgi ve düşüncelerle beraber, devletin ya da nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan çarpıcı gelen, şok eden, rahatsız eden bilgi ve düşünceler için de uygulanır. Bütün bunlar çoğulculuğun, hoşgörünün ve toplumdaki açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplumun varlığından söz edilemez. Bu o anlama gelmektedir ki, ifade özgürlüğü alanında getirilen her formalite, koşul, yasak ve ceza, izlenen meşru amaçla orantılı olmalıdır." ifadelerine yer verilmiştir.¹⁰² Bu doğrultuda ifade özgürlüğü sadece lehte kabul edilen fikirleri değil aynı zamanda aleyhte olan, çarpıcı, şok edici, rahatsız edici fikirleri de içermektedir.

AİHM, ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamanın meşru olabilmesi için müdahalenin üç aşamalı bir testten geçmesini öngörmektedir. Buna göre (i) müdahale meşru olmalı; (ii) meşru bir amaç gütmeli ve (iii) demokratik toplumda gerekli olmalı yani "acil bir toplumsal ihtiyaca" karşılık yapılmış olup olmadığının doğrulanması gerekmektedir. Bu aşamalardan sonra müdahalenin aynı zamanda orantılı olması da beklenmektedir. Orantılılık testi, belirtilen amaca ulaşmak için alınan tedbirin uygunluğunu ve devletin daha az müdahaleci tedbirler alma olasılığını dikkate almayı gerektirmektedir. Müdahale aynı zamanda eşit derecede korunan bir başka temel hakkın varlığı nedeniyle de olabilmektedir. AİHM bu durumda çatışan özgürlükler arasındaki

¹⁰⁰ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, "Freedom of Expression and Hate Speech", 2013, s. 7.

¹⁰¹ A.g.e. s. 7.

¹⁰² Şahriyar Yusufi, *Düşünceyi İfade Özgürlüğü ve Nefret Söylemi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 18.

dengeyi tespit etmektedir. Ulusal güvenlik; toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması; kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığı veya ahlakın, başkalarının haklarının korunması ve gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi gibi belirli durumlarda Sözleşme ifade özgürlüğünün sınırlanabileceğini düzenlemektedir. Dolayısıyla bu hak mutlak bir hak teşkil etmemektedir. AİHM ayrıca, bu özgürlüğe yönelik kısıtlamanın değerlendirilmesine ilişkin üye devletlere tanıdığı takdir payını da kullanmakla beraber hakların kötüye kullanımının yasaklandığı 17'nci maddeye de dayanmaktadır.¹⁰³

Yukarıda belirtildiği üzere ifade özgürlüğü geniş bir korumaya sahip olsa da tüm ifade biçimleri bu korumaya dâhil değildir. Belirli koşullar altında "hoşgörüsüzlüğe dayalı nefreti yayan, teşvik eden veya haklı çıkaran" ifade biçimi olan nefret söylemi kategorisindeki ifadeler ifade özgürlüğünün getirdiği korumadan yararlanamamakta ve sınırlandırmaya tabi tutulmaktadır. Nefret söylemi muhakkak belirli bir kişiye veya gruba yönlendirilmiş yorumları kapsamaktadır. Nefret söylemi saiki ise salt o kişiye ilişkin bir olgudan ibarettir. Bir gruba veya bir grubun üyelerine yönelik ifade nefreti teşvik ediyorsa ve bu teşvikin sözde geçerli nedeni o gruba isnat edilen özelliklerse, bir grubun üyeleri sırf bu gruba üye oldukları için aşağılanıyor, genel çoğunluktan farklı görülüyor, toplumsal olumsuzlukların faili sayılıyor ya da bu grupların veya üyelerinin aşağılanmaları ve haklarından mahrum edilmeleri, maruz kaldıkları dışlama, baskı veya şiddet meşru gösteriliyor ise söz konusu düşünce açıklamasının nefret söylemi içerdiği kabul edilebilmektedir.¹⁰⁴

İfade özgürlüğü kapsamında nefret söylemine getirilen sınırlamaların temelinde iki sebep bulunmaktadır. Bunlardan ilki insan hakları yararadır. Diğeri ise, azınlık grupların korunmasıdır. İlkinde insan haklarının korunması ve çatışmaların ortadan kaldırılması gerekmektedir. İkincisinde ise azınlıkların toplumda dezavantajlı durumda bulunmaları nedeniyle haklarının korunmasında devletlerin bu gerekli tedbirleri alması gerekmektedir.¹⁰⁵ Aynı zamanda nefret söylemi, başkalarının insanlık onuruna yönelik bir saldırı öngörmektedir. İnsanlık onuru; insanı devletin sadece bir nesnesi hâline getirmeyi engelleyen veya özne niteliğini temelde sorgulayan bir saldırıya maruz kalmasını yasaklayan, bir kişinin toplumsal değerini ifade etmektedir. İnsanlık onuru ile ifade özgürlüğü arasında bir denge sağlanmaya çalışılması ise söz konusu değildir; çünkü insanlık onuru söz konusu olduğunda ifade özgürlüğü artık düşünülemez. İfade özgürlüğünü ortadan kaldıran bu etki nedeniyle nefret söyleminin çok dar yorumlanması gerekmektedir.¹⁰⁶

¹⁰³ European University Institute, Robert Schuman Centre For Advanced Studies, Centre For Judicial Cooperation, "Freedom of Expression and Countering Hate Speech", E-Learning National Active Charter Training (E-NACT) Project, s. 10-11, Erişim için: https://cjc.eu.eu/wp-content/uploads/2020/05/eNACT_Handbook_Freedom-of-expression-compresso.pdf. (E.T. 19/6/2022).

¹⁰⁴ AYM, *Mehmet Aytaç*, B. No: 2017/26514, 11/2/2021, para. 50.

¹⁰⁵ Yusufli, a.g.e., s. 31.

¹⁰⁶ AYM, *Nur Neşe Karahan ve Yeşil Artvin Derneği*, B. No: 2016/79283, 17/4 /2019, para. 31.

AIHM *Vejdeland ve diğçerleri/İsveç* davasında bir ifadenin nefret söylemi olarak nitelendirilebilmesi için şiddet ya da suçça yönlendirmenin zorunlu olmadığını, ifade özgürlüğünün sorumsuz bir şekilde kullanılarak toplumun belli kesimlerine hakaret edilmesi, bu kesimlerin aşağılanması ya da karalanması hâllerinde de devlet otoritelerinin harekete geçmesinin beklenebileceğini ifade etmiştir.¹⁰⁷

AIHM, ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirme yaparken, müdahalenin demokratik toplumda gerekli olup olmadığı ölçütü kapsamında nefret içerikli ifadeleri kullanan kişinin izlediği amaç, başvurunun şartları, dile getirilen ifadelerin içeriği, ifadenin yayılması ve olası etkileri, ifadeleri kullanan kişinin durumu veya statüsü ve ifadeye yönelik müdahalenin doğası ve ciddiyeti gibi noktaları göz önünde tutmaktadır.¹⁰⁸ Bu doğrultuda AIHM, şiddeti veya nefreti yaymayı hedefleyen, yasadışı veya demokratik olmayan yöntemlerin kullanıldığı, şiddete başvurmayı özendiren veya demokratik ve çoğulcu siyasal sistemi ortadan kaldırmayı hedefleyen veya ırkçı ya da başkalarının hak ve özgürlüklerini ortadan kaldırmayı hedefleyen eylemleri 17'nci madde kapsamında değerlendirmiştir. Dolayısıyla Mahkeme, AIHS'te yer alan haklar ve özgürlüklerin yok edilmesine yönelik eylemleri Sözleşme'nin koruması dışında bırakmıştır.¹⁰⁹

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 12 Şubat 2004 tarihli Medyada Siyasi Tartışma Özgürlüğü Bildirisi siyasi tartışma özgürlüğünün; ırkçı fikirleri veya nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını ve herhangi bir hoşgörüsüzlük biçimini kışkırtan görüşleri içermediğini vurgulamıştır. CERD, 35 No.lu Genel Tavsiye Kararı'nda; diğçer hak ve özgürlükleri desteklemenin ve korumanın yanı sıra düşünce ve ifade özgürlüğüne Sözleşme bağlamında özel olarak dikkat çekmektedir. Bireylerin ırkçı nefret söyleminden korunmaları, sadece ifade özgürlüğü hakkının kullanılması ve bu hakkın koruma altına alınmış gruplar lehine sınırlandırılması arasındaki mücadeleden ibaret değildir. Sözleşmede korunan bireyler ve gruplar da ifade özgürlüğünden ve bunu gerçekleştirirken ırk ayrımcılığına maruz kalmama hakkından faydalanmaktadır. ırkçı nefret söylemi mağdurların ifade özgürlüklerini kısıtlama potansiyeline sahiptir. İnsan haklarının dile getirilmesinin ve medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanılmasına dair bilginin yayılması için zorunlu olan ifade özgürlüğü, saldırıya açık grupların, toplumun diğçer kesimleriyle arasındaki güç dengesinin onarılmasına yardımcı olur, kültürlerarası anlayış ve hoşgörüyü sağlamlaştırır, ırkçı kalıp yargıların ortadan kaldırılmasını destekler, özgür fikir alışverişine olanak sağlar ve alternatif ve karşıt görüşler sunar. Komiteye göre Taraf Devletler, Sözleşme kapsamındaki bütün grupların ifade özgürlüğünü kullanmalarını güçlendirecek politikaları benimsemelidir.¹¹⁰ ırkçı nefret söyleminin yasaklanması ve ifade özgürlüğü birbirlerinin tamamlayıcısıdır ve birine verilen önceliğin diğçerinin kaybına neden olduğu sıfır toplamı

¹⁰⁷ AIHM, *Vejdeland ve diğçerleri/İsveç*, B. No: 1813/07, 9/2/2012, para. 55.

¹⁰⁸ Karan, a.g.e., s. 105.

¹⁰⁹ A.g.e., s. 106.

¹¹⁰ Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (CERD), Irkçı Nefret Söylemiyle Mücadele Konulu 35 (2013) No'lu Genel Tavsiye Kararı, CERD/C/GC/35, para. 28-29.

bir oyun olarak görülmemelidir. Ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik ile ifade özgürlüğü hakkı yasalara, politikalara ve uygulamalara karşılıklı destekleyici insan hakları olarak yansıtılmalıdır.¹¹¹

İfade özgürlüğü, bir toplumda serbest tartışma ortamının oluşabilmesini ve böylesi bir ortamda bireylerin inançlarını özgürce dile getirebilmelerini mümkün kılan bir özgürlük alanıdır. Bu alanın varlığı, demokratik toplum yapısının oluşması ve sürdürülebilmesi için oldukça önemlidir. Nefret söylemi bu özgürlük alanı içerisinde değerlendirildiğinde ifade özgürlüğünün kayıtsız şartsız korunması ile içerik bakımından belirli kişi veya grupları hedef alan bazı ifadelerin sınırlandırılması arasında çatışma yaşanmaktadır. Diğer bir deyişle, ifade özgürlüğü ve nefret söyleminin birbirine karıştırılması, nefret söyleminin özgürleşmesine ve bu niteliğiyle kabul edilebilir bir ifade biçimi olmasına yol açabilmektedir.¹¹²

Nefret içerikli ifadelerin mağdurlara yönelik şiddet olaylarını tahrik edebileceği, mağdurların şiddete yol açabilecek şekilde tepki göstermesine neden olabileceği ve bu şekilde bir zarar ortaya çıkmasa dahi ifadelerin başlı başına bu tür ifadelere muhatap olan kişiler açısından zarar meydana getirebileceği kabul edilmektedir.¹¹³ Nefret söylemi, hedef alınan grubun maruz kaldığı davranışlar sebebiyle topluma yabancılaşmasına, kültürel kayba ve hedef alınan insanların itibarsızlaşmasına sebep olmaktadır. Bu gruba mensup kişiler belli kişisel haklarının ihlal edilmesi sebebiyle

¹¹¹ Age., para. 45.

¹¹² Ayşe Totan Örsal, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Uygulamasında Nefret Söylemi*, Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 33.

¹¹³ Karan, a.g.e., s. 26.

bazı psikolojik sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Bu yolla hedef alınan kişiler kendi gözlerinde veya toplumda haysiyet bakımından küçük düşürülmeye çalışılmakta;¹¹⁴ belirli bir gruba aidiyetleri sebebiyle bu kişilerin esasında kendisini o grupta tanımlayan tüm bireyler yönünden barış ve huzur içinde yaşama haklarına müdahale edilmektedir.¹¹⁵

İfade özgürlüğü ve eşitlik, insan onurunun güvence altına alınmasına ve korunmasına tamamlayıcı ve temel bir katkıya sahiptir. Nefret söylemini yasaklayarak ifade özgürlüğünün daraltılması toplumdaki tüm grupların ifade özgürlüğüne daha geniş bir sosyal alan sağlamaktadır. Farklı bakış açılarına ses veren, canlı, çok yönlü bir kamu yararı tartışmasına olanak tanımaktadır. Tam tersi ırkçı veya yabancı düşmanı konuşma serbest olduğunda toplumdaki bazı grupların konuşması bastırılmaktadır. Herkesin sesini duyurma, konuşma ve siyasi, sanatsal ve toplumsal yaşama katılma hakkı, eşitliğin sağlanmasının ve bundan yararlanmanın ayrılmaz bir parçasıdır. Halkın katılımı ve sesi reddedildiğinde sorunlar, deneyimler ve endişeler görünmez hale gelmekte; kişiler bağınazlığa, ön yargıya ve marjinalleşmeye karşı daha savunmasız hale gelmektedir.¹¹⁶

2. Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi Bağlamında Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığının Değerlendirilmesi

Her gün milyonlarca insanı etkileyen ve tespit edilmesi zor olan ayrımcılık yasağı ihlali, insan hakları ihlallerinin en yaygın biçimlerinden biridir. Ayrımcılık ve hoşgörüsüzlük, birbirleriyle yakından ilişkili ve birbirini besleyen kavramlardır. Hoşgörüsüzlük, kişinin kendi inancı dışındaki inançlara veya uygulamalara saygı duymamasıdır. Bu kavram, aynı zamanda ait hissedilen dışındaki bir sosyal veya etnik grubun üyelerinin veya siyasi veya dini inancı farklı olan kişilerin reddedilmesini de içermektedir. Hoşgörüsüzlük, nefret söyleminden fiziksel yaralanmaya ve hatta kişilerin öldürülmesine kadar birçok şekilde kendini gösterebilmektedir. Bireyler yaşları, engelleri, etnik kökenleri, siyasi inançları, ırkları, dinleri, dilleri, cinsiyetleri, kültürleri ve diğer pek çok nedenle ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Çoğu zaman bireylerin sahip olduğu ön yargıların bir sonucu olan ayrımcılık, maruz kalan kişileri güçsüzleştirerek potansiyellerine ulaşmalarını engellemekte ve birçok hak ve özgürlükten yararlanmayı kısıtlamaktadır. Ayrımcılığın, maruz kalan kişi ve gruplar üzerinde doğrudan sonuçları olduğu gibi, toplumun geneli üzerinde de dolaylı ve derin sonuçları olabilmektedir.

¹¹⁴ Ulaş Karan, "Nefret İçerikli İfadeler, İfade Özgürlüğü ve Uluslararası Hukuk", Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları. (der.) Yasemin Inceoğlu, 2012, s. 47.

¹¹⁵ AYM, Mehmet Aytaç, para. 50.

¹¹⁶ Elena Mihajlova, "Freedom Of Expression And Hate Speech", Skopje, 2013, s. 43.

Ayrımcılık ve hoşgörüsüzlük, çoğu zaman bilerek veya bilmeden kişilerin veya grupların ön yargı ve kalıp düşüncelerine dayanmakta veya bunlar tarafından meşrulaştırılmaktadır.¹¹⁷

Klasik anlayış, ön yargıları, yalnızca grup üyeliklerine dayalı olarak gruplara ve bireylere yönelik olumsuz tutumlar şeklinde kabul etmektedir. Bu bakış açısını izleyen Aboud, ön yargıyı "belirli bir etnik grubun üyelerine yönelik olumsuz bir şekilde cevap vermeye ilişkin birleşik, istikrarlı ve tutarlı bir eğilim" olarak tanımlamaktadır. Bu tanım ile ön yargıyı herhangi bir gruba genişletmek de mümkündür. Buradaki önemli nokta bireylerin, kişisel özelliklerine göre değil, bir dış grubun üyesi olarak kategorize edilmelerinden dolayı hoş görülmemeleridir. Dolayısıyla kendilerini bu grubun bir üyesi olarak görüp görmemeleri ya da grup üyeliklerinin objektif olarak belirlenip belirlenemeyeceği önem arz etmemekte olup önemli olan sadece ön yargıyı taşıyan veya ifade eden kişinin sınıflandırmasıdır. Örneğin "yabancı" olarak görülen bir kişiye karşı yabancı düşmanlığı içerecek ön yargıların var olması için kişinin gerçekten o ülkenin vatandaşlığına sahip olup olmaması, orada doğmuş veya başka bir yerde yaşamış olması genellikle önemli değildir. Ön yargı araştırmalarında, ön yargıların gruplara ve bireylere yönelik genelleştirilmiş olumsuz tutumlar olarak ortaya çıktığı ve yalnızca bu grupların dış gruplar olduğu veya bu kişilerin bir dış gruba ait olduğu algısına dayandığı konusunda geniş bir fikir birliği bulunmaktadır. Irkçılık, cinsiyetçilik, göçmen karşıtı tutumlar, Yahudi, Müslüman veya Hristiyan karşıtlığı ve diğer birçok ön yargı, kişisel özellikler değil, bunlara sahip olan kişi bağlamında ele alınması gereken sosyal tutumlar olup, bilişsel, duygusal ve olası şekilde davranışsal bir boyut taşımaktadır.¹¹⁸

Ön yargı, hedef alınanların dışında bir bütün olarak sosyal iklim için de olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Bir tutum olarak ön yargı davranışsal bir bileşen içerebilmekle birlikte bunların mutlaka eyleme dökülmesi veya kıskırtma içermesi gerekmemektedir. Ancak ön yargılar her zaman doğrudan ayrımcılığa sebep olmasa da bu tutum eylemlere aktararak ayrımcılığın ve hatta şiddetin temelini ve hatta gerekçesini oluşturabilmektedir. Ön yargının aşırılık taşıması durumunda şiddete varan eylem biçimleri ise nefret suçu olarak anılmaktadır.¹¹⁹

BM Uluslararası Göç Örgütü'nün mevcut tahminlerine göre 2020 yılı itibarıyla yaklaşık 281 milyon insan geçici veya kalıcı olarak menşe ülkelerinin dışında yaşamakta ve bu rakam küresel nüfusun %3,6'sına tekabül etmektedir.¹²⁰ Toplumda etnik ve ırksal çeşitliliğin artması göç hareketlerinin kaçınılmaz bir sonucu olarak karşımıza çıkmak-

¹¹⁷ Kaynak: <https://www.coe.int/en/web/compass/discrimination-and-intolerance>, (E.T. 30/7/2022).

¹¹⁸ Andreas Zick, Beate Küpper, Andreas Hovermann, "Intolerance, Prejudice and Discrimination A European Report", Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin, 2011, s. 27-28.

¹¹⁹ Age., s. 34.

¹²⁰ International Organization for Migration, "World Migration Report 2022" s. 2 <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022> (E.T. 30/7/2022).

ta ve devletlerin farklı kültürlerden, ırklardan, dillerden ve dinlerden insanları barındırma zorluğuyla karşılaşması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, işçi ve sığınmacı olarak önemli sayıda göç alan toplumlarda aşırılık yanlısı gruplar tarafından yabancı düşmanlığı, ırkçılık, etnik dışlama, şiddet eylemleri ve ayrımcılık devletlerin mücadele etmesi gereken temel sorun alanlarından biri haline gelmiştir.¹²¹

Kültürel ve etnik özellikler bakımından kendileri gibi görmedikleri yabancı grupları "öteki" olarak sınıflandıran aşırılık yanlısı gruplar, kendilerini sahip oldukları nitelikler bakımından büyük grup kimliği çerçevesinde "biz" şeklinde tanımlayarak olumsuz ön yargılar ve kalıp yargıların yarattığı korku ortamının da etkisiyle yabancı gruplara yönelik düşmanca yaklaşımlar sergileyebilmektedir.¹²² Bu noktada, *yabancı* olgusu, göçmen, azınlık veya vatansız kişiler olarak kendini göstermektedir. Toplumlar nezdinde ev sahibi halkın azınlık gruplara ya da göçmenlere yönelik ayrımcı ve dışlayıcı tutumları doğrultusunda gözlemlenen yabancı düşmanlığı, klasik anlamda ırkçılıktan farklı olarak biyolojik farklılıklardan ziyade kültürel farklılıklar temelinde kendini göstermekte olup bu haliyle yaşadığımız çağa özgü yeni bir ırkçılık türü olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²³ Bu yeni ırkçılık türünde, toplumun çoğunluğundan farklı olan bireyler dini, dili, kültürü vb. özellikleri nedeniyle hedef olarak gösterilmekte ve kendilerine yönelik bilgisizliğin yol açtığı olumsuz ön yargılar ve kalıp yargılar temelinde ayrımcı söylem ve muamelelerin öznesi haline gelmektedirler.¹²⁴ Bu nedenle yabancı düşmanlığı, nefret söylemi ve nefret suçları toplumun üyeleri arasındaki eşitlik idealini tehdit etmektedir. Nitekim ECRI "Düzensiz Göçmenlerin Ayrımcılıktan Korunması" başlıklı 16 No.lu Genel Politika Tavsiye Kararı'nda kamuoyu tarafından düzensiz göçmenlerin yoksul duruma düşmesinin bazı alanlardaki bozulma ve yoksullaşmayla ilişkilendirildiği ve durumun hâlihazırda ırkçılık ve hoşgörüsüzlüğün artmasına neden olduğu vurgulanmaktadır.

Eşitlik ilkesi, insan onurunu tam anlamıyla elde etmeyi ve bütün kişilere kendi potansiyellerini tamamen gerçekleştirmeleri için olanak tanımayı hedefleyen temel bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁵ BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) "insanlık ailesinin bütün üyelerinin doğuştan gelen onurlarının ve eşit ve devredilemez haklarının tanındığı" hükmünü ihtiva etmektedir. Günümüzde eşitlik ilkesi, insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerin ayrılmaz parçası olup eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, uluslararası hukukun en üstünde yer alan temel hukuk normu olarak kabul edilmektedir. AYM'ye göre eşitlik kavramı, "*herhangi bir nesnel ve makul dayanağı olmaksızın aynı durumdaki bireylere farklı muamelede bulunulmamasına*

¹²¹ International Labour Office, International Organization for Migration, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, "International Migration, Racism, Discrimination and Xenophobia", 2001, s. 1.

¹²² Murat Saraçlı, "Avrupa Birliği'nin Yabancı Düşmanlığıyla Kurumsal ve Hukuksal Alanlardaki Mücadelesi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 5, Sayı: 2, 2021, s. 740.

¹²³ A.g.e., 763.

¹²⁴ Saraçlı, a.g.e., s. 763.

¹²⁵ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu, "Nefret Suçu Yasaları Pratik Kılavuz", s. 17.

ilişkin gerekliliği ifade etmektedir.¹²⁶ Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı arasındaki ilişki bu noktada önem kazanmaktadır.

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, demokratik toplumun temel ilkeleri arasında bulunmaktadır. Ayrımcılık yasağı, kişiler arasında fark gözetme halinin kabul edilebilir, açık ve önceden belirlenmiş ölçütlere dayanması için gündeme gelmekte olup, eşitliğin hangi konuda hangi ölçütlerle sağlanması gerektiği noktasında yaşanan muğlaklığı gidermekte ve eşitlik ilkesini büyük ölçüde somutlaştırmaktadır. Bu bağlamda ayrımcılık yasağı, eşitlik ilkesini güvence altına alan ve bu ilkenin belirli ayrımcılık temellerinde sunulmasını veya sunulmamasını yasaklayan temel bir ilke olarak değerlendirilmelidir.¹²⁷

AİHS'nin "Ayrımcılık Yasağı" başlıklı 14'üncü maddesine göre: "*Bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum*

¹²⁶ AYM, Aziz Turhan, B. No. 2012/1269, 8/5/2014, para. 38.

¹²⁷ Ulaş Karan, "Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi" Anayasa Yargısı, Cilt: 32, Ankara, 2015, s. 237.

başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır." Ayrımcılık yasağı hukukunda, benzer durumda olan bireylerin eşit muamele görmeleri ve sahip oldukları belirli bir 'korunan' özellik nedeniyle onlara daha az elverişli bir biçimde muamele edilmemesi gerektiği öngörülmekte olup bu türden muameleler "doğrudan" ayrımcılık olarak tanımlanmaktadır.¹²⁸ AB İrk Eşitliği Direktifi'nin 2'nci maddesine göre de "bir kimse ırk veya etnik köken temelinde benzer bir durumda başka bir kimsenin gördüğü, görmüş olduğu veya göreceği muameleye kıyasla daha zararına bir muamele görürse" bu muamelenin doğrudan ayrımcılık olduğu kabul edilmektedir.¹²⁹

Bunun dışında, ayrımcılık yasağı hukukuna göre, farklı durumlarda olan bireylerin "korunan hukuki menfaatleri" dikkate alınarak, emsalleriyle aynı esasta belirli fırsatlardan istifade edebilmelerine imkân verecek ölçüye kadar farklı muamele görmesine izin verilmesi gerekmektedir.¹³⁰ Aksi takdirde bir gerçek veya tüzel kişinin, korunan ayrımcılık temeli yanı sıra hukuki menfaati ile bağlantılı olarak, görünüşte ayrımcı olmayan her türlü eylem, işlem ve uygulamalar sonucunda, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanma bakımından nesnel olarak haklılaştırılmayan dezavantajlı bir konuma sokulması durumunda dolaylı ayrımcılıktan söz edilecektir.¹³¹ Yine bir başka ayrımcılık türü olan taciz; ırk, etnik köken, din vb. gibi özellikleri nedeniyle "bir kişinin onurunu zedeleme; düşmanca, aşağılayıcı, küçük düşürücü ya da saldırgan bir ortam yaratma veya gözdağı verme amacı veya etkisiyle o kişi için istenmeyen bir fiil gerçekleştirilmesi" olarak tanımlanmaktadır.¹³²

Ayrımcılık yasağı hukukuna göre yapılan çeşitli tanımlamalarda görüldüğü üzere korunan belirli hukuki menfaatler üzerine dayanan farklı muameleler yasaklanmıştır. Burada korunan hukuki menfaat, diğer adıyla "korunan temel" bir bireyin farklı muamele veya belli bir hakkın kullanımıyla ilgili göz önünde bulundurulmaması gereken bir özelliğini ifade etmektedir.¹³³ Kişilerin ırk, renk ve etnik kökenleri sebebiyle ayrımcılığa maruz bırakılmaması gerek uluslararası veya bölgesel gerekse de ulusal hukuk bağlamında korunan hukuki menfaatler olarak karşımıza çıkmaktadır.

ECRI'nın 7 No.lu Tavsiye Kararında, "ırkçılık" terimi; ırk, renk, dil, din, milliyet veya milli veya etnik kökenin bir birey veya bir grup insanın aşağılanması için bir gerekçe oluş-

¹²⁸ Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı, s. 21.

¹²⁹ İrk veya Etnik Kökenine Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanmasına Dair 29 Haziran 2000 tarihli ve 2000/43/EC sayılı Konsey Direktifi, m.2. Direktif ile istihdam, serbest mesleğe ve mesleğe erişim, mesleki rehberlik, mesleki eğitim ve meslek içi eğitime erişim, işten çıkarma ve ücret de dâhil istihdam ve çalışma koşulları, işçi veya işveren örgütlerine ya da profesyonel örgütlere üyelik, eğitim, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri de dâhil sosyal koruma, sosyal avantajlar, barınma da dâhil halka sunulan mal ve hizmetlere erişim alanlarında ırk ve etnik köken temelinde ayrımcılık yasaklanmıştır.

¹³⁰ A.g.e., s. 21.

¹³¹ TIHEK, "Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Rehberi", s. 22. <https://www.tih.gov.tr/upload/pdf/ayrimcilikla-mucadele-ve-esitlik-rehberi/> (E.T. 31/7/2022).

¹³² Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı, s. 18.

¹³³ A.g.e., s. 89.

turması veya bir bireyin veya bir grup insanın üstünlük duygusu içine girmesi için bir neden oluşturması anlamına gelmektedir. "Irka dayalı ayrımcılık" ise nesnel ya da makul bir gerekçesi olmaksızın ırk, renk, dil, din, milliyet veya milli veya etnik kökeni nedeniyle kişi veya grupları farklı muameleye tabi tutma anlamını taşımaktadır. Komisyon anılan tavsiye kararında "ırk" ayrımcılığının, yabancı düşmanlığı, antisemitizm ve hoşgörüsüzlük de dâhil olmak üzere ECRI kararlarında yer alan bütün fenomenleri içerecek biçimde geniş anlamı ile anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

İrkçi nefret söylemleri irka dayalı ayrımcılığı ve irkçi nefreti tetikleyen bir araç olarak rol oynayabilmektedir. Irka dayalı ayrımcılık yasağı ve eşit muamele görme ilkesinin nefret suçları ve nefret söylemleri tarafından ihlali, ciddi endişe yaratan pratik ve sembolik bir etkiye sahiptir.¹³⁴ Bu nedenle nefret söylemi ile mücadele etmek, bireylerin ayrımcılığa uğramaması ve eşit muamele görme haklarının garanti altına alınması açısından büyük önem taşımaktadır.

CERD, İrkçi Nefret Söylemi ile Mücadele konulu 35 No.lu Genel Tavsiye Kararı'nda irkçi nefret söyleminin açıkça dile getirilen irkçi beyanlarla sınırlı olmayıp çok çeşitli biçimlerde olabileceğine, Sözleşme'nin 1'inci maddesinde ayrımcılığa dair hükümlerde de belirtildiği gibi ırk veya etnik gruplara yönelik saldırı niteliğindeki söylemlerin hedefinin ve amacının göze çarpmaması için dolaylı bir dille aktarılabilmesine dikkat çekmektedir. Komite, kendini ne şekilde gösterirse gösterebilir, birey ve grupların sözlü, yazılı ya da internet ve sosyal ağlar gibi elektronik medya üzerinden aktarılan ifadeleri ile spor etkinlikleri gibi kamuya açık etkinliklerde yer alan irkçi sembollerin, resimlerin ve davranışların sergilendiği sözlü olmayan ifadelerin anılan tavsiye kararında belirtilen ilkeler ışığında irkçi nefret söylemine örnek olarak göstermektedir. Bu bağlamda, Komite, 32 No.lu Genel Yorum'unda dezavantajlı grupların insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanmalarının sağlanması amacıyla yasalar, politikalar ve uygulamalar içeren geçici özel önlemlerin kabul edilebileceğine dikkat çekmektedir.

3. İlgili Ulusal ve Uluslararası/Bölgesel Hukuk

3.1. Ulusal Hukuk

Ulusal ve uluslararası hukuk açısından nefret söylemi, nefret suçu ve ayrımcılık kavramları ile yakından ilişkilidir. Bu kavramları fiiliyata geçiren bir birey, birtakım ön yargılar neticesinde mağduru ve mağdurun ait olduğu grubu derinden etkilemekte; bu kimselerin korkuya, endişeye kapılmasına yol açmakta, devlet tarafından gerekli önlemlerin alınmaması durumunda ise kamuya ve hukuka duyduğu güvenin sarsılmasına sebebiyet vermektedir. Kavramların temelinde benzer nedenler ve mağdurlar

¹³⁴ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu, "Nefret Suçu Yasaları Pratik Kılavuz", s. 17.

üzerinde benzer etkiler bulunmasına rağmen her birinin muhteviyatının ayrı olmasından dolayı haklarında ayrı hukuki düzenlemeler yapılmıştır.¹³⁵

Nefret söylemi kavramına ait yeknesak bir tanımlama bulunmamasından dolayı kavramın sınırları keskin bir şekilde saptanamamakta; neyin ifade özgürlüğü sınırları içerisinde kalacağı neyin nefret söylemi oluşturacağı bir ikileme sebebiyet vermektedir.¹³⁶ Normlar hiyerarşisinde en üst sırada yer alan T.C. Anayasası'nda, nefret söylemine ilişkin açık bir tanım veya düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte, aşağıda yer verilen Anayasa'nın çeşitli maddeleri doğrultusunda doğrudan olmasa da nefret söylemine ilişkin değerlendirmeler yapmak mümkündür.

İnsan onurunun korunması, devletin dolaylı amaç ve görevlerinden birisidir. Anayasa'nın 5'inci maddesinde, *kişilerin toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak* devletin temel amaç ve görevleri içerisinde sayılmaktadır. Bu temel amaç ve görevlerin temelde insan onurunu korumayı hedeflediğini ifade etmek mümkündür.

Anayasa'nın "Kanun Önünde Eşitlik" başlıklı 10'uncu maddesinin içeriği şu şekildedir: *"Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar."*

Anayasa'nın "Temel Haklar ve Ödevler" başlıklı İkinci Kısmında yer alan 14'üncü maddede temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmamasına ilişkin düzenleme içermektedir. Buna göre:¹³⁷

¹³⁵ Karadeniz, a.g.e., s. 6.

¹³⁶ a.g.e., s. 8.

¹³⁷ 18/10/1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.mevzuat.gov.tr/#anayasa>, (E.T. 31/12/2021).

"Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir."

İnsan onurunun korunmasıyla doğrudan ilişkili bir başka hüküm kendisini Anayasa'nın "Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı" başlıklı 17'inci maddesinde göstermektedir. Buna göre; *herkesin, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğu; (...) kimseye insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir muamelede bulunulamayacağı* hükme bağlanmıştır.

Anayasa'da ifade özgürlüğü ve sınırlama sebepleri 26'ncı maddede düzenlenmiştir. İlgili maddenin birinci fıkrasına göre: *"Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet Resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir."* Bu fıkrada açıklama ve yayma kavramları birlikte düzenlenmiş, düşünce açıklama ve yayma araçları örnekleme yoluyla sayılarak sınırlanmamıştır. İfade özgürlüğünün sınırlanması hakkında kullanılacak ölçütler aynı maddenin ikinci fıkrasında şöyle düzenlenmiştir: *"Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir."*

Anayasa'da ayrıca ifade özgürlüğünün uzantısı niteliğinde olan din ve vicdan hürriyeti, düşünce ve kanaat hürriyeti, bilim ve sanat hürriyeti, basın hürriyeti, dernek kurma hürriyeti ile toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı 24 ila 34'üncü maddeleri arasında düzenlenmiştir.¹³⁸

Yasal düzenlemeler açısından 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK) konuyla bağlantılı önemli hükümler ihtiva etmektedir. TCK'nin "Hürriyete Karşı Suçlar" başlıklı yedinci

¹³⁸ İlgili maddeler için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/15.2709.pdf>, (E.T. 31/12/2021).

bölümünün altında yer alan "Nefret ve ayrımcılık" kenar başlıklı 122'nci maddesine göre: "Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini, b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını, c) Bir kişinin işe alınmasını, d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."¹³⁹ Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesine yönelik 10'uncu madde 1982 yılından beri Anayasa'da bulunmasına karşın 2005 yılında yürürlükten kaldırılan 765 sayılı TCK'de nefret ve ayrımcılığı suç olarak düzenleyen bir hüküm bulunmamaktaydı. 5237 sayılı yeni TCK'nın 122'nci maddesinin ilk hali 'ayrımcılık' başlığı ile kişiler arasında ayırım yapılmasını suç olarak düzenlemiştir. 02.03.2014 tarihli ve 6529 sayılı Kanun'un 15'inci maddesinde yapılan değişiklik ile madde bugünkü formuna kavuşmuş, madde başlığı "Ayrımcılık" iken, değişiklikten sonra "Nefret ve ayrımcılık" olmuş, "nefret" ifadesi metne dâhil edilmiş ayrıca maddenin içeriğinde de önemli birtakım değişiklikler yapılmıştır.¹⁴⁰

TCK bakımından nefret veya ön yargı ile bağlantılı olarak değerlendirilebilecek diğer suçlar; inanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme (madde 115); hakaret (madde 125); ibadethanelere ve mezarlıklara zarar verme (madde 153) ve halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama (madde 216) suçları olarak öne çıkmaktadır.¹⁴¹

Nefret söylemine ilişkin yasal düzenlemelerin bulunduğu kanunlardan biri de 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'dur. Bu kanunun "Yayın hizmetleri ilkeleri" başlıklı 8'inci maddesinde nefret söylemi bakımından önem arz eden düzenlemeler mevcuttur. İlgili maddeye göre: yayın hizmetleri, ırk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge ve mezhep farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemez veya toplumda nefret duyguları oluşturamaz; insan onuruna ve özel hayatın gizliliğine saygılı olma ilkesine aykırı olamaz, kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü veya iftira niteliğinde ifadeler içeremez; terörü övermez ve teşvik edemez, terör örgütlerini güçlü veya haklı gösteremez, terör örgütlerinin korkutucu ve yıldırıcı özelliklerini yansıtıcı nitelikte olamaz; terör eylemini, faillerini ve mağdurlarını terörün amaçlarına hizmet eder şekilde sunamaz ve ırk, renk, dil,

¹³⁹ 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, (E.T. 31/12/2021).

¹⁴⁰ "6529 sayılı Yasa'nın gerekçesinde "Nefret suçlarında hedef mağdurdan öte mağdurun üyesi olduğu sosyal gruptur. Fail için ise ön yargı, açık veya örtülü şekilde suçun işlenme motivasyonunu oluşturmaktadır. Ayrımcılık temelli olması nedeniyle nefret suçu, fail ve mağdur ile birlikte tüm toplumu yakından etkilemektedir. Bu kapsamda Türk Ceza Adalet Sistemine daha uygun olacak şekilde TCK'da, ayrımcılık suçuyla birlikte nefret suçu da düzenlenmektedir." ifadesi ile TCK'nın 122. maddesinin, nefret suçunu da düzenlediği vurgulanmıştır.". Av. Baran Doğan, "Nefret ve Ayrımcılık Suçu Nedir?", <https://barandogan.av.tr/blog/ceza-hukuku/nefret-ve-ayrimcilik-sucu-cezasi.html>, (E.T. 31/12/2021).

¹⁴¹ Demirbaş, a.g.e., 2701.

din, tabiiyet, cinsiyet, engellilik, siyasi ve felsefi düşünce, mezhep ve benzeri nedenlerle ayrımcılık yapan ve bireyleri aşağılayan yayınları içeremez ve teşvik edemez.¹⁴²

Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi bağlamında çeşitli yasalarda hükümler bulunmakla birlikte bu alana ilişkin en kapsamlı hükümler 6701 sayılı Kanun'da yer almaktadır. Söz konusu Kanun'da nefret söylemine ilişkin açık bir hüküm bulunmasa da Kanun'un 3'üncü maddesine göre: "(1) Herkes, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada eşittir. (2) Bu Kanun kapsamında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır. (3) Ayrımcılık yasağının ihlali hâlinde, konuya ilişkin görev ve yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ihlalin sona erdirilmesi, sonuçlarının giderilmesi, tekrarlanmasının önlenmesi, adli ve idari yoldan takibinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. (4) Ayrımcılık yasağı bakımından sorumluluk altında olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri, yetki alanları içerisinde bulunan konular bakımından ayrımcılığın tespiti, ortadan kaldırılması ve eşitliğin sağlanması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür." Kanun'un 5'inci maddesinde ayrımcılık yasağının kapsamı düzenlenmiş olup buna göre eğitim ve öğretim, yargı, kolluk, sağlık, ulaşım, iletişim, sosyal güvenlik, sosyal hizmetler, sosyal yardım, spor, konaklama, kültür, turizm ve benzeri hizmetleri sunan kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişilerinin, yürüttükleri faaliyetler bakımından bu hizmetlerden yararlanmakta olan veya yararlanmak üzere başvurmuş olan ya da bu hizmetler hakkında bilgi almak isteyen kişi aleyhine ayrımcılık yapamayacağı hükme bağlanmıştır. Ayrıca kamuya açık hizmetlerin sunulduğu alanlara ve binalara erişim ile taşınır ve taşınmazların satışı, kiralanması ve bunlarla ilgili benzer süreçlerinde de ayrımcılık yasaklanmaktadır.¹⁴³

3.2. Uluslararası/Bölgesel Hukuk

Uluslararası hukuk, devletlerin, bireylerin hak ve özgürlüklerinden eşit şekilde yararlanmasını engelleyici veya ayrımcılığa maruz bırakan belirli ifadelerin yasaklanmasına izin vermekle kalmamakta aynı zamanda bunu da gerekli kılmaktadır. Kamu düzeninin korunması ihtiyacı da bu açıdan önem arz etmektedir.

Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi, insan hakları hukukunun özünü oluşturmakta ve birçok temel insan hakları düzenlemesinde güvence altına alınmaktadır. 1948 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen İHEB'in 1, 2 ve 7'nci maddelerinde herkesin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin söz konusu beyanname ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanacağı belirtilmiştir.

¹⁴² Söz konusu maddenin tamamı için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/15.6112.pdf>. (E.T. 1/1/2022).

¹⁴³ 20/4/2016 tarihli ve 6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, m.3-5.

Bağlayıcı olmamasına karşın insan hakları standartları bağlamında uluslararası hukuki belgelerin özünü oluşturan Beyanname'nin 19'uncu maddesinde "her bireyin fikir ve fikirlerini açıklama özgürlüğüne hakkı olduğu; bu hakkın fikirlerinden dolayı rahatsız edilmeme, bilgi ve fikirleri her türlü yolla arama, elde etme veya yayma hakkını da içerdiği" düzenlenmektedir.

Nefret söylemi konusunu doğrudan ele alan ilk uluslararası antlaşma Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir. Sözleşme'nin hükümleri nefret söylemini ilk kez ele almakla kalmamakta, aynı zamanda kapsamlı bir şekilde de düzenlemektedir. Sözleşme ırk ayrımcılığını "siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacıyla ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih anlamındadır." şeklinde tanımlamakta; nefret söyleminin dört farklı yönünü ele almaktadır: (i) ırkçı üstünlüğe dayalı fikirlerin yayılması, (ii) ırkçı nefrete dayalı fikirlerin yayılması, (iii) ırksal ayrımcılığın teşviki ve (iv) ırkçı şiddet eylemlerinin teşviki. Sözleşme özel olarak ırk ayrımcılığına odaklandığından ifade özgürlüğü hakkını garanti altına almamakla beraber IHEB'de yer alan ilkelere ve ifade özgürlüğü de dâhil olmak üzere çok sayıda haktan yararlanmada eşitliğin sağlanmasını öngördüğü 5'inci maddesi doğrultusunda taraf devletlerin önlem almasını gerektirmektedir.¹⁴⁴

MSHS'nin 19'uncu maddesinde herkesin görüş sahibi olmakla beraber ifade özgürlüğü hakkına sahip olacağı, bunların kısıtlanabileceği belirtilmektedir. Bu madde, Sözleşme'nin 20'nci maddesi ile de doğrudan ilgidir. 20'nci madde; "Ulusal, ırksal ya da dinsel nefretin ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddete kışkırtma şeklini alacak biçimde savunulması yasalarla yasaklanır." hükmünü ihtiva etmektedir.

AİHS, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı sırasıyla 10, 13 ve 9'uncu maddelerinde ifade özgürlüğünü güvence altına almaktadır. Bu güvenceler büyük oranda MSHS hükümlerine benzerlik göstermektedir. İçlerinden Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ise özellikle nefretin yasaklanmasını öngörmektedir. Sözleşme'nin 13'üncü maddesinin "Düşünce ve ifade özgürlüğü" kenar başlıklı beşinci fıkrasında şöyle denmiştir: "Her tür savaş propagandası ve hukuka aykırı şiddeti kışkırtan ulusal, ırksal ya da dinsel nefret savunusu ya da ırk, renk, din, dil ya da ulusal köken dâhil herhangi bir temelde herhangi bir kişiye ya da kişiler grubuna karşı herhangi bir başka benzeri yasadışı eylem, yasa ile cezalandırılabilir suçlar olarak değerlendirilecektir."

23.11.2001 tarihinde kabul edilen ve 1 Temmuz 2004'te yürürlüğe giren Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi, özellikle telif hakkı ihlalleri, bilgisayarla ilgili dolandırıcılık, ço-

¹⁴⁴ Toby Mendel, "Hate Speech Rules Under International Law", 2010, s. 2, Erişim için: <http://www.law-democracy.org/wp-content/uploads/2010/07/10.02.hate-speech.Macedonia-book.pdf>, (E. T. 5/1/2021).

cuk pornografisi ve ağ güvenliği ihlallerini ele alan, internet ve diğer bilgisayar ağları aracılığıyla işlenen suçlara ilişkin ilk uluslararası anlaşmadır.¹⁴⁵ 2003 yılında eklenen Ek Protokol ile taraf devletler, bilişim sistemleri aracılığı ile her türlü ırkçı ve yabancı düşmanlığını içeren verinin üretilmesini, bunların yayılmasını, bu tür eylemlerin sanal ortamda propagandasının yapılmasını suç olarak kabul edeceklerini taahhüt etmiştir ve bu sayede Sözleşme'nin içeriği genişletilmiştir. 2006 yılında yürürlüğe giren bu protokolü Türkiye, 2016 yılında imzalamış, ancak henüz onaylamamıştır.¹⁴⁶

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Üye Devletlerde Cinsiyetçiliğin Önlenmesi ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin CM/Rec (2019)1 sayılı Tavsiye Kararı'nda, "İrkçı nefret söyleminin Avrupa ve uluslararası insan hakları standartlarına aykırı olduğu kabul edilmiş bir durum iken; aynısının cinsiyetçi ya da kadın düşmanı söylem için her zaman doğru olduğunu söylemek zordur, ayrıca her seviyedeki mevcut politikalar ve mevzuat, meseleye uygun şekilde işaret edilmesi anlamında yeterli değildir. Bu sebeple Devletler, nefret söylemini ortadan kaldırılması için sorumluluk alma ve ceza hukuku yaptırımları bakımından ırkçı nefret söylemi için geliştirilen standartlarının aynısının cinsiyetçi nefret söylemi için de uygulanması yönünde teşvik edilmektedir." ifadelerine yer verilmiştir.¹⁴⁷

Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, birbiriyle çatışma halinde olan iki hak arasında izlediği dengeli yaklaşımını ana hatlarıyla ifade Özgürlüğü ve Dini İnançlara Saygı Konulu İlke Kararı 1510 (2006) ekseninde belirlemiştir. Buna göre, belirli dini grupların artan hassasiyetlerini karşılamak için AİHS 10'uncu madde kapsamında bahsedilenler dışında ifade özgürlüğüne getirilebilecek herhangi bir özel sınırlama sebebinin bulunmadığı, herhangi bir dini gruba yönelik düşmanlık seviyesinde duygular içeren nefret söylemi ifadelerinin AİHS ve AİHM'in içtihatları ile teminat altına alınan temel hak ve özgürlüklerle uyumlu olmadığı vurgulanmaktadır.¹⁴⁸

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 12/2/2004 tarihli Medyada Siyasi Tartışma Özgürlüğü Bildirisi, siyasi tartışma özgürlüğünün ırkçı fikirleri veya nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını ve herhangi bir hoşgörüsüzlük biçimini kışkırtan görüşle-

¹⁴⁵ Convention on Cybercrime, Budapest, 23.XI.2001, European Treaty Series No.185, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=185>, (E. T. 5/1/2021).

¹⁴⁶ Cahit Aliusta, Recep Benzer, "Avrupa Siber Suçlar Sözleşmesi ve Türkiye'nin Dahil Olma Süreci", *Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2018, s. 39. Ayrıca bu Ek Protokol, anlaşmadan ayrı bir hukuki belgedir ve anlaşmayı kabul eden tarafların Ek Protokolü de benimseme zorunluluğu bulunmamaktadır. Amalie M. Weber, "The Council of Europe's Convention on Cyber Crime, Berkeley Technology Law Journal & Berkeley Center for Law and Technology, Vol.18, 2003, s. 431.

¹⁴⁷ Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation of the Committee of Ministers to member States on preventing and combating sexism, CM/Rec(2019)1, <https://rm.coe.int/1680a12168>, (E.T. 07/1/2022).

¹⁴⁸ Bissera Zankova, "Diyalog, Anlayış ve Sosyal Uyum", der. Yasha Lange, *Birlikte Yaşama, Sosyal uyuma, kültürlerarası diyaloga, anlayışa, hoşgörüye ve demokratik katılıma medyanın katkısına ilişkin Avrupa Konseyi standartları hakkında elkitabı*, Çev. Revan Arkan, Avrupa Konseyi, 2010, s. 23, <https://www.anayasa.gov.tr/media/3612/birlik-teyasama.pdf>, (E.T. 07/1/2022); Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 1510 (2006), "Freedom of expression and respect for religious beliefs", <https://pace.coe.int/en/files/17457/html>, (E.T. 07/1/2022).

ri kapsamadığını vurgulamaktadır. Metinde ayrıca siyasi şahsiyetler ve kamu görevlileri hakkındaki bilgi ve görüşlerin yayımlanması konusunda şu ilkelere dikkat çekilmiştir:

"I. Medya kuruluşları aracılığıyla ifade ve bilgi edinme özgürlüğü

Kamuoyunun kamuyu ilgilendiren konularda bilgilendirilmesi çoğulcu demokrasinin ve siyasi ifade özgürlüğünün bir gereğidir. Bu özgürlük, medya kuruluşlarının siyasi şahsiyetler ve kamu görevlileri hakkında olumsuz bilgiler ve eleştiri niteliğinde görüşler yayınlama hakkı ile kamunun bu tür görüş ve bilgileri öğrenme hakkını da kapsar.

...

III. Siyasi şahsiyetler hakkında kamuoyunda tartışma ve bunların kamuoyunca denetimi

Siyasi şahsiyetler kamuoyundan güven talep etmişler, kamuoyu bünyesinde açık tartışma konusu olmayı, kamuoyunun titiz bir denetimine tabi tutulmayı, buna bağlı olarak da görevlerini yerine getiriş tarzları konusunda kendilerine gereğinde şiddetli eleştiriler yöneltilebileceğini peşinen kabul etmişlerdir.

...

VIII. Medya kuruluşlarının ihlallerine karşı başvurular

Siyasi şahsiyetler ile kamu görevlileri, medya kuruluşları tarafından yapılan hak ihlallerine karşı sıradan vatandaşların sahip oldukları hukuki başvuru yollarının aynalarına sahip olmalıdırlar. İtibar zedelemesi veya hakaret nedeniyle tazminat veya para cezası verildiği takdirde bunlar, medya kuruluşları tarafından gönüllü olarak verilerek ilgili kişiler tarafından kabul edilen gerçek ve uygun tazminatlar da göz önünde bulundurularak, hak ihlali ve itibar zedelenmesiyle orantılı olmalıdır. Hak ihlalinin veya itibar zedelemesinin vahameti ışığında ve özellikle medyada yayınlanan itibar zedeleyici ifadelerin veya hakaretlerin, nefret içeren ifadeler örneğinde olduğu gibi, başka temel özgürlükleri de önemli ölçüde ihlal ettiği ve cezanın kesin olarak gerekli ve ihlalin vahameti ile orantılı olduğu haller dışında itibar zedelemesi veya hakaret hapis cezasına yol açmamalıdır.¹⁴⁹

ECRI ise genel olarak, şiddetin, nefretin veya ayrımcılığın alenen kışkırtılması, aleni aşağılama ve karalama, bir kişinin veya bir grup insanın ırk, renk, dil, din, milliyet veya ulusal ya da etnik köken gerekçesiyle tehdit edilmesi, bir grup insanı ırk, renk, dil, din, milliyet veya ulusal ya da etnik köken gerekçesiyle üstün gören veya hor gören ya da aşağılayan bir ideolojinin ırkçı amaçlar doğrultusunda alenen ifade edilmesi, soykırım suçlarının, insanlığa karşı işlenen suçların veya savaş suçlarının ırkçı amaçlar doğrultusunda alenen inkâr edilmesi, önemsizleştirilmesi, haklı gösterilmesi ya da hoş görülmesi fiillerinin kasten gerçekleştirilmesi durumunda cezalandırılması gerektiğini savunmaktadır.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Bkz. AYM, Mehmet Aytaç, para. 24.

¹⁵⁰ Ag.e., para. 25.

Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi 2144 (2017) sayılı Siber Ayrımcılığı ve Çevrimiçi Nefreti Sona Erdirme Tavsiye Kararında, internetin hayatımızın birçok alanında devrim yaratan ve güçlü ifade kanalları açan olağanüstü bir araç ve kanal olduğu, demokratik toplumun en önemli dayanaklarından biri olan ifade özgürlüğünün internet ortamında da korunması gerektiği, bununla birlikte her gün sayısız kişinin çevrimiçi nefretin hedefi olduğu, nefret söyleminin yalnızca ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile sınırlı olmadığı, cinsiyetçilik, İslam karşıtlığı, Yahudi düşmanlığı, kadın düşmanlığı ve belirli grup veya bireylere yönelik diğer nefret söylemi versiyonlarını da içerebileceği ve normalde de kabul görmeyen bu davranış biçimlerinin aynı derecede çevrimiçi ortamda da kabul edilemeyeceği, internet ortamında şiddete teşvik de dâhil olmak üzere nefret söylemine yer vermeden alan açılması gerektiği belirtilmektedir.¹⁵¹

---

¹⁵¹ Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 2144 (2017), "Ending cyberdiscrimination and online hate", <https://pace.coe.int/en/files/23456/html> (E.T. 7/1/2022).

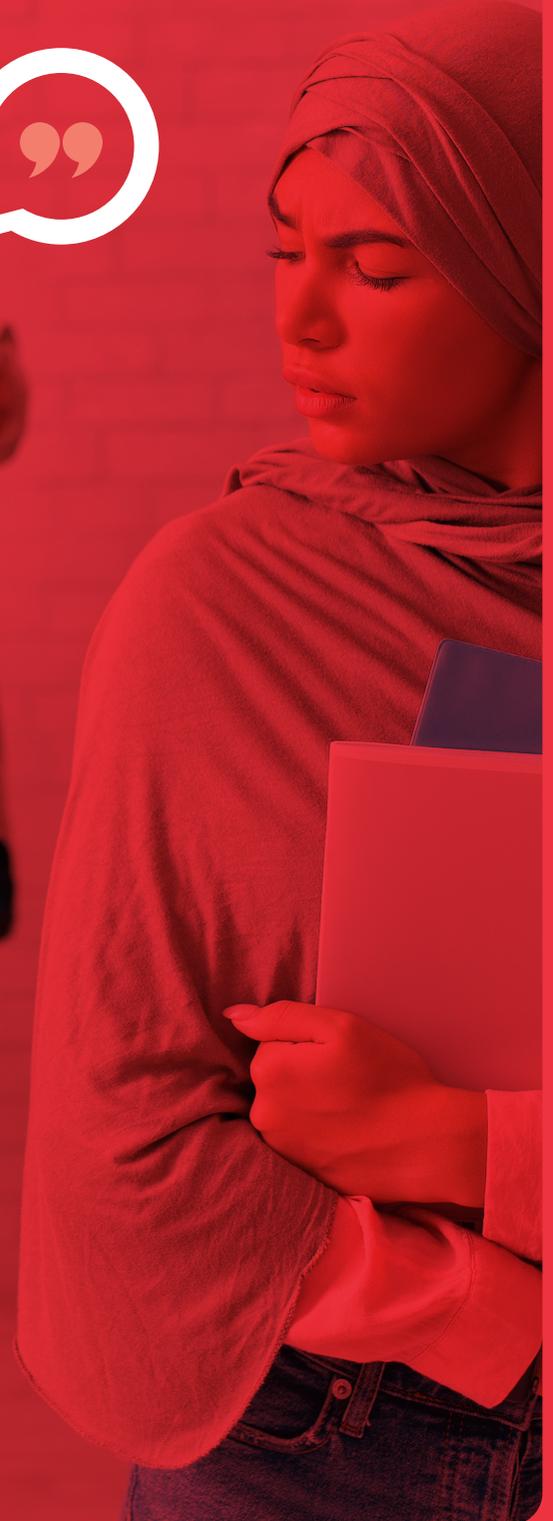

TIHEK

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

NEFRET SÖYLEMİ VE YABANCI DÜŞMANLIĞI İLE MÜCADELEDE EŞİTLİK KURUMLARININ ROLÜ

III. NEFRET SÖYLEMİ VE YABANCI DÜŞMANLIĞI İLE MÜCADELEDE EŞİTLİK KURUMLARININ ROLÜ

1. Eşitlik Kurumları ve Modelleri

Ulusal insan hakları kurumları (ÜİHK) kavramı, BM'nin ilk yıllarında ortaya atılan "devletlerin İHEB'de yer alan standartlara uygunluğunu izlemek için ulusal insan hakları komisyonlarının kurulması gerektiği" fikrine dayanan ve son 20 yıl içerisinde güçlü bir şekilde gelişen bir kavramdır.¹⁵² Yapıları, oluşumları ve üstlendikleri görevler, yetkiler ve sorumluluklar açısından ülkeden ülkeye farklılık gösterebildiğinden tam bir ulusal insan hakları kurumu tanımı verilememekle birlikte¹⁵³ bu kurumlar, en genel şekilde "ülke düzeyinde insan haklarının geliştirilmesi ve savunulması özel amacına yönelik olarak ulusal hükümetler tarafından oluşturulan bağımsız ve daimi bir organ" olarak tarif edilebilmektedir.¹⁵⁴

Ulusal insan hakları kurumlarına ilişkin BM çalışmalarında ve belgelerinde yer alan kapsamlı tanıma göre ulusal kurumlar, "insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için anayasa ve/veya yasa ya da düzenleyici bir işlem gibi yasama gücünden doğan

¹⁵² Richard Carver, "A New Answer to an Old Question: National Human Rights Institutions and the Domestication of International Law", *Hum. Rts. L. Rev.*, 2010, sayı:10, s. 1-32'den aktaran Veronika Haász, "The Role of National Human Rights Institutions in the Implementation of the UN Guiding Principles", *Hum Rights Rev* (2013) 14, s. 166.

¹⁵³ Gauthier de Beco, "National Human Rights Institutions in Europe", *Human Rights Law Review* Cilt: 7, Sayı: 2, s. 332.

¹⁵⁴ Anna-Elina Pohjolainen, "The Evolution of National Human Rights Institutions: The Role of United Nations", *The Danish Institute for Human Rights*, Copenhagen 2006, s. 3.

bir yetki ile kurulmuş devlet organlarıdır".¹⁵⁵ Bu tanımdan hareketle, ulusal kurumun devlet tarafından kurulmuş bir organ olması gereği ve kuruluşunun yasal dayanağını anayasa, yasa veya düzenleyici bir işlemin oluşturması önem arz etmektedir.

1990'lı yıllara gelindiğinde ulusal kurumlara gösterilen ilginin somut çalışmalarla desteklendiği görülmektedir. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik ulusal kurumlar bağlamında ilk uluslararası çalıştay 1991 yılında Paris'te düzenlenmiştir. Hükümetlerin, ulusal insan hakları kurumlarının, BM ve ilgili kuruluşlarının, hükümetler arası ve hükümet dışı organların temsilcilerinin bir araya geldiği söz konusu çalıştayda Paris İlkeleri adı verilen ilkeler üzerinde anlaşılmıştır. 1993 Aralık ayında da BM Genel Kurulu kararına ek olarak kabul edilmiş ve raporun ilerleyen kısımlarında daha detaylı olarak ele alınacak olan bu ilkeler¹⁵⁶, ulusal kurumların statüleri, yapıları ve üstlenebilecekleri görev ve sorumluluklara ilişkin tavsiyeler bütünü oluşturmaktadır. UIHKlerin kurulması, işletilmesi ve değerlendirilmesi için uluslararası düzeyde kabul edilmiş asgari standartları içeren Paris İlkeleri, devletlerin bir ulusal kurum kurmak veya mevcut olanı güçlendirmek istediklerinde onları yönlendirebilecek nitelikte bağlayıcı olmayan ölçütlerdir. 1993 yılında Viyana'da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı neticesinde kabul edilen Viyana Deklarasyonu ve Eylem Planında ulusal insan hakları kurumlarının "önemli ve yapıcı bir rol oynadığı" belirtilmiş ve bu kurumların "*Paris İlkeleri ışığında oluşturulması ve geliştirilmesinin desteklendiği*" yinelenmiştir. Üye ülkeler tarafından ulusal kurumların "*özellikle yetkili makam ve mercilere danışmanlık sunma kapasitesi, insan hakları ihlallerinin giderilmesi ve insan hakları eğitimlerinin verilmesi ve insan hakları farkındalığının oluşturulması*"na ilişkin rollere sahip olduğuna dikkat çekilen Deklarasyon'da her devletin ulusal düzeyde kendi özel ihtiyaçlarına en uygun forma bir ulusal kurum oluşturma hakkına sahip olduğuna değinilmiştir.¹⁵⁷ Dolayısıyla evrensel veya ideal bir insan hakları kurumu formu bulunmamakta; bu kurumlar farklı yapılarda ve yetkilerle kurulmaktadır. Ulusal kurumlar yetki ve sorumluluklar açısından benzerlikler taşımakla beraber genellikle belirli fonksiyonlara ağırlık vermektedir. Bazı kurumlar danışmanlık, izleme ve tanıtım faaliyetlerine yoğunlaşabilirken bazıları daha çok insan hakları ihlallerinin araştırılması ile ilgilenebilmektedir. Literatürde ulusal kurumların yapılarına dair birden fazla üyeden oluşan kurullar veya bir kişi tarafından yönetilen insan hakları komisyonları ve ombudsmanlık kurumları şeklinde bir sınıflandırma yapılırken kurumların faaliyetlerine bağlı olarak insan hakları enstitüleri, komiteleri veya merkezleri gibi daha fazla ulusal kurum türü de görülebilmektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁵ UN, National Human Rights Institutions, A Handbook on the Establishment and Strengthening of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, Professional Training Series No: 4, New York and Geneva, 1995, s. 6

¹⁵⁶ BM Genel Kurulu, "*National institutions for the promotion and protection of human rights*", 20 Aralık 1993, A/RES/48/134.

¹⁵⁷ Gauthier de Beco, a.g.e., s. 334-335.

¹⁵⁸ Haász, a.g.e., s. 166-167.

ÜİHKler uluslararası alanda gördüğü ilginin yanı sıra bölgesel kuruluşlarla da dikkate değer ölçüde etkileşim halindedir. Avrupa Konseyi, insan haklarının korunması ve geliştirilmesiyle görevli ulusal kurum kavramına Paris İlkelerinin gerekliliklerini taşıyan veya taşımasının ulusal tematik ombudsmanlıkları, idari ombudsmanları ve eşitlik kurumlarını da içeren “*Ulusal İnsan Hakları Yapıları*” şeklinde daha geniş bir tanım atfetmektedir.¹⁵⁹

Eşitlik kurumları; ayrımcılık mağdurlarına yardım eden, ayrımcılık konularını izleyen ve raporlayan ve haklar konusunda bilinçlenmeye ve toplumsal eşitliğin teşvikine katkıda bulunan kurumlardır.¹⁶⁰ AB'nin eşit muamele Direktiflerine göre de eşitlik kurumları, “eşit muamelenin teşvik edilmesi”¹⁶¹ veya “eşit muamelenin teşviki, raporlaması, izlenmesi ve desteklenmesi”¹⁶² için kurulan kurumlar olarak ele alınmaktadır. Eşitlik kurumlarının yapılar da ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Söz konusu görev ve yetkiler bir veya daha fazla sayıda kuruma verilebilmekte; eşitlik kurumları bazı ülkelerde ombudsmanlık şeklinde/altında, bazı ülkelerde ise komisyon tipinde ya da ulusal insan hakları kurumlarının içerisinde bir birim olarak oluşturulabilmektedir. Bu çeşitlilik kendisini eşitlik kurumlarının fonksiyonları bağlamında da göstermektedir. Literatürde genel olarak iki farklı eşitlik kurumu türü tanımlanmaktadır. İlki ağırlıklı olarak yargı benzeri yetkisi olan/mahkeme tipi eşitlik kurumları (*predominantly tribunal type equality bodies*), ikincisi ağırlıklı olarak teşvik edici/destekleyici (*predominantly promotional type equality bodies*) tipte eşitlik kurumlarıdır. Yargı benzeri yetkisi olan/mahkeme tipi eşitlik kurumları ağırlıklı olarak ayrımcılıkla ilgili bulgular üretmekle ilgilenirken, teşvik edici/destekleyici tipteki eşitlik kurumları ağırlıklı olarak ayrımcılık mağdurlarına hukuki tavsiye ve destek sağlama, işverenler ve hizmet sağlayıcılar tarafından iyi uygulamaları teşvik etmekle ilgilenmektedir.¹⁶³ Bunlara ek olarak; tek bir eşitlik kurumunun olduğu veya eşitlik kurumunun hâlihazırda bireysel haklara ilişkin başvuruları alan, inceleyen ve karara bağlayan bir organın parçası olarak tasarlandığı ülkelerde üçüncü bir tür eşitlik kurumunun ortaya çıkabileceği de değerlendirilmektedir. Ayrımcılık vakalarını ele alan, inceleyen ve karara bağlayan ve farkındalık artırma, iyi uygulama örneklerini destekleme ve araştırmalar yürütme

¹⁵⁹ Kirsten Roberts Lyer, “*National Human Rights Institutions*”, International Human Rights Institutions, Tribunals, and Courts, International Human Rights, G. Oberleitner (ed.), 2018, s. 14-15.

¹⁶⁰ Kaynak: <https://equineteurope.org/what-are-equality-bodies/>, (E.T. 7/1/2022).

¹⁶¹ Irk veya Etnik Kökenine Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanmasına Dair 29 Haziran 2000 tarihli ve 2000/43/EC sayılı Konsey Direktifi, m. 13.

¹⁶² Mal ve Hizmetlere Erişimde ve Bunların Arzında Kadın ve Erkek Arasında Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına Dair 13 Aralık 2004 tarihli ve 2004/113/EC sayılı Konsey Direktifi, m. 12; İstihdam ve Meslek Konularında Kadın ve Erkeğe Eşit Muamele İlkesine Dair 5 Temmuz 2006 tarihli ve 2006/54/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi (Değişiklik), m. 20.

¹⁶³ European Network of Equality Bodies (EQUINET), “*Equality Bodies and National Human Rights Institutions Making The Link to Maximise Impact – An Equinet Perspective*”, Kasım 2011, s. 7; Neil Crowther, Colm O’Cinnride, “*BRIDGING THE DIVIDE? Integrating the Functions of National Equality Bodies and National Human Rights Institutions in the European Union*”, Ekim 2013, s. ii; Irkçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve Buna Bağlı Hoşgörüsüzlüğün Çağdaş Biçimleri Özel Raportörünün BM Genel Kuruluna sunduğu rapor, A/71/301, s. 8/21, para. 25-29.

amaçlı faaliyet gösteren üçüncü tür eşitlik kurumları, mahkeme tipi ve teşvik tipi eşitlik kurumlarının karma bir formu olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁴

2. Eşitlik Kurumlarının Görev ve Sorumlulukları

Eşitlik kurumları, anayasal veya yasal bir dayanakla kurulan, hükümetten bağımsız ve eşitliği teşvik eden benzersiz yapıdaki kurumlardır. Bu kurumlar yasal bir dayanağa sahip olmaları nedeniyle sivil toplum örgütlerinden de farklılaşmaktadır.

Eşitlik kurumları, eşitliğin teşvik edilmesine ve ayrımcılıkla mücadele edilmesine yönelik katma değer sağlama potansiyeline sahiptir. Bu tür yapıların amacı, her şeyden önce eşit muamele ve ayrımcılıkla mücadele mevzuatı bağlamında kendilerine verilen görev ve yetkileri yerine getirmektir. Ayrıca kendilerine verilen geniş yetkiyi ilerleterek ayrımcılığın olmadığı daha eşit bir topluma doğru ilerlemeye katkıda bulunmak açısından sosyal değişimi mümkün kılma konusu da bu kurumlar için başka bir amacı teşkil etmektedir. Bu çerçevede eşitlik kurumlarının;

- Ayrımcılık ve eşitsizlik yaşayan bireylere ilgili hukuk kapsamında dava açma süreçlerinde yardım sağlayarak toplulukların güçlendirilmesinde aktif rol oynama,

¹⁶⁴ EQUINET, "The Bigger Picture: Equality Bodies as part of the National Institutional Architecture for Equality - An Equinet Perspective", 2014, s. 6.

- Kamu ve özel sektörde yer alan kurum ve kuruluşların eşitliği teşvik etme, çoğulculuğa uyum sağlama ve ayrımcılığı ortadan kaldırma konularında yetkin olmalarını sağlayarak genel performanslarını arttırmaya katkı sağlama,
- Politika yapıcıların politika ve programlara eşitlik perspektifini dâhil etmelerine yardımcı olma ve politikalara dayanak oluşturması için bilgi toplayarak kamu politikası oluşturma sürecinin etkinliğini artırma,
- Eşitliği teşvik etme ve ayrımcılıkla mücadelede rol oynamaları için çeşitli paydaş kuruluşları destekleyerek, sahip oldukları kaynaklardan çarpan etkisi elde etme
- Ayrımcılığın önlenmesi, eşitlik ve çeşitliliğin sağlanması için toplumsal değişimi teşvik etme,

konularında görev ve yetkilerinin bulunduğu ifade edilmektedir. Toplumsal değişimin teşvik edilmesi için toplumun;

- Eşit muamele mevzuatına uyma konusunda geniş bir taahhüt olduğu,
- Eşitliğe ve eşitliğin geliştirilmesine değer verildiği,
- İnsanların haklara sahip olduğu ve bu hakların kullanılması gerektiği konularında bilgilendirilmesi vurgulanmaktadır.¹⁶⁵

3. Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadelede Eşitlik Kurumlarının Rolü

Hukuken korunan temellere dayalı ayrımcılıkla mücadele ve eşitliğin teşviki kapsamında; nefret söylemi, yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve hoşgörüsüzlük konularında çalışmalar yapmak üzere uzmanlaşmış kurumların diğer bir ifadeyle eşitlik kurumlarının oluşturulması çeşitli uluslararası ve bölgesel düzenlemelerde tavsiye edilmektedir.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 14'üncü maddesinin ikinci fıkrasına göre; "taraf devletlerin, Sözleşme'de belirtilen haklardan birinin ihlalden zarar gördüğünü iddia eden ve mevcut diğer yerel olanakları tüketen, devletin yargı yetkisine tabi bireylerden veya birey gruplarından dilekçe almaya ve incelemeye yetkili olacak, kendi ulusal hukuk sistemi içinde bir birim oluşturabileceği ya da böyle birim belirleyebileceği" hükme bağlanmıştır.

2001 yılında Güney Afrika'nın Durban Şehrinde yapılan Irkçılık, Irka Dayalı Ayrımcılık, Yabancı Düşmanlığı ve İlgili Hoşgörüsüzlüğü Karşı Dünya Konferansı'nda kabul

¹⁶⁵ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, "National Structures For Promoting Equality", CommDH(2011)2, 2011, s. 12-13.

edilen Durban Deklarasyonu ve Eylem Plani'nin 113'üncü paragrafı mevcut bölgesel kuruluşların ve yenilerinin kurulmasının desteklediği yeniden vurgulanmıştır. Eylem Plani'nin 90'inci paragrafında devletlere "özellikle ırkçılık, ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve ilgili hoşgörüsüzlük konularında bağımsız ulusal insan hakları kurumlarını kurma, güçlendirme, gözden geçirme ve etkinliğini güçlendirme" çağrısında bulunulmuştur. Eylem planı yalnızca uzmanlaşmış kurumların oluşturulmasını tavsiye etmenin de ötesinde ayrıca 91'inci paragrafta "bu kurumlar ve diğer ulusal kurumlar arasındaki işbirliğini geliştirmeye", "ırkçılık, ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve buna bağlı hoşgörüsüzlük mağduru kişi veya kişi grupların bu kurumlara tam olarak katılımlarını sağlamak için adımlar atmak" ve "bu ve benzeri kurumları, mevcut ulusal kanunların ve içtihatların yayınlanması ve dağıtılmasının yanı sıra diğer ülkelerdeki kurumlarla işbirliği yoluyla desteklemek ve böylelikle anılan durumları önlemek, ortadan kaldırmak ve bunlarla mücadele etmek için izlenen uygulama ve stratejiler hakkında bilgi edinmek" konusunda teşvik etmektedir. Daha da ayrıntılı olarak, 163'üncü paragrafta ise medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda ırkçılık ve ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve buna bağlı hoşgörüsüzlükle etkin bir şekilde mücadele amacıyla, tüm Devletlerin ulusal mevzuatının ırk ayrımcılığını açıkça ve özel olarak yasaklayacağı ve ulusal, bağımsız, uzmanlaşmış organların kurulması/atanması da dâhil olmak üzere, etkili yargısal ve diğer çözümleri sağlaması öngörülmektedir.

Eylem Plani'nin 188'inci paragrafında devletler "ırkçılık, ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve ilgili hoşgörüsüzlükle mücadele eden mevcut bölgesel kuruluş veya merkezlerin faaliyetlerini desteklemeye" ve eğer bu kuruluşlar mevcut değilse bunların kurulması konusunda teşvik edilmektedir. Bu kuruluşların, diğer görevlerinin yanı sıra aşağıdaki görevleri üstlenebileceği belirtilmektedir:

- ırkçılık, ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve buna bağlı hoşgörüsüzlük ve bunların mağduru veya bunlara maruz kalan kişi veya kişi gruplarının durumunu değerlendirmek ve takip etmek,
- Eğilim ve sorunları tespit etmek,
- Düzenlenen konferansların sonuçlarıyla ilgili bilgi edinmek, paylaşımında bulunmak ve bunları yaymak; bu amaçlara yönelik network oluşturmak,
- İyi uygulama örneklerini öne çıkarmak,
- Farkındalık arttırma faaliyetleri düzenlemek,
- BM, bölgesel örgütler, hükümetler ve ulusal insan hakları kurumları ile koordineli çalışarak, mümkün olan öneriler, çözümler ve önleyici tedbirler geliştirmek.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Durban Deklarasyonu ve Eylem Plani'nin ilgili paragraflarına erişim için: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF189_12.pdf. (E. T. 7/1/2022).

Bölgesel düzeyde Irk Eşitliği Direktifi olarak da bilinen 2000/43/EC sayılı AB Direktifi; istihdam, mesleki eğitim, işveren ve işçi örgütlerine üyelik, sosyal güvenlik, eğitim, kamuya sunulan mal ve hizmetlere erişim konularında ırk ve etnik kökene dayalı ayrımcılığı yasaklamaktadır. Direktif uyarınca üye devletler, ırk ve etnik köken temelinde eşit muamelenin teşvik edilmesi için uzmanlaşmış bir kuruluşa sahip olmalı ve bunu kurmalıdır. Direktifin 24'üncü paragrafında ise *"ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığa karşı korumanın; ilgili sorunları analiz etme, olası çözüm yollarını araştırma ve mağdurlara somut olarak yardım etme yetkisine sahip kurum veya kuruluşların varlığı ile güçlendirileceği"* düzenlenmektedir.

Avrupa Konseyi tarafından 1993 yılında kurulan ECRI, eşitlik kurumlarının ulusal düzeyde ırkçılıkla ve hoşgörüsüzlükle mücadele etmesi hakkında 2 No.lu Genel Politika Tavsiye Kararı'nı kabul etmiştir. Söz konusu Kararın ilk hali 1997'de kabul edilmiş iken yirmi yıl sonra ECRI, bu zaman zarfında oluşan deneyim ve iyi uygulamayı da içerecek şekilde Kararı yeniden gözden geçirmiştir. Gerçek bir etki yaratabilme kapasitesine sahip eşitlik kurumlarının kurulup işletilmesiyle ilgili temel unsurlar üzerinde durulan Tavsiye Kararında bu tür kurumların eşitliğin yaygınlaştırılması ve ırkçılığın ve hoşgörüsüzlüğün sürdürülebilir bir biçimde ortadan kaldırılması, insanlarda ve kurumlarda eşitliğin önemi konusunda farkındalık yaratılması ve eşitliğin tesisinde insanlara ve kurumlara yardımcı olunmasında hayati bir role sahip olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda, üye devletler anayasal veya yasal bir düzeyde ırkçılık ve hoşgörüsüzlükle mücadele etmek üzere bir veya daha fazla sayıda bağımsız eşitlik kurumu oluşturmaları yönünde teşvik edilmektedir. ECRI, eşitlik kurumlarının görev ve sorumluluklarının geniş ve kapsamlı olmasını ve eşitliğin yaygınlaştırılması ve sağlanmasına yönelik tüm faaliyetleri içermesini tavsiye etmektedir.

Ayrımcılığın ve hoşgörüsüzlüğün ortadan kaldırılmasının eşitliği sağlamada temel unsur olduğunu belirten ECRI, buna yabancı düşmanlığı, İslamofobi, Yahudi karşıtlığı, Roman karşıtlığı dâhil olmak üzere ırkçılığın bütün biçimleriyle ve bunların söylemler vasıtasıyla yaygınlaştırılmasıyla mücadelenin de dâhil olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre; Tavsiye Kararında, eşitlik kurumu oluşturan veya ayrımcılık karşıtı yasalarda, nefret söyleminin bir ayrımcılık tezahürü olduğu ve eşitlik kurumlarının en azından hukuki ve idari düzenlemeler vasıtasıyla nefret söylemiyle mücadele etme görev ve sorumluluğuna sahip olduğunun açık bir biçimde belirtilmesi; nefret söylemiyle ilgili tedbirleri almakla esas görevli olan kurumların kolluk ve yargı olduğu durumlarda ise nefret söylemine maruz kalan kişilere destek ve hukuksal bilgiler verme ve bunları yetkili makamlara yönlendirme yetkisine sahip olmaları önerilmektedir.

ECRI, eşitlik kurumlarının (i) eşitliğin yaygınlaştırılması ve ayrımcılığın önlenmesi, (ii) ayrımcılığa ve hoşgörüsüzlüğe maruz kalan insanlara destek sağlanması ve onların adına dava açılması ile (iii) şikâyetlerle ilgili karar verme şeklinde üç ana işleve sahip olduğunu ifade etmektedir. Eşitliğin yaygınlaştırılması ve ayrımcılığın önlenmesi bağlamında, nefret söylemi ve nefret söylemiyle ilgili mevzuat konusunda bilgi

sağlamak ve ayrımcılık ve hoşgörüsüzlüğe maruz kalındığı durumda hukuki yollar ve haklar konusunda kişi veya grupların eğitilmesi önerilmektedir. Destek ve dava açma yetkisi bağlamında, eşitlik kurumlarının nefret söylemi dâhil olmak üzere ayrımcılık ve hoşgörüsüzlükle ilgili konularda bireylerin şikâyetlerini ulaştırmaları için erişim kolaylığı sağlanmasını, haklar ve bunların kullanımı konusunda hukuki destek sağlanmasını ve doğrudan yapılan bir şikâyetin olmaması halinde belirli bir kategorideki şahısların tümünü kapsayan ayrımcılık durumunda kendi adına dava açma ehliyetine sahip olunmasını önermektedir. Son olarak nefret söylemi dâhil ayrımcılık şikâyetlerinin kabul edilmesi ve bunların karara bağlanması konusunda da devletler teşvik edilmektedir.¹⁶⁷

Irkçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve Buna Bağlı Hoşgörüsüzlüğün Çağdaş Biçimleri Özel Raportörü, BM Genel Kurulu'na sunduğu raporunda; eşitlik kurumlarının ırkçılık, ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve ilgili hoşgörüsüzlükle mücadele etmek için nasıl roller üstlenebileceği konusuna değinmektedir. Bu kapsamda, yarı yargısal güce sahip eşitlik kurumlarının kendilerine yapılan şikâyetleri inceleyerek karar bağlayabileceği; ulusal mevzuatın uygulanmasında aktif bir rol alabileceği ve mümkünse anlaşmazlık konusu olay hakkında doğrudan dava açabileceği; ayrımcılık mağdurlarına hukuki destekte bulunabileceği; uyarıda bulunma, hatırlatma yapma, tavsiye veya görüş verme yoluyla ayrımcılığın ortadan kaldırılması konusunda yol gösterebileceği; politika ve uygulama değişiklikleri için savunuculuk yapabileceği ve uluslararası özel günlerde faaliyetler düzenleme, medya kampanyaları, yayınlar ve

¹⁶⁷ ECRI, "2 No.lu Genel Politika Tavsiye Kararı: Eşitlik Kurumlarının Ulusal Düzeyde Irkçılıkla ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Etmesi", CRI(2018)06. Erişim için: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-no-2-on-equality-bodies-to-combat-racism-and-intol/16808d7757>. (E. T. 7/1/2022).

çevrimiçi platformlar oluşturulması, konferans ve eğitimler düzenlenmesi yoluyla farkındalık artırabileceği vurgulanmaktadır. Özel Raportör, ayrıca, ırk ayrımcılığı olaylarına ilişkin veri toplamak, ayrımcılığa uğrayan grupların durumunu değerlendirmek, alınan önlemlerin etkinliğini ölçmek ve kaydedilen ilerlemenin izlenmesi için ayrıştırmış verilerin toplanmasının önemine işaret ederek eşitlik kurumlarının ulusal istatistik kurumlarıyla birlikte veri toplayabileceği, bu kapsamda anketler gerçekleştirebileceğine de değinmektedir.¹⁶⁸

BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, BM Nefret Söylemi Stratejisi ve Eylem Planı'nın lansmanında yaptığı açılış konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir: "Nefret söylemi, kendi içerisinde hoşgörü, kapsayıcılık, çoğulculuk ve insan hakları norm ve prensiplerinin özüne yönelik bir saldırıdır. Daha geniş anlamda, sosyal uyumu baltalar, paylaşılan değerleri aşındırır ve barış, istikrar, sürdürülebilir kalkınma ve herkes için insan haklarının uygulanmasına köstek olarak şiddetin temellerini atabilir."¹⁶⁹ Nitekim benzer bir bakış açısı kendisini 25 Eylül 2015'te BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)'nde de göstermektedir. İnsan onuru ve insan haklarına evrensel saygı, hukukun üstünlüğü, adalet, eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkeleri 2030 Gündeminin sunduğu politika çerçevesinin özünü temsil etmektedir.¹⁷⁰ 17 ana hedef ve 169 alt hedeften oluşan SKH, hiç kimseyi geride bırakmama anlayışıyla hem eşitsizlik yaşayan birey ve grupları odağına almakta hem de birçok hedef aracılığıyla eşitlik perspektifinin ana akımlaştırılmasını öngörmektedir. 2030 gündemi, özellikle eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağına ilişkin doğrudan iki hedef içermektedir: Bunlardan ilki toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve tüm kadınların ve kız çocuklarının güçlenmesini öngören Hedef 5, diğeri ise ülkeler içinde ve ülkeler arasında eşitsizliklerin azaltılmasını öngören Hedef 10'dur. Bununla birlikte eşitlik, ayrımcılık yasağı, çoğulculuk ilkelerinin yansıtıldığı diğere hedeflerden (bkz. Hedef 1, 3, 4, 8, 11 ve 17) biri de sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumların desteklenmesi ve herkes için adalete erişimin sağlanması ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumların inşasını öngören Hedef 16'dir.¹⁷¹ Söz konusu hedef ile desteklenmesi öngörülen barışçıl ve kapsayıcı toplumlara ulaşmada ırkçılık, ırksal ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, nefret söylemi ve hoşgörüsüzlükle mücadelenin kuşkusuz büyük önem taşıdığını söylemek mümkündür. Hedef 16, ulusal hukuk ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak bilgiye kamusal erişim sağlamak ve temel öz-

¹⁶⁸ Irkçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve Buna Bağlı Hoşgörüsüzlüğün Çağdaş Biçimleri Özel Raportörünün BM Genel Kuruluna sunduğu rapor, A/71/301, s. 8/21, para. 25-36.

¹⁶⁹ Kaynak: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2019-06-18/secretary-generals-remarks-the-launch-of-the-united-nations-strategy-and-plan-of-action-hate-speech-delivered>, (E.T. 13/8/2023).

¹⁷⁰ BM, "Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development", A/RES/70/1, 2015. Erişim için: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf, (E.T. 13/8/2023).

¹⁷¹ EQUINET, "Equality Bodies Contributing to the 2030 Agenda for Sustainable Development The Intersection of Achieving Equality and Eliminating Discrimination with the Sustainable Development Goals", 2019, s. 3-6. Erişim için: https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2019/05/sdg_position_paper_-_electronic.pdf, (E.T. 13/8/2023).

gürlükleri korumak (Hedef 16.10); terör ve suçla mücadele etmek ve şiddeti önlemek için, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, her düzeyde kapasite geliştirme amacıyla, uluslararası işbirliği yolunu da içerecek şekilde ilgili ulusal kurumları güçlendirmek (Hedef 16.a) ve sürdürülebilir kalkınma için ayrımcı olmayan yasa ve politikaları yaygınlaştırmak ve uygulamak (Hedef 10.b) şeklinde alt hedeflere sahiptir. Hedef 10.a ve 10.b için sırasıyla Paris İlkelerine uygun olarak bağımsız ulusal insan hakları kurumlarının varlığı ve uluslararası insan hakları hukuku kapsamında yasaklanan bir ayrımcılık temelinde, son 12 ay içinde kişisel olarak ayrımcılığa uğradığını veya taciz edildiğini bildiren nüfus oranı gösterge olarak belirlenmiştir.

Avrupa Eşitlik Kurumları Ağı (EQUINET), hükümetlerin eşitliği hem yerel hem de küresel ölçekte teşvik etme konusunda daha güçlü adımlar atmadan sürdürülebilir kalkınmanın mümkün olmadığını vurgulamaktadır. EQUINET, 2030 Gündeminin uygulanmasında SKH'yi gerçekleştirebilmek için eşitlik kurumlarının bir dizi role sahip olduğunun ulusal, uluslararası ve bölgesel düzeyde tanınması için çağrıda bulunmaktadır. Bu amaçla, eşitlik kurumlarının eşit muamele mevzuatının uygulanması; ayrımcılığa maruz kalanlara hukuki destek sağlaması; eşitlik, çoğulculuk ve ayrımcılık yasağı üzerine araştırmalar yapılması; eşitlik konularında iletişim; eşitlik konularında politika önerisi ve görüş sunulması; veri toplama ve iyi uygulamaların teşvik edilmesi konularında rol alabileceği önerilmektedir.¹⁷²

3.1. Eşitlik Kurumlarının Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Kapsamında Yürüttükleri İyi Uygulama Örnekleri

EQUINET'in "Extending The Agenda. Equality Bodies Addressing Hate Speech" başlıklı raporda 18 ülkeden yirmi beş farklı eşitlik kurumunun nefret söylemi ile ilgili faaliyetleri hakkında bilgi toplanmıştır. Raporda çok az sayıda eşitlik kurumunun nefret söylemi konusunda açık bir yetkisi olduğu, bu nedenle çoğu eşitlik kurumunun sahip olduğu görev ve yetkileri nefret söylemine odaklanacak şekilde yorumladığı belirtilmektedir. Raporda mevzuatında açık hüküm bulunmayan eşitlik kurumlarının, eşitliği teşvik etme; ayrımcılıkla mücadele etme; kültürlerarası ilişkilerde iyi uygulamaları, hoşgörüyü, çoğulculuğu ve insan onuruna saygıyı teşvik etme; engellilerin haklarını koruma ve geliştirme görevleri veya eşitlik mevzuatında yer alan taciz ve cinsel tacize ilişkin hükümler aracılığıyla nefret söylemine yönelik çalışmalar yaptığını yer verilmiştir.¹⁷³

¹⁷² EQUINET, "Declaration On The Role of Equality Bodies 2030 Agenda for Sustainable Devolepment". Erişim için: <https://equineteurope.org/declaration-on-the-role-of-equality-bodies-2030-agenda-for-sustainable-development/>, (E.T: 26/9/2022).

¹⁷³ Bahsi geçen rapora erişim ve örnek diğer iyi uygulamalar hakkında bilgi sahibi olmak için bkz. https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2019/05/hate_speech_perspective_-_web.pdf.

Sırbistan'da Ayrımcılığın Yasaklanmasına İlişkin Kanun'un 11'inci maddesinde "Bir kişiye veya gruba kişisel özellikleri nedeniyle kamu organları ve diğer yayınlarda, kamuya açık toplantı ve yerlerde, mesaj veya semboller ve diğer yollarla ayrımcılığı, nefreti veya şiddeti teşvik eden fikir, bilgi ve görüşlerin açıklanması yasaktır." hükmü bulunmaktadır. Nefret söylemi ile ilgili açık bir mevzuatı bulunan Sırbistan'da Eşitliği Koruma Komiseri nefret söylemi ile ilgili şikâyetler üzerine harekete geçebilmekte, soruşturma açılmasına yönelik girişimde bulunabilmekte, dava açabilmekte ve nefret söylemiyle ilgili olarak kamuoyuna uyarılarda bulunabilmektedir. Örneğin Komiser, Ceza Kanunu'nun 317'nci maddesine dayanarak ulusal, ırksal ve din bağlantılı nefret ve hoşgörüsüzlüğe neden olma suçuyla ilgili bir ceza davası açmıştır. Roman bir aileye yönelik nefret ve hoşgörüsüzlük nedeniyle açılan dava sonucunda yerel bir topluluk lideri yargılanarak 6 ay hapis cezası verilmiştir. ECRI'nın Sırbistan hakkında hazırladığı 5'inci İzleme Raporunda; Sırbistan'da nefret söylemine ilişkin kapsamlı bir istatistik bulunmadığı, 2013 Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Stratejisi kapsamında çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler doğrultusunda nefret söylemi dâhil olmak üzere etnik olayların sayısında bir azalma görülmekte birlikte kaydedilen vakaların sayısının hala fazla olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda 2011- 2016 yılları arasında ilişkin olarak savcılık makamlarından alınan verilere göre; 216 kişi hakkında nefret söylemi suçlamasıyla soruşturma başlatıldığı, 106 kişi hakkında dava açıldığı ve 41 kişi hakkında hüküm verildiği belirtilmiştir. Yine, Raporda Eşitliği Koruma Komiserliği tarafından ayrı bir istatistik tutulmadığı ancak 2015 yılında medyada nefret söylemi ile ilgili 35 uyarının yayınlandığı bilgisinin ECRI'ye sunulduğu yer almaktadır.¹⁷⁴

ECRI'nın Danimarka hakkında hazırladığı 6'ncı dönem izleme raporunda 2019 yılında kolluk kuvvetleri tarafından nefret söylemi kapsamında 100 vakanın kayıtlara geçirildiği belirtilmiştir. Yine raporda, CERD'e sunulan alternatif bir raporda geçici işçiler ve sığınmacılar dâhil olmak üzere Danimarka'da bulunan Müslümanların Danimarka kültür ve değerlerine tehdit olarak tasvir edildiği, bireylerin ten rengine ve kültürel özelliklerine dayalı olarak ayrımcılığın yaygın hale geldiği hususlarının dikkat çekici olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, 2019 AB Temel Haklar Raporunda Afrika kökenli nüfusun yaklaşık 1/3'ünün tacize uğradığı belirtilmiştir.¹⁷⁵

Danimarka İnsan Hakları Enstitüsü, 2017 yılında "Kamusal Çevrimiçi Tartışmada Nefret Söylemi (*Hate Speech in the Public Online Debate*)" başlıklı bir çalışma yayınlamıştır. Nefret söyleminin boyutu ve niteliği ile sonuçlarının tanımlandığı çalışmada, iki büyük haber medyasının Facebook sayfalarında yer alan 3000 yorum ve 1700 gönderi nefret söylemi kapsamında incelenmiş; nefret söylemini teşvik eden konular, sorumlular, nefret söyleminin hedefleri, doğası ve sonuçları incelenmiştir. Enstitü tarafından

¹⁷⁴ ECRI Report On Serbia (Fifth monitoring cycle), 16 Mayıs 2017. Erişim için: <https://rm.coe.int/third-report-on-serbia/16808b5bf4>. (E.T. 26/9/2022).

¹⁷⁵ ECRI Report On Denmark (Sixth monitoring cycle), 2022. Erişim için: <https://rm.coe.int/6th-ecri-report-on-denmark-/1680a6d5e4>. (E.T. 26/9/2022).

cinsiyet, etnik köken, din, engellilik, yaş, politik inanç ve sosyal statü temelleri ele alınmış olup nefret söylemiyle ilgili Ulusal Eylem Planı için öneride bulunulmuştur.

İngiltere’de 2010 Eşitlik Yasası, kamu yetkililerine ayrımcılığı, tacizi ve mağduriyeti ortadan kaldırma, fırsat eşitliğini geliştirme ve iyi ilişkileri teşvik etme ihtiyacına gereken saygıyı gösterme görevi yüklemektedir. Eşitlik ve İnsan Hakları Komisyonu, nefret söylemini önlemeye yönelik eylemleri artırmak için rehberlik, izleme ve yönlendirme rollerini kullanabilmektedir. Örneğin konuyla ilgili olarak bir söz sanatçısı ile kısa bir film hazırlamıştır.¹⁷⁶

1 Kasım 2014 tarihinden beri faaliyet göstermekte olan İrlanda İnsan Hakları ve Eşitlik Komisyonu’nun görev ve yetkileri arasında nefret suçu ve nefret söylemi ile mücadele etmek açık şekilde yer almaktadır.¹⁷⁷ Komisyon’un mevzuatında gezgin topluluğun bir üyesi olup olmama (traveller community) ayrımcılık temelleri arasında sayıldığından bu topluluğun maruz kalacağı ırksal nefret söylemi içerikli ifadeler de koruma kapsamına alınmıştır.¹⁷⁸ Bu kapsamda, 2018 yılında Komisyon tarafından İrlanda’da dijital kamusal alanda ırkçı nefret söyleminin izlenmesi için “HateTrack” isimli bir proje yürütülmüştür. Proje, İrlanda bağlamında çevrimiçi ırkçı konuşmayı anlamak için sosyal, bilimsel ve hesaplama yöntemlerini birleştiren deneysel, keşif amaçlı bir araştırma projesidir. Proje, sivil toplum örgütlerinden ve ırk, ırkçılık ve nefret söylemi alanındaki uzmanlardan alınan bilgileri kullanarak Facebook ve Twitter gönderilerini ırksal olarak toksik içerik içermeye olasılıkları açısından toplayan ve sınıflandıran bir hesaplama aracı oluşturmak için kullanılmıştır.¹⁷⁹

Belçika’da mevzuat çerçevesinde ayrımcılıkla mücadele etmekle görevli eşitlik kurumu olarak faaliyet gösteren iki ayrı yapı bulunmaktadır. Bunlar Fırsat Eşitliği Merkezi (UNIA-Interfederal Centre for Equal Opportunities) ve Kadın-Erkek Eşitliği Enstitüsü (Institute for the Equality of Women and Men) şeklindedir. Fırsat eşitliği, ırkçılık ve ayrımcılığa karşı çalışmalar yürüten UNIA, nefret söylemi ve nefret suçlarına ilişkin şikâyet başvurularını inceleme yetkisine sahiptir.¹⁸⁰ Yakın zamanda UNIA, Belçika’da bulunan Neo-Nazilerin, Hitler rejimine ve faşist Nazi ideolojisine bir göndermede bulunmak amacıyla araç plakalarında “HH (Heil Hitler)” ve “88 (alfabenin 8. harfi)” ibarelerinin yer aldığı özel araç plakalarını kullandıklarını ve bu şekilde bir propaganda yürüttüklerini tespit ettiğini açıklamıştır. ırkçılık karşıtı yasanın ihlali niteliğindeki tespitleri ile ilgili olarak UNIA tarafından Ulaştırma Bakanlığına başvurulmuş; Nazi

¹⁷⁶ Söz konusu kısa filme ulaşmak için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=iWmjfha96R8&t=120s>.

¹⁷⁷ Kaynak: https://equineteurope.org/author/ireland_ea/, (E.T. 20/9/2022).

¹⁷⁸ Irish Human Rights and Equality Commission, “Ireland and the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination”, International Reporting, Mart 2022, s. 9. <https://www.ihrec.ie/app/uploads/2022/08/Ireland-and-the-Convention-on-the-Elimination-of-All-Forms-of-Racial-Discrimination.pdf>, (E.T. 20/9/2022).

¹⁷⁹ Kaynak: <https://www.ihrec.ie/documents/hatetrack-tracking-and-monitoring-racist-hate-speech-online/>, (E.T. 20/9/2022).

¹⁸⁰ Kaynak: https://equineteurope.org/author/belgium_ceoor/, (E. T. 20/9/2022).

propagandası içeren kişiselleştirilmiş plakaların verilmemesi için denetimin sıkılaştırılması ve yasaklanan özel plaka listesinin genişletilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸¹

Okullar ve diğer eğitim kurumları ile nefret söylemine ilişkin faaliyetlerde bulunan eşitlik kurumlarından biri olan Belçika Kadın-Erkek Eşitliği Enstitüsü, cinsiyetçilik konusunda girişimde bulunarak bir üniversite ile işbirliği sağlamış ve öğrencilere sunum yaparak konuyla ilgili bilgi ve deneyimlerini paylaşmıştır. Enstitü tarafından söz konusu üniversite ve diğer üniversitelere cinsiyetçilik ve nefrete karşı eylem planı hazırlanması konusunda yardım ve destek sunulması planlanmıştır.

Slovak Ulusal İnsan Hakları Merkezi, 2017 yılında, AIHM nezdindeki Slovak Cumhuriyeti Temsilciliği Ofisi ile işbirliği yaparak nefret söylemi suçlarının soruşturulması alanında çalışan kolluk, müfettiş ve yargı mensupları için eğitim programı düzenlemiştir. Eğitimde; ifade özgürlüğü ve bu özgürlüğün diğer insan hak ve özgürlükleri ile ilişkisi ile özellikle nefret söyleminde bulunan failerin ifade özgürlüğü ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması arasındaki dengenin nasıl kurulacağı üzerinde durulmuştur.

Hırvatistan Ombudsmanlığı, 2017 yılında hükümet ve bir sivil toplum örgütü ile işbirliği içinde yürütülen "Mind the Gap" isimli ayrımcılıkla mücadele projesi kapsamında,

¹⁸¹ Yusuf Özkan, "Belçika Hitler Propagandası Yapan Araçlara Karşı Harekete Geçiyor", (3/9/2022). BBC Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/articles/crg23endz8go>. (E. T. 20/9/2022).

etnik çoğulculuk temalı bir medya kampanyası yürütmüştür. Etnik kalıp yargılara karşı çıkmak ve aidiyet ve uyumu teşvik etmek amacıyla "arkadaşlarıyla birlikte çalışan ve turizm işletmeciliği okuyan Roman bir öğrenci, bir kuaför salonunda müşteriye stil danışmanlığı yapan Roman bir erkek, arkadaşlarıyla geleneksel Hırvat dansı yapan Afrika kökenli bir genç, çoğunluğu mültecilerden oluşan bir koro" gibi etnik çeşitliliği yansıtan anlatılar reklam panoları, radyo, sosyal medya ve televizyon aracılığıyla yayınlanmıştır.

3.2. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Konusundaki Çalışmaları

6701 sayılı Kanun ile TIHEK, ulusal insan hakları kurumu ve ulusal önleme mekanizması görevlerinin yanı sıra ayrımcılıkla mücadele konusunda yetkili ve görevli kılınmıştır.

6701 sayılı Kanun'un "Amaç ve kapsam" başlıklı 1'inci maddesine göre "Bu Kanunun amacı; insan onurunu temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmek üzere Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun kurulması, teşkilat, görev ve yetkilerine ilişkin esasların düzenlenmesidir."

6701 sayılı Kanun'un 9'uncu maddesi Kurumun görevlerini geniş bir şekilde düzenlemektedir. Buna göre, ayrımcılıkla mücadele ve eşitliğin tesisi bakımından TIHEK, ayrımcılığın önlenmesine ve ihlallerin giderilmesine yönelik çalışmalar yapmak; ayrımcılıkla mücadele konularında kitle iletişim araçlarını da kullanarak bilgilendirme ve eğitim yoluyla kamuoyunda duyarlılığı geliştirmek; Millî eğitim müfredatında bulunan insan hakları ve ayrımcılık yasağıyla ilgili bölümlerin hazırlanmasına katkıda bulunmak; ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve toplumdaki eşitlik anlayışının geliştirilmesine yönelik olarak üniversiteler ile ortaklaşa faaliyetlerde bulunmak, Yükseköğretim Kurulunun eşgüdümünde üniversitelerin insan hakları ve eşitlik ile ilgili bölümlerinin kurulmasına ve insan hakları ve eşitlik öğretimine dair müfredatın belirlenmesine katkıda bulunmak; kamu kurum ve kuruluşlarının meslek öncesi ve meslek içi insan hakları ve eşitlik eğitimi programlarının esaslarının belirlenmesine ve bu programların yürütülmesine katkıda bulunmak; görev alanıyla ilgili mevzuat çalışmalarını izlemek, değerlendirmek, bunlara ilişkin görüş ve önerilerini ilgili mercilere bildirmek; ayrımcılık yasağı ihlallerini resen veya başvuru üzerine incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmek; ayrımcılık yasağı ihlalleri nedeniyle mağdur olduğu iddiasıyla Kuruma başvuranlara mağduriyetlerinin giderilmesi için kullanabilecekleri idari ve hukuki süreçler konusunda yol göstermek ve başvurularını

takip etmelerini sağlamak amacıyla yardımcı olmak; yıllık rapor ve gerekli görüldüğü takdirde özel raporlar hazırlamak, alanındaki ulusal ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak gibi görevleri haizdir.

Sahip olduğu görev ve yetkileri doğrultusunda TİHEK, nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı ile mücadele konusunda da çalışmalar yürütmüştür. Ayrımcılık yasağı ihlali iddialarına ilişkin başvuru üzerine ve resen inceleme yapma yetkisi kapsamında çeşitli kararlar verilmiştir. 2019 yılında Denizli’de bulunan bir dükkânın vitrinine “İRAN, SURIYE, AFGAN MÜŞTERİ BU DÜKKÂNA GİREMEZ, ALIŞVERİŞ YAPAMAZ, GİRERSE BU MEKÂNDAYAK YER!”, “SURIYE, AFGAN, İRAN KİŞİLER BU İŞ YERİNE GİRERSE DAYAK YER, SORUMLULUK KABULÜMÜZ DEĞİLDİR!” şeklinde bir yazı asılmasına üzerine resen inceleme başlatılmıştır. Mülteci ve göçmenlerin kamuya açık bir hizmetin sunulduğu dükkâna girmelerini ve bu hizmetten yararlanmalarını engelleyen ve girmek istemeleri halinde şiddete maruz kalacaklarına ilişkin tehdit ifadeleri sebebiyle başlatılan incelemede ırk ve etnik köken temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar verilmiştir.¹⁸²

2021 yılında Kuruma yapılan bir başvuruda, başvuran tarafından, bir sitede bulunan evi kiralamak için emlak şirketiyle yapılan görüşmede “siyahilere ev kiralanmadığının” söylendiği ve bu nedenle evin kiralanmadığı iddia edilmiştir. Başvuru konusu olayın araştırılması ve ihlal iddiasına muhatap taraflarla görüşülmesi için Kurum tarafından bir heyet oluşturularak yerinde inceleme yapılmıştır. Emlak ofisinin başvuranın rengine dolaylı hukuken tanınan hak ve hürriyetlerinden yararlanmasını engellediği ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar verilen başvuruda emlak ofisi hakkında idari para cezası uygulanmıştır.¹⁸³

2022 yılında Bolu Belediye Meclisi tarafından Bolu’da yaşayan yabancılara yönelik su ve nikâh ücretlerinde farklı tarife uygulanmasına ilişkin alınan karar üzerine Kurum resen inceleme başlatmış; kararın, maddi ve manevi varlığı koruma ve geliştirme hakkı, evlenme ve aile kurma hakkı ile temiz suya erişim kapsamında ırk ve etnik kökene dayalı ayrımcı muamele teşkil ettiğine karar verilmiştir. Kararda; Belediye Başkanı tarafından konuya ilişkin yapılan açıklamaların nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı boyutuyla değerlendirilmesi gerektiğinin altı çizilerek açıklamaları yapan kişinin kamu hizmeti sunan bir Belediye Başkanı olması ve ulaşabildiği kitlenin büyüklüğü gibi hususlar da göz önüne alındığında halk arasında da ırkçı nefreti körükleme ve derinleştirme, yabancı düşmanlığını artırma aynı zamanda da eşitlik ilkesi bilincinin yerleşmesini zorlaştırma riski doğurabileceğinden kullanılan ifadelerin nefret söylemi boyutunda olduğu değerlendirilmiştir.¹⁸⁴

¹⁸² İlgili karara erişim için: https://www.tih.gov.tr/upload/file_editor/2019/06/1561530224.pdf. (E. T. 20/9/2022).

¹⁸³ İlgili karara erişim için: https://www.tih.gov.tr/upload/file_editor/2022/03/1646313944.pdf. (E. T. 20/9/2022).

¹⁸⁴ İlgili karara erişim için: https://www.tih.gov.tr/upload/file_editor/2022/05/1652971126.pdf. (E. T. 20/9/2022).

2022 yılında tirajı yüksek bir gazetede yayınlanan bir köşe yazısındaki "Alevi ve Kürt" kimliğine sahip bireylerin çocukluktan itibaren kimliklerini gizlemeye itilerek "çifte kavrulmuş yalancı" olarak yetiştiklerine ilişkin ifadelerin kamuoyunda tepkilerin oluşmasına sebep olduğu gözlemlenmiş ve resen inceleme süreci başlatılmıştır. Yapılan incelemede, muhatabın mesleki ve sosyal statüsü dikkate alındığında statüsünün özel yükümlülük ve sorumlulukları beraberinde getirdiğine ve belirli kişi ya da gruplara yönelik olumsuz bir atmosferin oluşturulmasını kızıştırabilecek rolüne dikkat çekilmiş; kültürlerarası anlayış ve uyumun sağlanması için okuyucu/takipçi kitlesini olumlu adımlar atmaya teşvik etmesi gerektiği değerlendirilmiştir. Anılan ifadelerin Anayasa ve 6701 sayılı Kanun'un değer affettiği hoşgörü, sosyal barış, ayrımcılık yasağı gibi değerler ile bağdaşmadığı ve bu yönüyle nefret söylemi oluşturduğuna karar verilmiştir. Resen incelemeye konu edilen olayın şahsen belirlenebilir bir mağdura yönelik hizmet sunumu niteliğinde olmaması ve nefret söyleminin 6701 sayılı Kanun'da açıkça düzenlenmemiş olmasına karşın ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesinin hem bir hak hem de diğer hak ve özgürlüklerden faydalanmada temel bir ön koşul olmasından hareketle konu insan hakları bağlamında ele alınmıştır.

Ayrımcılık yasağı bağlamında ihlal iddialarının incelenmesi ve sonuçlandırılmasının yanı sıra Kurumun bilgilendirme ve eğitim yoluyla kamuoyunda duyarlılığı geliştirme, ayrımcılığın önlenmesine yönelik çalışmalar yapma ve katkılar sunma ve alandaki paydaş kurum, kuruluş ve kişilerle işbirliği yapma kapsamında nefret söylemi ve yabancı düşmanlığının ele alındığı çeşitli çalışmalar da mevcuttur. Bu kapsamda; ön yargı ve hoşgörüsüzlüğün temeli olarak nefret söylemi ve nefret suçu kavramlarının insan hakları bağlamında ele alınması, ifade özgürlüğünün ulusal ve uluslararası düzenlemeler çerçevesinde sınırlarının belirlenmesi ile nefret söyleminin medyaya yansımaları ve bu türden nefret söylemleriyle mücadele metodolojilerinin tartışılması amacıyla 27 Ekim 2021 tarihinde Kurum tarafından "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları" başlıklı ulusal bir sempozyum düzenlenmiştir. Sempozyumda; ön yargı ve hoşgörüsüzlüğün temeli olarak nefret söylemi ve nefret suçu kavramları insan hakları bağlamında ele alınmış, ifade özgürlüğünün ulusal ve uluslararası düzenlemeler çerçevesinde sınırları ile nefret söyleminin medyaya yansımaları ve bu türden nefret söylemleriyle mücadele metodolojileri tartışılmıştır.

2022 yılında ise Roman haklarına ilişkin farkındalık oluşturmak, Roman topluluklarının haklarına erişiminde karşılaşılan eksikliklerin ortaya konulması ve bu eksikliklerin giderilmesine ilişkin önerilerin sunulması amacıyla Roman Hakları Zirvesi düzenlenmiştir. Zirvede insan hakları perspektifinden ele alınan pek çok konunun yanı sıra Romanlara yönelik ön yargı ve ayrımcılık üzerinde durulmuştur.

6701 sayılı TİHEK Kanunu'nun 22'nci maddesinin birinci fıkrası kapsamında ayrımcılık yasağıyla ilgili konularda sorunları ve çözüm önerilerini tartışma ve bu konularda bilgi ve görüş alışverişinde bulunma amacıyla birçok kamu kurum ve kuruluşu, sivil toplum kuruluşu, sosyal ve mesleki kuruluş temsilcileri ile akademisyenler ve ala-

nında uzman kişilerin üyesi olduğu İstişare Komisyonu oluşturulmuştur. Söz konusu Komisyon'un ikinci toplantısında odaklanılan tematik alanlardan biri de nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı konuları olmuştur.

Farkındalık arttırma ve bilgilendirme misyonu doğrultusunda ise 6701 sayılı Kanun ile koruma altına alınan ayrımcılık temellerinden ırk, renk ve etnik köken temelinde ayrımcılık yasağına ilişkin bilgilendirici bir el kitabı yayımlanmıştır.¹⁸⁵ Kurum tarafından ayrıca 15 Mart İslamofobiye Karşı Uluslararası Dayanışma günü dolayısıyla Türkçe ve İngilizce olarak kısa bir video hazırlanmış; BM başta olmak üzere bölgesel ve uluslararası kuruluşlarca da 15 Mart'ın "İslamofobiye Karşı Uluslararası Dayanışma Günü" olarak kabul edilmesi yönünde çağrıda bulunulmuştur.¹⁸⁶ 2022 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 15 Mart "Uluslararası İslamofobi ile Mücadele Günü" olarak kabul edilmiş¹⁸⁷, 12 Temmuz 2023 tarihinde de BM İnsan Hakları Konseyi Kur'an-ı Kerim'e yönelik saldırıları dini nefret ve uluslararası hukukun ihlali olarak nitelendirmiştir.¹⁸⁸

TİHEK, 2023 yılı içinde, farklı ülkelerde Kur'an-ı Kerim'e yönelik gerçekleştirilen saldırılara ilişkin olarak yapmış olduğu sekiz basın açıklamasıyla din ve vicdan özgürlüğünü ihlal eden, dini ayrımcılığı ve nefreti teşvik eden eylemleri kınamıştır.¹⁸⁹ Öte yandan TİHEK anılan süreçte İslam karşıtlığı ve yabancı düşmanlığının ortaya çıkarılabileceği insan hakları ihlallerine ilişkin olarak akran Ulusal İnsan Hakları Kurumu yetkililerine iki açık mektup göndermiştir. İlk olarak 27/1/2023 tarihinde 41 akran Ulusal İnsan Hakları Kurumuna göndermiş olduğu açık mektubunda; din, etnik köken veya ırk temelli nefretin; ayrımcılığa ve düşmanlığa kışkırtma şeklini alacak biçimde savunulmasının temel insan hakları ilkeleriyle bağdaşmadığının; insan onurunu ve kutsal değerleri hedef alan bu türden arkaik faşizan söylem ve eylemlerin çoğulculuğun esas alındığı demokratik toplumlarda şiddeti, yabancı düşmanlığını ve ötekileştirmeyi körüklediğinin altını çizerek¹⁹⁰, 21/7/2023 tarihinde 46 Ulusal İnsan Hakları Kurumuna gönderdiği mektubunda akran Kurumları BM İnsan Hakları Konseyinin 12 Temmuz 2023 tarihli kararını desteklemeye davet etmiştir.¹⁹¹

¹⁸⁵ İlgili el kitabına erişim için: <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/Irk-Renk-ve-Etnik-Koken-Temellerinde-Ayrimcilik-El-Kitabi-Yayimlandi>, (E. T. 20/9/2022).

¹⁸⁶ İlgili kısa videoya erişim için: https://twitter.com/tihek_kurumsal/status/1503367845798944768, (E. T. 20/9/2022).

¹⁸⁷ Kaynak: https://www.mfa.gov.tr/no_-72_-15-mart-islamofobiye-mucadele-uluslararasi-gunu-hk.tr.mfa#:~:text=No%3A%2072%2C%2015%20Mart%202023.D%C4%B1%C5%9Fı%C5%9Fleri%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1, (E. T. 20/9/2022).

¹⁸⁸ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/HRC/53/L.23.

¹⁸⁹ Kaynak: <https://www.tihek.gov.tr/bm-genel-kurulunun-kutsal-kitaplara-yonelik-siddeti-uluslararasi-hukukun-ihlali-olarak-taniyan-kararina-iliskin-basin-aciklamasi> (E.T. 8/8/2023).

¹⁹⁰ Kaynak: <https://tihek.gov.tr/akran-ulusal-insan-haklari-kurumlari-yetkililerine-artan-islam-karsitligi-olaylarina-iliskin-mektup> (E.T. 8/8/2023).

¹⁹¹ Kaynak: <https://www.tihek.gov.tr/stokholm-buyukelciligi-onunde-kuran-i-kerimi-hedef-alan-bir-eylemin-tekrarlanmasi-konusuna-iliskin-mektup> (E.T. 8/8/2023).

TIHEK

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

SONUÇ VE
DEĞERLENDİRME

IV

IV. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir gruba veya grubun üyelerine karşı ön yargılardan beslenen nefret söylemi ve sonrasında söylemlerin eylemlere aktarılarak bir suça dönüşmesi meselesi sadece ulusal ölçekte değil aynı zamanda küresel ölçekte de bir insan hakları sorunu haline gelmiştir. Günümüzde süregelen eşitsiz iletişim ve etkileşim süreci nedeniyle bireyler kültürel ve etnik özellikler bakımından kendileri gibi görmedikleri yabancı grupları "öteki" olarak sınıflandırma, olumsuz ön yargılar ve kalıp yargıların yarattığı korku ortamının da etkisiyle yabancı gruplara yönelik düşmanca yaklaşımlar sergileme eğilimindedir.

Nefret söyleminin uluslararası alanda genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamakla birlikte nefret söylemleri, çeşitli nedenlerle bir kişi veya gruba karşı nefret, şiddet ve ayrımcılığı savunan, teşvik eden veya haklı gösteren birçok ifade biçimini kapsamakta ve genellikle ırkçılık, ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı gibi kavramlarla birlikte ele alınmaktadır. Nefret söyleminin nereye kadar ifade özgürlüğü sınırları içerisinde kalacağı ve nelerin ifade özgürlüğü sınırlarını aşarak nefret söylemi oluşturacağına belirlenememesi de kavramsal tanımlamayı belirsizleştirmektedir. Nitekim AİHS'de nefret söylemi içeren ifadelerin doğrudan kısıtlanacağına dair bir hüküm bulunmamakla birlikte Mahkeme içtihatlarında, Sözleşme'nin 17'nci maddesinde yer alan "hakları kötüye kullanma yasağı" ve 10'uncu maddenin ikinci fıkrasında yer verilen istisnalara dayanılarak nefret ifadelerinin ifade özgürlüğünün norm alanı dışında kaldığını belirtmiştir.

Bireylerin ırkçı nefret söyleminden korunmaları, sadece ifade özgürlüğü hakkının kullanılması ve bu hakkın koruma altına alınmış gruplar lehine sınırlandırılması ara-

sındaki mücadeleden ibaret olmayıp "jus cogens" niteliğinde olan ırk ayrımcılığına maruz kalmama ve eşit muamele görme hakkı ile de doğrudan bağlantılıdır. "Karşılaştırılabilir durumda olanlara yönelik haklılaştırılmayan farklı muamele" olarak ifade edilebilecek olan ayrımcılık yasağı ve bunun bir görünümü olan "eşitlik" ilkesi, en temel insan hakları değerlerinden birisini oluşturmaktadır. Ayrımcılık yasağı, bireylere ya da gruplara yönelik makul ve meşru gerekçesi olmayan her farklı durumun bu temel insan hakkının ihlaline yol açacağını ortaya koymaktadır.

Nefret suçları, ulusal ceza kanunlarında tanımlanan bir grup suça atıfta bulunan şemsiye bir kavramdır. Bu durum nefret suçlarının her zaman iki unsurdan oluşması, ilk unsurun mevcut ceza hukuku kapsamında suç oluşturan temel bir suç, ikinci unsurun ise bu suçun ön yargı saikiyle işlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Nefret söylemi ile nefret suçları her ne kadar farklı kavramlar olsa da nefret söylemi nefret suçuna giden süreçte ilk basamak olarak karşımıza çıkmaktadır. Nefret söylemi kategorik olarak bir suç teşkil etmese de içeriği itibarıyla bu türden söylemleri suç sayan ulusal yasalar da mevcuttur.

İrk, etnik köken, din ve benzeri nedenlerle nefret söylemi ve suçuna maruz kalan kişi veya grupların ön yargılar nedeniyle buldukları topluma entegrasyonlarında sıkıntılar yaşamaktadırlar. Söz konusu ön yargılar; azınlık bireylerin sosyal hayattan ve iş hayatından dışlanmalarına, ekonomik sıkıntılar yaşamalarına ve bu kişilerin çeşitli hizmetlerden diğer bireyler gibi eşit olarak faydalanamamalarına neden olmaktadır.

CERD, 35 No.lu Genel Tavsiye Kararında; ırkçı nefret söylemiyle etkili mücadele için devletlerin ırk ayrımcılığına uğrayan bireylere etkin koruma ve hukuki yolların temin edilmesi, mağdurların uğradıkları tüm zararların "adil ve yeterli onarımı veya tazminini talep etme hakkı sağlanması, medeni hukuk, ceza ve idare hukuku alanlarında asgari ve geliştirilebilir bir gereklilik olarak ırk ayrımcılığına karşı kapsamlı bir mevzuatın oluşturulması ve nefret söylemiyle mücadele etmek için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Raporda değinildiği üzere yabancı düşmanlığı ve ayrımcılıkla mücadelede yarı yargısal güce sahip eşitlik kurumlarına kendilerine yapılan şikâyetleri inceleme; ulusal mevzuatın uygulanmasında aktif rol alma ve mümkünse anlaşmazlık konusu olay hakkında doğrudan dava açma; ayrımcılık mağdurlarına hukuki destekte bulunma; uyarıda bulunma, hatırlatma yapma, tavsiye veya görüş verme; politika ve uygulama değişiklikleri için savunuculuk yapabileceği ve uluslararası özel günlerde faaliyetler düzenleme, medya kampanyaları, yayınlar ve çevrimiçi platformlar oluşturma, konferans ve eğitimler düzenleme yoluyla farkındalık artırımları tavsiye edilmektedir. Yine, eşitlik kurumlarının en azından hukuki ve idari düzenlemeler vasıtasıyla nefret söylemiyle mücadele etme görev ve sorumluluğuna sahip olduğunun açık bir biçimde belirtilmesi gerektiği, nefret söylemiyle ilgili tedbirleri almakla esas görevli olan kurumların kolluk ve yargı olduğu durumlarda ise nefret söylemine maruz kalan

kişilere destek ve hukuksal bilgiler verme ve bunları yetkili makamlara yönlendirme yetkisine sahip olmaları gerektiği değerlendirilmektedir.

AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu ırk ayrımcılığı ve nefret suçlarıyla kapsamlı bir mücadele için devletlerin bu suçları proaktif olarak izlemesi, olayları kaydetmesi ve hedeflenen grupları nefret suçlarını bildirmeye teşvik etmesi gerektiğini aksi takdirde nefret suçu mağdurlarının ihtiyaçlarının karşılanamayacağını ve adalete erişimlerinin engelleneceğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, nefret söylemi ve nefret suçlarına ilişkin ayrıştırmış verilerin eksikliğinin nefret suçlarının yokluğuna işaret etmediğine, aksine bunun nefret suçlarının arkasındaki ön yargı saikini belirleyemeyen ve aynı zamanda nefret suçunu diğer suç türlerinden ayırt etmeyen yetersiz kayıt mekanizmalarından kaynaklandığına ve kapsamlı bir yaklaşım ihtiyacını ortaya koyduğuna dikkat çekmektedir.¹⁹² Büro, AGİT Bakanlar Konseyi'nin 9/09 sayılı Kararına uygun olarak, nefret suçları ve hoşgörüsüzlüğün şiddet içeren tezahürleri hakkında güvenilir veri ve istatistiklerin kolluk kuvvetlerine bildirilen vakalar, soruşturma ve kovuşturma aşamasında olan davalar ve verilen cezaları içermesi gerektiğini ifade etmektedir.¹⁹³

AGİT, 2020 yılına ilişkin olarak; üye 42 devlet tarafından Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosuna nefret suçları hakkında bilgi sunulduğunu, bunlardan 37'sinin istatistiki, 23'ünün ise ön yargı saikiyle ayrıştırmış istatistikler sağladığını belirtmektedir.¹⁹⁴ Resmi rakamların, 46 katılımcı Devleti kapsayan 137 sivil toplum kuruluşundan nefret olaylarına ilişkin sunulan raporlarla tamamlandığı, bu kapsamda, 3.173 ayrıştırmış istatistiksel olay ve 4.030 açıklayıcı olay olmak üzere toplamda 7203 nefret olayının kayıt altına alındığı belirtilmiştir. AGİT verilerine göre 2020 yılında ırk ve yabancı düşmanlığı motivasyonu ile 1212'si kişilere yönelik şiddet eylemleri, 290'i tehdit, 883'ü mülkiyete yönelik saldırılar olmak üzere toplam 2385 olayın kayıtlara geçtiği görülmüştür.¹⁹⁵

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın raporuna göre Amerika ve Avrupa kıtalarında yaşayan Türk ve Müslüman topluma yönelik 2020 yılında 389 vaka olarak kaydedilen nefret saikli saldırılar 2021 yılında 316 vaka olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁹⁶ Raporda 2021 yılında bireyler düzeyinde ya da Türklere ait kurumlar, işletmeler, okullar ve Türkiye'nin dış temsilcilikleri nezdinde gerçekleşen saldırıların sayısında pandemi dönemindeki kapanma sürecinin etkisiyle kısmi bir azalmanın söz konusu olduğu ifade edilmiştir. 2021 yılında 23 farklı ülkede Türk vatandaşlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen ilk sırada 132 vakayla Almanya sonrasında 43 vakayla

¹⁹² Kaynak: <https://hatecrime.osce.org/hate-crime-data>, (E.T. 2/8/2022).

¹⁹³ Kaynak: <https://hatecrime.osce.org/odhr-tools/recording-hate-crime-and-data-collection>, (E.T. 2/8/2022).

¹⁹⁴ Kaynak: <https://hatecrime.osce.org/hate-crime-data?year=2020> (E.T. 2/8/2022).

¹⁹⁵ Kaynak: <https://hatecrime.osce.org/racist-and-xenophobic-hate-crime?year=2020> (E.T. 2/8/2022).

¹⁹⁶ Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, "Yurt Dışındaki Türk Varlığını Hedef Alan Saldırıları 2021", s. 8.

Hollanda ve 38 vakayla Fransa yer almaktadır. Kayıt altına alınan saldırılardan 116'sının motivasyon kaynağının ırkçılık olduğu görülmüştür.¹⁹⁷

AGİT Bakanlar Konseyi 9/09 sayılı Kararı'nda devletlere, halkın nefret suçlarının doğasını ve kapsamını anlamasını sağlama; mağdurları, nefret suçun bildirilmeleri için teşvik etmeye yönelik gerekli tedbirleri alma; nefret suçu mağdurlarına yardım eden sivil toplum kuruluşlarına kolluk personeli ile birlikte eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri düzenleme konularında tavsiyeler vermektedir.¹⁹⁸ Yine, nefret söylemiyle mücadelede ulusal stratejilerin ve eylem planlarının geliştirilmesi, uygulanması, dini boyutu dâhil olmak üzere etnik gruplar arası ve kültürler arası diyalogun teşvik edilmesi hususları da nefret söylemi ile mücadelede büyük önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda "Özgür Birey, Güçlü Toplum" vizyonu doğrultusunda insan haklarının daha etkin biçimde uygulanmasını temin etmek adına 2 Mart 2021 tarihinde kamuoyuyla paylaşılan ve birçok kamu kurum ve kuruluşuna görev ve sorumluluklar yükleyen İnsan Hakları Eylem Planı'nın hedeflerinden birisi de nefret söylemi, nefret suçları ve ayrımcılıkla mücadelede etkinliğin artırılmasına ilişkindir (Bkz. *Hedef 4.4 Nefret Söylemi ve Ayrımcılıkla Mücadelede Etkinliğin Artırılması*). Eylem planı doğrultusunda nefret söylemi ve ayrımcılıkla mücadele için belirlenen hedefler:

- Dil, din, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, mezhep ve benzeri nedenlerle yapılan nefret söylemi ve ayrımcılıkla etkili bir şekilde mücadele edilmesi,
- İslam ve yabancı düşmanlığı, göçmen karşıtlığı ve ırkçılık gibi ayrımcılık ve nefret söylemi/suçtu teşkil eden ulusal ve uluslararası düzeydeki gelişmelerin takip edilmesi ve periyodik raporlar hazırlanması,
- Ayrımcılık ve nefret suçlarıyla etkili bir şekilde mücadele etmek amacıyla soruşturma kılavuzları oluşturulması,
- Ayrımcılık ve nefret suçuna ilişkin Türk Ceza Kanunu'nda yeni bir düzenleme yapılması,
- Ayrımcılık ve nefret suçlarından daha fazla etkilendiği değerlendirilen mağdurlara yönelik olarak psiko-sosyal ve hukuki destek verilmesi,
- Ayrımcılık ve nefret suçları ile kabahatlere ilişkin veri tabanı oluşturulması ve istatistiklerin sağlıklı bir şekilde toplanması sağlanacak, bu amaçla kolluk ve savcılık personeline eğitim verilmesi,
- Medya çalışanlarına yönelik eğitim ve el kitapçıkları hazırlanması suretiyle nefret söylemi ve ayrımcılıkla ilgili farkındalığın artırılması şeklindedir.

¹⁹⁷ A.g.e., s. 10.

¹⁹⁸ OSCE, DECISION No. 9/09 Combating Hate Crimes, 2/12/2009.

TİHEK, 6701 sayılı Kanun'un 9'uncu maddesinin birinci fıkrasının (k) bendi uyarınca görev alanları olan insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, işkence ve kötü muameleyle mücadele ve ayrımcılıkla mücadele alanlarında yıllık raporlar hazırlamakla yükümlüdür. Bu görevin icrası bağlamında 2021 ve 2022 yıllarında ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik alanında hazırlanacak yıllık raporların yazımında kullanılmak üzere ilgili kurumlardan nefret söylemi/suçları ile yabancı düşmanlığı konularında bilgiler talep edilmiştir.

Bu kapsamda Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından; ayrımcılık yasağı ihlali ile nefret söylemi iddiası içeren ve karara bağlanan özel hukuk davalarına ilişkin istatistiki veri tutulmadığı, TCK'nın "Nefret ve ayrımcılık" başlıklı 122'nci maddesi kapsamında tutulan istatistiklerde saik bazında bir ayrıma gidilemediği, bununla birlikte "Adalet istatistiklerini toplama, sınıflandırma ve gerektiğinde analizini yaparak elde edilecek sonuçları gerekli tedbirlerin alınması amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlarla paylaşma, istatistik üretim metotları ile teknik alt yapısını geliştirme, adalet istatistiklerinin değerlendirilmesini yapmak üzere ihtiyaç halinde çalışma grupları ve/veya bilim komisyonları oluşturma, eğitim programları düzenlemekle birlikte adalet istatistiklerine ilişkin ulusal ve uluslararası kongre, sempozyum ve panel gibi etkinlikler düzenleme amacıyla" 1/12/2022 tarihli Bakan Olur'u ile Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü bünyesinde "Adalet İstatistiklerini Derleme ve Değerlendirme Daire Başkanlığı" kurulduğu bilgisi verilmiştir.¹⁹⁹

İnsan Hakları Eylem Planı'nın "Ayrımcılık ve nefret suçları ile kabahatlere ilişkin veri tabanı oluşturulması ve istatistiklerin sağlıklı bir şekilde toplanması sağlanacak, bu amaçla kolluk ve savcılık personeline eğitim verilecektir." başlıklı 4.4.h faaliyeti çerçevesinde, Adalet Bakanlığı bünyesinde İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, Eğitim Dairesi Başkanlığı, Bilgi İşlem Genel Müdürlüğü ile Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü temsilcilerinin yer aldığı bir Çalışma Grubunun oluşturulduğu, bu kapsamda yürütülen çalışmalar neticesinde ayrımcılık ve nefret suçları ile kabahatlere ilişkin veri tabanı oluşturulması konusunda UYAP Bilişim Sistemi'nin gelişmiş bir veri tabanına sahip olması nedeniyle, ayrı bir veri tabanına ihtiyaç olmadığı sonucuna ulaşıldığı ifade edilmiştir.²⁰⁰

Nefret suçları bakımından tutulan istatistiklere ilişkin olarak; TCK'nın "Soykırım" başlıklı 76'nci, "İnsanlığa karşı suçlar" başlıklı 77'nci maddesinin, "İnanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme" başlıklı 115'inci maddesinin, "Ortak hüküm" başlıklı 119'uncu maddesinin, "Nefret ve ayrımcılık" başlıklı 122'nci maddesinin, "Hakaret" başlıklı 125'inci maddesinin üçüncü fıkrasının (b) ve (c) bentlerinin, "Kişisel verilerin kaydedilmesi" başlıklı 135'inci maddesinin ikinci fıkrasının, "İbadethanelere ve mezarlıklara zarar verme" başlıklı 153'üncü maddesinin üçüncü fıkrasının, "Halkı kin

¹⁹⁹ Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün 10/2/2023 tarih ve 72577 sayılı yazısı.

²⁰⁰ Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün 10/2/2023 tarih ve 72577 sayılı yazısı.

ve *düşmanlığa tahrik veya aşağılama*” başlıklı 216’ncı maddesinin ve “*Ortak hüküm*” başlıklı 218’inci maddesinin esas alınmasına karar verildiği ifade edilmiştir.²⁰¹

İnsan Hakları Eylem Planı’nda nefret söylemi ve ayrımcılıkla etkili bir şekilde mücadele edilmesinde sorumlu kuruluş olarak İçişleri Bakanlığının belirlendiği görülmektedir.²⁰² Bu kapsamda İçişleri Bakanlığı tarafından, Kolluk Gözetim Komisyonu çalışmaları kapsamında ayrımcılık ve nefret suçları ile kabahatlere ilişkin veri tabanını oluşturulması ve istatistiklerin sağlıklı bir şekilde toplanması amacıyla, “E-İçişleri Kolluk Gözetim, Şikâyet ve İhbar Sistemi Modülüne” 10 Mayıs 2021 tarihinde bir sekme eklendiği, “Merkezi Kayıt Modülünde” ayrımcılık ve nefret suçları ile kabahatlere ilişkin verilerin ayrı bir başlık altında izlenmeye başlandığı ancak “E-İçişleri Kolluk Gözetim, Şikâyet ve İhbar Sistemi Modülü”ne açılan başlık altına 2021 yılında herhangi bir başvurunun gelmediği belirtilmiştir.²⁰³ Ayrımcılık ve nefret suçları ile kabahatlere ilişkin verilerin, kolluk birimlerinin mevcut sistemlerinde her bir kolluk birimi için ayrı olarak kaydedildiği, Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde Emniyet Kolluk İşlemleri Projesi’nde (EKİP) hâlihazırda Türk Ceza Kanunu’nun 122’nci maddesinde suç sayılan “nefret ve ayrımcılık suçu” ile ilgili başlık bulunduğu, son dört yılın verilerine bakıldığında EKİP’e bu başlıkla ilgili veri girişinin yapıldığı, ayrı bir veri tabanı oluşturmaya gerek bulunmadığının değerlendirildiği ifade edilmiştir.²⁰⁴

Ülkemizde işlenen nefret suçları ve nefret söylemi vakalarına ilişkin detaylı bir istatistiğe ulaşılamamış olmakla birlikte 2022 yıl içinde EKİP’ten elde edilen verilere göre yabancılar, sığınmacılar vb. kişilere karşı gerçekleşen şiddet vakalarının dağılımı şu şekildedir:

Suç Adı	Mağdur Oldukları Olay Sayısı
Kasten Yaralama	13.612
Tehdit	5.169
Kötü Muamele	92
Kasten Öldürme	152
Kasten Öldürmeye Teşebbüs	82
Eziyet	9

Tablo 4: Ülkemizde Yaşayan Yabancı Kişilerin Mağdur Oldukları Şiddet Vakalarına İlişkin Sayısal Veriler²⁰⁵

²⁰¹ Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nün 10/2/2023 tarih ve 72577 sayılı yazısı.

²⁰² İnsan Hakları Eylem Planı Uygulama Takvimi, s. 67.

²⁰³ İçişleri Bakanlığının 2/3/2022 tarihli ve E-226596176592786 sayılı yazısı.

²⁰⁴ İçişleri Bakanlığının 2/3/2022 tarihli ve E-226596176592786 sayılı yazısı.

²⁰⁵ İçişleri Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığının 12/4/2023 tarihli ve E22659617730.08.015622 sayılı yazısı.

Ayrımcılık ve nefret suçlarıyla etkin bir şekilde mücadele etmek için kolluk ve savcılık makamlarında çalışan personele verilen eğitimlerin önemi büyüktür. Bu çerçevede; Ülkemizde, "Nefret Suçları ile Mücadelede Kolluk Güçlerinin Eğitimi" konulu programın düzenlenmesi amacıyla Polis Akademisi Başkanlığı ile AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (ODIHR) arasında 22 Ocak 2016 tarihinde "Yasa Uygulayıcıları için Nefret Suçlarına Karşı Eğitim Programının Uygulanması Konusunda Mutabakat Zaptı" imzalanmıştır.²⁰⁶ İçişleri Bakanlığı tarafından verilen bilgilere göre söz konusu Mutabakat Zaptı kapsamında 52'si rütbeli olmak üzere toplam 55 personel eğitici olarak yetiştirilmiş, "Yasa Uygulayıcıları için Nefret Suçlarına Karşı Eğitimcilerin Eğitimi" çerçevesinde 2022 yılında 33.782 personele bilgilendirme seminerleri düzenlenmiştir.²⁰⁷ Öte yandan, 2022 yılında Polis Amirleri Eğitim Merkezi 7. Derece Amirlik Eğitimi müfredatına;

- Nefret Suçları,
- Nefret Söylemi ve Nefret Suçlarında Nefretin Dış Nedeni,
- Nefret Suçlarını Farklı Yapan Nedir?
- Nefret Suçlarının Tanımı,
- Nefret Suçlarının Etkisi ve Önlenmesinde Polisin Rolü,
- Nefret Suçlarında Kolluğa Düşen Görevler,
- Müdahale ve Soruşturma,
- Örnek Olay İncelemesi

başlıklı ders konularının eklendiği, Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde görev yapan 121.478 personele de nefret suçları ve ayrımcılık temalı eğitimler verildiği ifade edilmiştir.²⁰⁸

İnsan Hakları Eylem Planı'nda Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının medya çalışanlarına yönelik eğitim ve el kitapçıkları hazırlanması suretiyle nefret söylemi ve ayrımcılıkla ilgili farkındalık artırıcı çalışmalar yapması öngörülmüştür.²⁰⁹ Bu kapsamda Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından, nefret söylemi ile mücadele amacıyla doğru sosyal medya kullanımını teşvik etmeye yönelik "Sosyal Medya Kullanım Kılavuzu" adlı bir kitap yayınlanmıştır.²¹⁰ Bunun dışında, 2023 yılında geleneksel med-

²⁰⁶ İçişleri Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığının 12/4/2023 tarihli ve E22659617730.08.015622 sayılı yazısı.

²⁰⁷ İçişleri Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığının 12/4/2023 tarihli ve E22659617730.08.015622 sayılı yazısı.

²⁰⁸ İçişleri Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığının 12/4/2023 tarihli ve E22659617730.08.015622 sayılı yazısı.

²⁰⁹ İnsan Hakları Eylem Planı Uygulama Takvimi, s. 68.

²¹⁰ Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, "Sosyal Medya Kullanım Kılavuzu", <https://www.iletisim.gov.tr/uploads/docs/SosyalMedyaKullanimKilavuzu.pdf> (E.T. 8/8/2023).

ya ya da internet medyasında yaşanan bilgi kirliliği, dezenformasyon, yalan haber, mahremiyet ihlali ve nefret söyleminin sebep olduğu etik sorunlara ilişkin olarak "Doğru Habercilik ve Medya Etiği" isimli rehber ilkeler hazırlanmıştır.²¹¹ Bunun dışında Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından Kurumumuza sunulan katkıda; internet medyasının nefret söyleminin yayılmasına olanak tanıyan yeni mecralar yaratabilmesi nedeniyle internet medyası ve geleneksel medya sektörü temsilcileri, ilgili kurum temsilcileri ve akademisyenlerin katılımıyla "*İnternet Medyası ve Haberciliği Çalıştayı*" düzenlendiği; çıktılar doğrultusunda mevzuat değişikliklerine yönelik çalışmalar yürütüldüğü; yine 2022 yılı içinde nefret söylemi ve islamofobi özelinde İslam İşbirliği Teşkilatı 12'nci Enformasyon Bakanları Toplantısı'nın İstanbul'da "Hakikat Ötesi Çağda Dezenformasyon ve İslamofobi ile Mücadele" teması ile gerçekleştirildiği hususları ifade edilmiştir.²¹²

İnsan Hakları Eylem Planı'nda İslam ve yabancı düşmanlığı, göçmen karşıtlığı ve ırkçılık gibi ayrımcılık ve nefret söylemi/suçtu teşkil eden ulusal ve uluslararası düzeydeki gelişmelerin Dışişleri Bakanlığı tarafından takip edilmesi ve periyodik raporlar hazırlanması gerektiği hususu yer almaktadır. Bu çerçevede Dışişleri Bakanlığı tarafından sunulan katkıda; yurtdışında yaşayan vatandaşların maruz kaldıkları ve ilgili makamlara çeşitli kanallardan (e-posta, Konsolosluk Çağrı Merkezi, CIMER başvuruları, Bakanlık Destek Masası, şahsi şikâyet vb.) ilettikleri ırkçı, ayrımcı, İslam ve yabancı karşıtlığı saikli vakaların, yurtdışı temsilciliklerince, 2012 yılı Ocak ayından itibaren "Yabancı Düşmanlığı Elektronik Veri Tabanı"na işlenmeye devam edildiği ve ayrıca 24 Mayıs 2021 tarihi itibarıyla vakaların temsilciliklerin internet sayfalarına eklenen bir bağlantı üzerinden çevrimiçi ortamda da bildirebildiği belirtilmiştir.²¹³ Öte yandan Bakanlığın Konsolosluk Çağrı Merkezi'nin 2012 yılından itibaren yurtdışında yabancı düşmanlığı ve İslam karşıtlığı saikli saldırılara maruz kalan vatandaşların kullanımına açık olduğu, bu türden bir saldırıya maruz kalan vatandaşın 7/24 temelinde Bakanlığa bilgi verme imkânına sahip olduğu, mağdurlara hukuki destek sağlamak amacıyla 45 temsilcilikte sözleşmeli hukuk danışmanı kadrosu tahsis edildiği ve bunların 39'una atama yapıldığı bilgisi verilmiştir.²¹⁴

Sonuç olarak, tüm bu açıklamalar ışığında kaydedilen olumlu gelişmelerin yanında nefret söylemi/suçları ve yabancı düşmanlığıyla etkili bir mücadele için mevcut vakaları kaydetmek ve ayrıştırılmış veri toplamak için kullanılan mekanizmaların iyileştirilmesi, alanda uzmanlaşmış sivil toplum kuruluşları ile yakın iş birliği içinde çalışılması ve nefret suçlarının özel doğası hakkında farkındalık çalışmalarının gerçekleştirilmesinin önemli olduğu hatırlanmalıdır.

²¹¹ Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, "Doğru Habercilik ve Medya Etiği", 2023, İstanbul.

²¹² Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının 22/2/2023 tarihli ve E-65171089-730.01-259045 sayılı yazısı.

²¹³ Dışişleri Bakanlığının 1/3/2022 tarihli ve E-68807390-34010-34061100 sayılı resmi yazısı.

²¹⁴ Dışişleri Bakanlığının 1/3/2022 tarihli ve E-68807390-34010-34061100 sayılı resmi yazısı.

Kaynakça

- Adalet Bakanlığı, Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, "Tematik Bilgi Notu-Nefret Söylemi (Gayri resmi çeviri)", Haziran, 2015.
- Aköz, B. C. (2018). *Türk Ceza Kanunu Kapsamında Bilişim Suç Ve Cezaları İle Örnek Yargısal Kararların Analizi Ve Mevzuat Önerileri*. (Bilişim Uzmanlığı Tezi), Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Ankara.
- Aliusta, C., Benzer, R. (2018). "Avrupa Siber Suçlar Sözleşmesi ve Türkiye'nin Dâhil Olma Süreci", *Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, s. 35-42.
- Alp, H. (2016). "Çingenelere Yönelik Nefret Söyleminin Ekşi Sözlük'te Yeniden Üretilmesi", *İlef Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, s. 143 - 172.
- Apiş, Ö. (2017). "Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik veya Aşağılama Suçları (TCK m.216)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ARTICLE 19, "Hate Speech" Explained: A Toolkit", 2015.
- Avrupa Birliği, Irk veya Etnik Kökenine Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanmasına Dair 29 Haziran 2000 tarihli ve 2000/43/EC sayılı Konsey Direktifi.
- Avrupa Birliği, İstihdam ve Meslek Konularında Kadın ve Erkeğe Eşit Muamele İlkesine Dair 5 Temmuz 2006 tarihli ve 2006/54/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi (Değişiklik).
- Avrupa Birliği, Mal ve Hizmetlere Erişimde ve Bunların Arzında Kadın ve Erkek Arasında Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına Dair 13 Aralık 2004 tarihli ve 2004/113/EC sayılı Konsey Direktifi.
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu, "Müslüman Karşısı Nefret Suçlarını Anlamak Müslüman Toplulukların Güvenlik İhtiyaçlarının Ele Alınması", 2022.
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, "Freedom of Expression and Hate Speech", 2013.
- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, "National Structures For Promoting Equality", CommDH(2011)2, 2011.
- Aydoğan Palaz, R. (2022). "Nefret Söylemi", *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, Cilt: 9, Sayı: 82.
- Bahador, B. "Classifying and Identifying the Intensity of Hate Speech", Items: Insights from the Social Sciences, 17.11.2020, <https://items.ssrc.org/disinformation-democracy-and-conflict-prevention/classifying-and-identifying-the-intensity-of-hate-speech/>, (E.T. 20/2/2022).

- Bayraklı, E., Yerlikaya, T. (2017). "Müslüman Toplumlarında İslamofobi: Türkiye Örneği", *Ombudsman Akademik*, Sayı: 7, s. 51 – 70.
- Beco, G. D. (2007). "National Human Rights Institutions in Europe", *Human Rights Law Review*, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 331-370.
- Bekar, N. (2018). "Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı ve Avrupa Güvenliğine Etkisi", *Bilge Strateji*, Cilt: 10, Sayı: 18, s. 111-142.
- Binark, M., Çomu, T. (2012). Sosyal Medyanın Nefret Söylemi İçin Kullanılması İfade Özgürlüğü Değildir!, <https://yenimedya.wordpress.com/2012/01/20/sosyal-medyanin-nefret-soylemi-icin-kullanilmasi-ifade-ozgurlugu-degildir/#:~:text=Nefret%20s%C3%B6yleminin%20soka%C4%9Fa%20ta%C5%9F%C4%B1nmas%C4%B1%2C%20%E2%80%9Cnefret,i%C3%A7in%20kullan%C4%B1lmas%C4%B1%20ifade%20%C3%B6zg%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BC%20de%C4%9Fildir,> (E.T. 16/2/2022).
- BM Genel Kurulu, "National institutions for the promotion and protection of human rights", 20 Aralık 1993, A/RES/48/134.
- BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Vatandaş olmayanlara yönelik ayrımcılık konulu 30 No.lu Genel Tavsiye, 2002, Erişim için: <https://www.refworld.org/docid/45139e084.html>, (E.T.18./2/2022).
- BM, "Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development", A/RES/70/1, 2015, Erişim için: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1, (E.T. 13/8/2023).
- BM, "United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech – Detailed Guidance on Implementation for United Nations Field Presences", 2020, Erişim için: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20PoA%20on%20Hate%20Speech_Guidance%20on%20Addressing%20in%20field.pdf, (E.T. 20/2/2022).
- BM, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi 35 No.lu Genel Tavsiye Kararı, CERD/C/GC/35.
- Convention on Cybercrime, Budapest, 23.XI.2001, European Treaty Series No.185, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=185>, (E.T. 5/1/2021).
- Council of Europe Committee of Ministries, Recommendation of the Committee of Ministers to member States on preventing and combating sexism, CM/Rec(2019)1, <https://rm.coe.int/1680a12168>, (E.T. 7/1/2022).
- Council of Europe Parliamentary Assembly, "Freedom of expression and respect for religious beliefs", Resolution 1510 (2006), <https://pace.coe.int/en/files/17457/html>, (E.T. 7/1/2022).

- Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 2144 (2017), "Ending cyberdiscrimination and online hate", <https://pace.coe.int/en/files/23456/html> (E.T. 7/1/2022).
- Çayır, K., Ceyhan, M. A. (der.) (2018). Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Çelik, E. (2013) "Nefret Söylemi İfade Özgürlüğünün Neresinde?", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, s. 205 - 240.
- Demirbaş, T. (2017). "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları", *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Özel Sayı, s. 2693-2701.
- Dilbirliği, M. (ed.) (2021). Nefret Söylemi ve Nefret Suçları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara, TİHEK Yayını, Ankara.
- Doğan, E. (2015). "Televizyon Haberlerinde Nefret Söylemi: Suriyeli Sığınmacılar Örnek Olayı", (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Düğer, Y. (2020). "Bir İnsan Hakkı İhlali Olarak Yabancı Düşmanlığı ve Rusya'da Yabancı Düşmanlığının Tarihsel Kökeni", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 10, s. 53-72.
- ECRI, 2 No.lu Genel Politika Tavsiye Kararı: Eşitlik Kurumlarının Ulusal Düzeyde Irkçılıkla ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Etmesi, CRI(2018)06, Erişim için: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-no-2-on-equality-bodies-to-combat-racism-and-intol/16808d7757>, (E. T. 7/1/2022).
- ECRI, Nefret Söylemi ile Mücadele Hakkında 15 No.lu Genel Politika Tavsiye Kararı, CRI(2016)15, 21 Mart 2016.
- ECRI, Report On Denmark (Sixth monitoring cycle), 2022, Erişim için: <https://rm.coe.int/6t-h/ecri-report-on-denmark-/1680a6d5e4>, (E.T. 26/9/2022).
- ECRI, Report On Serbia (Fifth monitoring cycle), 16 Mayıs 2017, Erişim için: <https://rm.coe.int/third-report-on-serbia/16808b5bf4>, (E.T: 26/9/2022).
- EQUINET, "Declaration On The Role of Equality Bodies 2030 Agenda for Sustainable Development", Erişim için: <https://equineteurope.org/declaration-on-the-role-of-equality-bodies-2030-agenda-for-sustainable-development/>, (E.T: 26/9/2022).
- EQUINET, "Equality Bodies and National Human Rights Institutions Making The Link to Maximise Impact - An Equinet Perspective", Kasım 2011.
- EQUINET, "Equality Bodies Contributing to the 2030 Agenda for Sustainable Development The Intersection of Achieving Equality and Eliminating Discrimination with the Sustainable Development Goals", 2019, Erişim için: https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2019/05/sdg_position_paper_-_electronic.pdf, (E.T. 13/8/2023).

- EQUINET, "The Bigger Picture: Equality Bodies as part of the National Institutional Architecture for Equality - An Equinet Perspective", 2014.
- Ersoy, U. (2018). "Çağımızın Pandemisi: Nefret Suçları", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı: 35, s. 111-174.
- European University Institute, Robert Schuman Centre For Advanced Studies, Centre For Judicial Cooperation, "Freedom of Expression and Countering Hate Speech", E-Learning National Active Charter Training (E-NACT) Project, s. 10-11, Erişim için: https://cjc.eui.eu/wp-content/uploads/2020/05/eNACT_Handbook_Freedom-of-expression-compresso.pdf, (E.T. 19/6/2022).
- Gökmen, H. (2010). *Avrupa'da Müslümanlar ve İslamofobi (Hollanda Örneği)*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Gül, F. (2019). *Nefret Söylemi Bağlamında Kadınların Yaşam Tarzına Yönelik Şiddet Haberlerinin Ele Alınış Biçimleri Ve Okuyucu Yorumları Üzerine Söylem Analizi*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimsel Enstitüsü, İstanbul.
- Haász, V. (2013). "The Role of National Human Rights Institutions in the Implementation of the UN Guiding Principles", *Human Rights Review*, Cilt: 14, Sayı: 3, s. 165-187.
- International Labour Office, International Organization for Migration, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, "International Migration, Racism, Discrimination and Xenophobia", 2001.
- International Organization for Migration, "World Migration Report 2022", <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022> (E.T. 30/7/2022).
- Irish Human Rights and Equality Commission, "Ireland and the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination", International Reporting, Mart 2022, <https://www.ihrec.ie/app/uploads/2022/08/Ireland-and-the-Convention-on-the-Elimination-of-All-Forms-of-Racial-Discrimination.pdf>, (E.T.20/9/2022).
- Irçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve Buna Bağlı Hoşgörüsüzlüğün Çağdaş Biçimleri Özel Raportörünün BM Genel Kuruluna sunduğu rapor, A/HRC/32/50, 2016.
- Irçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve Buna Bağlı Hoşgörüsüzlüğün Çağdaş Biçimleri Özel Raportörünün BM Genel Kuruluna sunduğu rapor, A/71/301.
- İnceoğlu, Y. (der.) (2012). *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Judit Bayer ve Petra Bard, "Hate speech and hat ecrime in the EU and the evaluation of online content regulation approaches", Temmuz 2020.
- Kadıköy, M. E. (2018). "Nefret Söylemi ve Ötekileştirme Kavramlarının Distopya Bağlamında Sinema ve Dizilerde Ele Alınışı: "District 9" Filmi ve "Black Mirror" Dizisinin "Men Against

Fire” Bölümüne Dair Yapısalcı Bir Değerlendirme ve Bir Kavram Önerisi”, Erişim için: [https://www.academia.edu/38446306/NEFRET_S%C3%96YLEM%C4%B0_VE_%C3%96TEK%C4%BOLE%C5%9ET%C4%BORME_KAVRAMLARININ_D%C4%BOSTOPYA_BA%C4%9ELAMINDA_S%C4%BONEMA_VE_D%C4%BOZ%C4%BOLERDE_ELE_ALINI%C5%9EI_B%C4%BOR_KAVRAM_%C3%96NER%C4%BOS%C4%B0_pdf_\(E.T.15/2/2022\)](https://www.academia.edu/38446306/NEFRET_S%C3%96YLEM%C4%B0_VE_%C3%96TEK%C4%BOLE%C5%9ET%C4%BORME_KAVRAMLARININ_D%C4%BOSTOPYA_BA%C4%9ELAMINDA_S%C4%BONEMA_VE_D%C4%BOZ%C4%BOLERDE_ELE_ALINI%C5%9EI_B%C4%BOR_KAVRAM_%C3%96NER%C4%BOS%C4%B0_pdf_(E.T.15/2/2022)).

Karadeniz, S. (2012). “Nefret Söylemi Kapsamında Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik Suçu”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karamete, F. (2019). *Twitter’da Suriyeli Mültecilere Yönelik Nefret Söylemi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Karan, U. (2015). “Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi” *Anayasa Yargısı*, Cilt: 32, s. 235-306.

Karan, U. (2018). İfade Özgürlüğü, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 2, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, Ankara.

Kirsten Roberts Lyer, “*National Human Rights Institutions*”, International Human Rights Institutions, Tribunals, and Courts, International Human Rights, G. Oberleitner (ed.), 2018.

Kurt, G. (2019). “Yeni Medyada Nefret Söylemi: Youtube’da Suriyeli Mültecilere Karşı Üretilen Nefret Söylemi Üzerine Bir Araştırma”, *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 1 - 20.

Küzeci, E. (2007). “AİHS’in 10. Maddesi Işığında Nefret İçerikli ve Irkçı Nitelikli Düşünce Açıklamaları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı:71, s. 174-200.

Mihajlova, E. (2013) “*Freedom Of Expression And Hate Speech*”, Skopje.

Neil Crowther, Colm O’Cinnride, “*BRIDGING THE DIVIDE? Integrating the Functions of National Equality Bodies and National Human Rights Institutions in the European Union*”, Ekim 2013.

OSCE ODIHR, “Hate Crimes in the OSCE Region:Incidents and Responses”, Annual Report for 2006, Warsaw Poland.

OSCE ODIHR, “Hate Crimes in the OSCE Region:Incidents and Responses”, Annual Report for 2006, Warsaw Poland.

OSCE ODIHR, “*Hate Crime Laws – A Practical Guide*”, 2009.

Önok, M. (2013). “Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi Işığında Siber Suçlarla Mücadelede Uluslararası İşbirliği”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, s. 1229-1270.

- Örsal, A.T. (2019). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Uygulamasında Nefret Söylemi*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özmete, E., Yıldırım, H., Duru, S. (2018). "Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlilik Çalışması", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: Özel Sayı, s. 191 – 209.
- Öztekin, H. (2015). "Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşi sözlük Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 38, s. 925-936.
- Pohjola, A. "The Evolution of National Human Rights Institutions: The Role of United Nations", The Danish Institute for Human Rights, Copenhagen 2006.
- Rahmani, I. (2020). "Türkiye Basınında Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Nefret Söylemi: Seçili Gazetelerdeki Haber Analizi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saraçlı, M. (2021). "Avrupa Birliği'nin Yabancı Düşmanlığıyla Kurumsal ve Hukuksal Alanlardaki Mücadelesi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, s. 738-772.
- Sarı, A. C. (2019). *Zenofobi ve Mülteci Entegrasyonu Hakkında Yapılan Akademik Çalışmaların Sistemik İncelenmesi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- SETA, "European Islamophobia Report 2018 (EIR 2018)", 2019, E. Bayraklı ve F. Hafez. (Eds), Erişim için: https://setav.org/assets/uploads/2019/09/EIR_2018.pdf, (E.T. 29/9/2022).
- Sinar, H. (2013). "Türk Hukukunda Nefret Suçlarına İlişkin Yasal Düzenleme Çalışmaları", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, <https://dergi-park.org.tr/tr/download/article-file/814474>, (E.T. 15/2/2022).
- Strazburg.
- Tahir Abbas, "İngiltere'de İslamofobi: 21. Yüzyılda Müslüman Karşıtı İrkçılığın Şekillenmesi Konusunda Tarihte ve Günümüzde Siyaset ve Medya Tartışmaları", 2015.
- The Council on American-Islamic Relations (CAIR), "2018 Civil Rights Report: Bias Incident Data", April 2018.
- The European Network Against Racism (ENAR), "Forgotten Women: The Impact of Islamophobia on Muslim Women", Brussels, 2016.
- Toby Mendel, "Hate Speech Rules Under International Law", 2010, Erişim için: <http://www.law-democracy.org/wp-content/uploads/2010/07/10.02.hate-speech.Macedonia-book.pdf>, (E. T. 5/1/2021).

- Ulaş Karan, *İfade Özgürlüğü: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi -2*, Avrupa Konseyi, 2018, https://www.anayasa.gov.tr/media/3545/02_ifade_ozgurlugu.pdf, (E.T. 20/2/2022).
- Ulusal, ırksal ya da dinsel nefretin ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddete kışkırtma şeklini alacak biçimde savunulmasının yasaklanmasına ilişkin Rabat Eylem Planı, BM Doc. A/HRC/22/17/Add.4, 5 Ekim 2012.
- Uluslararası Göç Örgütü, Göç Terimleri Sözlüğü; "yabancı düşmanlığı" maddesi.
- UN, National Human Rights Institutions, A Handbook on the Establishment and Strengthening of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, Professional Training Series No: 4, New York and Geneva, 1995.
- Vardal, Z. B. (2015). "Nefret Söylemi ve Yeni Medya", *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 132-156.
- Weber, A. (2009). *"Nefret Söylemi El Kitabı"* (Çev. Metin Çulhaoğlu), Avrupa Konseyi.
- Weber, A. M. (2003). "The Council of Europe's Convention on Cyber Crime", *Berkeley Technology Law Journal & Berkeley Center for Law and Technology*, Vol.18.
- Yılmaz, H. (2015). *İfade Özgürlüğü Sorunu Olarak Nefret Söylemi*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Yong, C. (2011) "Does Freedom of Speech Include Hate Speech?", *Res Publica, Springer Science+Business Media B.V.*, Cilt: 17, Sayı: 4, s. 385 - 403.
- Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (2022). *Yurt Dışındaki Türk Varlığını Hedef Alan Saldırıları 2021*.
- Yusifli, S. (2015). "Düşünceyi İfade Özgürlüğü ve Nefret Söylemi", (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zankova, B., "Diyalog, Anlayış ve Sosyal Uyum", der. Yasha Lange, *Birlikte Yaşama, Sosyal uyuma, kültürlerarası diyaloga, anlayışa, hoşgörüyeye ve demokratik katılıma medyanın katkısına ilişkin Avrupa Konseyi standartları hakkında elkitabı*, (Çev. Revan Arkan), Avrupa Konseyi, 2010. Erişim için: <https://www.anayasa.gov.tr/media/3612/birlikteyasama.pdf>, (E.T. 7/1/2022).
- Zick, A., Küpper, B., Hovermann, A. *"Intolerance, Prejudice and Discrimination A European Report"*, Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin, 2011.

Yararlanılan Mahkeme Kararları

- Anayasa Mahkemesi, Aziz Turhan, B. No. 2012/1269, 8/5/2014.
- Anayasa Mahkemesi, Mehmet Aytaç, B. No: 2017/26514, 11/2/2021.
- Anayasa Mahkemesi, Nur Neşe Karahan ve Yeşil Artvin Derneği, B. No: 2016/79283, 17/4/2019.
- Anayasa Mahkemesi, Yaman Akdeniz ve Diğerleri, B. No: 2014/3986, 2/4/2014.
- Anayasa Mahkemesi, Youtube Llc Corporation Service Company ve Diğerleri, B. No: 2014/4705, 29/5/2014.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Erbakan v. Türkiye, B. No: 59405/00, 6/7/2006.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Handyside v. Birleşik Krallık, B. No: 5493/72, 7/12/1976.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Müslüm Gündüz v. Türkiye, B. No: 35071/97, 4/12/2003.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Otegi Mondragon v. İspanya, B. No: 2034/07, 15/3/2011.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sürek v. Türkiye (No.1), B. No: 26682/95, 8/7/1999.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Times Newspapers Ltd v. Birleşik Krallık (No 1 ve 2), B. No: 3002/03 ve 23676/03, 10/3/2009.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Vejdeland ve Diğerleri v. İsveç, B. No: 1813/07 9/2/2012.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Vona v. Macaristan Kararı, B. No: 35943/10, 9/7/2013.

İnternet Kaynakları

- Ahmet Aslan, "Yabancı Düşmanlığı Nedir?", <https://perspektif.eu/2020/02/15/yabanci-dusmanligi-nedir/>, (E.T. 18/2/2022).
- Ahmet Aslan, "Nefret Söylemi ve Nefret Suçu Nedir?", *Perspektif: Anatomi Serisi*, 14/3/2020, <https://perspektif.eu/2020/03/14/nefret-soylemi-ve-nefret-sucu-nedir/>, (E.T. 15/2/2022).
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, <https://hatecrime.osce.org/hate-crime-data?year=2020>, (E.T. 2/8/2022).
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, <https://hatecrime.osce.org/racist-and-xenophobic-hate-crime?year=2020>, (E.T. 2/8/2022).
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, <https://hatecrime.osce.org/hate-crime-data>, (E.T. 2/8/2022).
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, <https://hatecrime.osce.org/odihr-tools/recording-hate-crime-and-data-collection>, (E.T. 2/8/2022).

- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE/ODIHR), "Hate Crime Laws: A Practical Guide", 2009, s. 16-18, <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/36426.pdf>, (E.T. 12/2/2022).
- Avrupa Birliği Haklar, Eşitlik ve Vatandaşlar Programı (2014-2020) ve Avrupa Konseyi tarafından finanse edilen proje kapsamında hazırlanan "Toolkit for analysing a case of hate speech – Advanced guide", Erişim için: <https://rm.coe.int/advanced-guide-to-toolkit-how-to-analyse-hate-speech/1680a217cd>, (E.T. 18/2/2022).
- Avrupa Konseyi, "Background Note On Sexist Hate Speech", 2016, Erişim için: <https://rm.coe.int/168059ad42>, (E.T. 18/2/2022).
- Avrupa Konseyi, "Factsheet on Combating Sexist Hate Speech", Erişim için: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680651592>, (E.T. 18/2/2022).
- Avrupa Konseyi, <https://www.coe.int/en/web/compass/discrimination-and-intolerance>, (E.T. 30/7/2022).
- BM, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2019-06-18/secretary-generals-remarks-the-launch-of-the-united-nations-strategy-and-plan-of-action-hate-speech-delivered>, (E.T. 13/8/2023).
- BM, Strategy and Plan of Action on Hate Speech, bkz. <https://www.un.org/en/genocide-prevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf>, (E.T. 12/2/2022).
- BM (OHCHR), <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-religion-or-belief/hate-speech-and-incitement-hatred-or-violence>, (E.T. 16/2/2022).
- Emine Erden Kaya, "İslamofobiden İslam Karşıtlığına Tehlikeli Bir Dönüşümün Anatomisi", <https://www.sde.org.tr/emine-erden-kaya/genel/islamofobiden-islam-karsitligina-tehlikeli-bir-donusumun-anatomisi-kose-yazisi-26713>, (E. T. 29/9/2022).
- Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, RG. Tarih: 3/3/2011 Sayı: 27863, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6112.pdf>, (8/1/2022).
- Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/>, (E.T. 12/2/2022).
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 18/10/1982, Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih: 9/11/1982 Sayı: 17863 (Mükerrer), <https://www.mevzuat.gov.tr/#anayasa>, (E. T. 31/12/2021).
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, https://www.tihk.gov.tr/upload/file_editor/2019/06/1561530224.pdf, (E.T. 20/9/2022).
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, https://www.tihk.gov.tr/upload/file_editor/2022/03/1646313944.pdf, (E.T. 20/9/2022).
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, https://www.tihk.gov.tr/upload/file_editor/2022/05/1652971126.pdf, (E.T. 20/9/2022).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu,

<https://www.tihek.gov.tr/irk-renk-ve-etnik-koken-temellerinde-ayrimcilik-el-kitabi-yayimlanmistir/>, (E.T. 20/9/2022).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, https://twitter.com/tihek_kurumsal/status/1503367845798944768, (E.T. 20/9/2022).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, "Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Rehberi", s. 22. <https://www.tihek.gov.tr/upload/pdf/ayrimcilikla-mucadele-ve-esitlik-rehberi/> (E. T. 31/7/2022).

6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, RG. Tarih: 20/4/2016 Sayı: 29690, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6701&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, (E. T. 31/7/2022).

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, Kabul Tarihi: 26/9/2004, Yayımlandığı RG. 12/10/2004 Sayı: 25611, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, (E.T. 31/12/2021).

Yusuf Özkan, "Belçika Hitler Propagandası Yapan Araçlara Karşı Harekete Geçiyor", *BBC Türkçe*, 3 Eylül 2022, <https://www.bbc.com/turkce/articles/crg23endz8go>, (E. T. 20/9/2022).

<https://barandogan.av.tr/blog/ceza-hukuku/nefret-ve-ayirimcilik-sucu-cezasi.html>, (E. T. 31/12/2021).

<https://equineteurope.org/what-are-equality-bodies/>, (E.T. 7/1/2022).

https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2019/05/hate_speech_perspective_-_web.pdf.

https://equineteurope.org/author/ireland_ea/, (E. T. 20/9/2022).

https://equineteurope.org/author/belgium_ceoor/, (E. T. 20/9/2022).

<https://www.ihrec.ie/documents/hatetrack-tracking-and-monitoring-racist-hate-speech-online/>, (E. T. 20/9/2022).

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Rabat_threshold_test_Turkish.pdf, (E.T. 18/2/2022).

<https://www.un.org/en/hate-speech>, (E.T. 20/2/2022).

<https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/what-is-hate-speech>, (E.T. 20/2/2022).

https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.189_12.pdf, (E.T. 7/1/2022).

<https://www.youtube.com/watch?v=iWmjfha96R8&t=120s>, (E.T. 20/9/2022).

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
Yüksel Cad. No: 23 | 06650 | Kızılay/ANKARA
Tel.: +90 312 422 78 00

www.tihek.gov.tr

/tihekkurumsal

/tihek_kurumsal

/tihekkurumsal

/tihekkurumsal